

Rapport nr. 5-2000

Lisbet Berg

Tillit til mat i kugalskapens tid

En komparativ kartlegging, med fokus på
forbrukertillit og matsikkerhet i Norge, England
og Belgia

SIFO

© SIFO 2000
Rapport nr. 5 – 2000

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tillit til mat i kugalskapens tid

En komparativ kartlegging, med fokus på forbrukertillit og
matsikkerhet i Norge, England og Belgia

Trust in Food in the Age of Mad Cow's Disease

av

Lisbet Berg

2000

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 173, 1325 Lysaker

Forord

Denne rapporten retter søkelyset mot forbrukernes forhold til matsikkerhet. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråds program 'Forvaltningsrelatert forskning på matkvalitet og forbrukertrygghet', under området for 'Bio-produksjon og foredling'. Unni Kjærnes har vært prosjektleder.

På tross av økt internasjonalisering og europeisk standardisering av matdirektiver, er matsikkerhet fremdeles knyttet nært opp mot nasjonale forhold og ordninger. Det er derfor valgt et komparativt design. Her presenteres resultater basert på kvantitative analyser av både Eurobarometer-data og SIFOs eget innsamlede materiale.

Prosjektet er knyttet opp mot en internasjonal forskergruppe som søker å samordne de enkelte lands problemstillinger og empiri. Vi vil spesielt takke deltakerne fra Åsgårdstrandseminaret, der problemstillinger, spørsmål og oversettelser for bruk i SIFOs spørreskjemaundersøkelse ble grundig kommentert og diskutert. Takk til Lotte Holm fra Danmark, Ann Murcott fra England, Corinna Wilhoeft fra Tyskland og Pedro Graca fra Portugal. Fra SIFO deltok Unni Kjærnes, Margareta Wandel og Lisbet Berg.

Lysaker, oktober 2000

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING (SIFO)

Innhold

Forord.....	3
Innhold	5
Sammendrag.....	7
Summary	15
1 Innledning.....	23
1.1 Formål og problemstillinger	24
1.2 Metode og datamateriale	25
1.2.1 Hovedmaterialet.....	26
1.2.2 Sammenligning av data fra ulike tidspunkt	28
1.2.3 Visuell analyseteknikk.....	29
2 Tillit til mat i Norge og EU	31
2.1 Direkte tillit til mat	32
2.2 Tillit til ulike institusjoner i matsystemet	35
2.3 Samlende korrelasjonsanalyse	38
3 Utvikling av en tillitstypologi.....	41
3.1 Tillit er den subjektive motpart til en objektiv risiko	41
3.2 Fire forskjellige tillitstyper	44
3.3 Operasjonalisering av tillitstypene	46
4 Sammenligninger mellom Norge, England og Belgia 1999	49
4.1 Hvor er det flest naive og hvor er det flest skeptiske forbrukere?	50
4.1.1 Er kvinner mer skeptiske enn menn?	52
4.1.2 Har eldre forbrukere oftere enn yngre et reflektert forhold til matsikkerhet?.....	55
4.1.3 Er det nasjonale eller individuelle forhold som i størst grad påvirker henholdsvis tilliten og refleksiviteten?	56
4.2 Når tilliten settes på prøve: Hvem har oftest blitt matforgiftet?	58
4.3 Er vi alle matnasjonalister?.....	59
4.3.1 Blir de 'naive' til 'skeptikere' når de er i utlandet?	61
4.3.2 Er menn oftere enn kvinner trygge på maten de spiser i hjemland og utland?	63
4.4 Legger vi størst vekt på at maten skal smake godt eller at den skal være sunn?	64
4.4.1 Er 'de naive' opptatt av smak, mens 'de skeptiske' er opptatt av sunnhet?	66

4.4.2	Er menn oftere enn kvinner opptatt av at maten skal smake godt?	67
4.5	Hvor er motstanden mot genmodifisert mat størst, og hvor er det flest tilhengere av økologisk dyrket mat?	69
4.5.1	Er både 'skeptikere' og 'naive' forbrukere i mot genmodifisert mat?	72
4.5.2	Har kvinner og menn samme oppfatning om hvordan maten bør produseres?	73
4.6	Rammebetingelser knyttet til marked og stat	74
4.6.1	Har vi tillit til markedsmechanismene? Og til det offentliges intervensjoner i matsystemet?	75
4.6.2	Ønsker vi beskyttelse eller eget ansvar?	78
4.6.3	Tillit til marked og stat blant 'naive' og 'skeptiske' forbrukere	81
4.6.4	Ønsker de 'naive' forbrukerne beskyttelse?	82
4.6.5	Ønsker kvinner oftere enn menn at matmarkedet skal reguleres av det offentlige?	83
4.7	Samlende korrelasjons analyser	84
4.7.1	Kjønn har stor betydning for hvordan man forholder seg til mat.	84
4.7.2	Hovedskillet i forholdet til mat går mellom de 'naive' og 'skeptiske' forbrukerne.	86
4.7.3	Eldre forbrukere har oftere ansvar for matinnkjøp og foretrekker tradisjonelle produksjonsmetoder.	93
5	Tillit til mat i Norge	97
5.1	Foretrekker vi fisk eller kylling?	97
5.1.1	Kjønn	99
5.1.2	Utdanning	101
5.1.3	Alder	102
5.1.4	Region	104
5.1.5	Tillitstype	105
5.2	Hvem forteller sannheten?	107
5.2.1	Kjønn	111
5.2.2	Utdanning	112
5.2.3	Alder	114
5.2.4	Region	115
5.2.5	Tillitstype	116
5.3	Stemmer forbrukernes handlinger med deres holdninger - til økologisk jordbruk, GMO, tilsetningsstoffer og internasjonalisering av matmarkedet?	117
5.3.1	Kjønn	120
5.3.2	Utdanning	122
5.3.3	Alder	124
5.3.4	Region	126
5.3.5	Tillitstype	127
5.4	Samlende regresjons analyse	129
6	Avslutning	135
	Litteratur	137
	Vedlegg	141
	Figuroversikt	147
	Tabelloversikt	153

Sammendrag

I denne rapporten presenteres resultater fra tre overlappende sett av datamaterialer: Først sammenlignes forbrukere i Norge med forbrukere i 15 andre europeiske land på to indekser over forbrukertillit. Deretter sammenlignes vurderinger av matsikkerheten i Norge, England og Belgia, og til slutt ser vi nærmere på holdninger, handlinger og preferanser blant ulike grupperinger av forbrukere i Norge.

Norsk forbrukertillit til mat i forhold til forbrukertillit i andre land

Innledningsvis ses forbrukertillit i Norge i forhold til forbrukertillit i andre europeiske land. Vi skiller mellom '*direkte tillit til mat*' og '*indirekte institusjonell tillit*'. Direkte tillit til mat estimeres gjennom tillit til de konkrete matvarene egg, fisk og kjøtt. Institusjonell tillit estimeres gjennom tiltro til at henholdsvis supermarkeder, forbrukerorganisasjoner og offentlige myndigheter forteller sannheten om matsikkerhet.

Hovedfunnet etter denne brede sammenligningen, er at vi kan anta at forbrukere i Norge har et høyt tillitsnivå knyttet til mat sammenlignet med forbrukere i de fleste andre land i Europa. Og dette vises både gjennom at nordmenn har høy '*direkte tillit*' til maten vi spiser, og at vi har, relativt sett, stor tillit til institusjoner og aktører som inngår i matsystemet. Det skal likevel nevnes at av mulige 300 poeng på indeksen over institusjonell tillit, oppnådde Norge 134 poeng.

I SIFOs eget komparative datamateriale ble forbrukere i Norge sammenlignet med forbrukere i England og Belgia. På grunn av mediadebatter om kugalskap i England og dioksinskandalen i Belgia, ble det på forhånd antatt, og senere empirisk støttet gjennom studien, at tillitsnivået ligger høyere i Norge enn i disse landene. Dataene ble samlet inn bare noen måneder etter dioksinskandalen i Belgia, og det er et gjennomgående funn at belgiske forbrukere, på undersøkelsestidspunktet, hadde den laveste tilliten til matsikkerhet.

Men selv om matskandalene i England og Belgia tydeligvis ser ut til å påvirke forbrukernes tillit til mat, viser det seg at 'matnasjonalismen' blomstrer i alle land. Det er altså ikke bare norske forbrukere som føler seg tryggere på maten de spiser i hjemlandet, enn hva de gjør når de er i utlandet. Dette gjelder også for forbrukere i både England og Belgia.

Et svært viktig empirisk funn, er den store forskjellen i plassering av tillit på henholdsvis marked og stat i våre tre land: Forbrukere i Norge baserer langt oftere enn forbrukere i Belgia og England sin tillit til mat på at den offentlige kontrollen sikrer trygg mat, mens de sjeldnere enn forbrukere i Belgia og England har tillit til at markedskreftene gjør sitt til at maten holder god nok kvalitet. Dette kommer spesielt tydelig fram når vi setter vurderingen av marked og stat opp mot hverandre: I Norge er det 56 prosent som har større tillit til næringsmiddelkontrollen enn til markedsmekanismene, mens denne andelen ligger på under 20 prosent i Belgia og England.

Fire forskjellige måter å forholde seg til matsikkerhet på

Forbrukertillit er en kompleks størrelse der flere forhold spiller inn. Det har derfor vært et sentralt mål i denne studien å utarbeide en operasjonaliserbar tillitstypologi som skiller på ulike måter å forholde seg til matsikkerhet på. Det ble tatt utgangspunkt i to dimensjoner: Tilliten kan være positiv (tillit) eller negativ (mistillit), og den kan være bevisst (reflektert) eller ubevisst (ureflektert). De to dimensjonene gir fire ulike tillitstyper, som i prinsippet er en blanding av egne holdninger og handlinger rettet mot matsikkerhet:

- De naive og tillitsfulle forbrukerne tenker lite eller ikke over om maten er trygg eller ikke (Ureflektert tillit).
- De fornuftige forbrukerne følger fornuftige forholdsregler for å føle seg trygge på at maten de spiser er ufarlig (Reflektert tillit).
- De skeptiske forbrukerne er kritiske og forsiktige i sin omgang med mat (Reflektert mistillit).
- De likegyldige forbrukerne orker ikke forholde seg til sin egen oppfatning om at maten er usikker og velger å ignorere faren (Fortrengt mistillit).

Analysen viste at bostedsland påvirker dimensjonen tillit-mistillit, men neppe grad av refleksjon: Det er flere 'naive' og 'fornuftige' forbrukere i Norge enn i England, der det er flere 'naive' og 'fornuftige' enn i Belgia, som motsatt har flere 'skeptikere' og 'likegyldige' enn i England og Norge. Hvorvidt man har et reflektert forhold til matsikkerhet ser imidlertid i størst grad ut til å følge kjønn.

Den empiriske analysen viser forventede og bastante forskjeller i vurderingene til henholdsvis 'naive', 'fornuftige', 'skeptiske' og 'likegyldige' forbrukere. De 'naive' og 'skeptiske' er tillitstypiske motsetninger, og har ingen felles kjennetegn ifølge den teoretiske kategoriseringen av tillitstyper. De 'likegyldige' og de 'fornuftige' har også motsatte kjennetegn, men disse grupperingene er mer gjennomsnittlige, og på de fleste av våre empiriske mål ligger de mellom de 'naive' på den ene siden og de 'skeptiske' på den andre.

Basert på den empiriske analysen kan de ulike tillitstypene beskrives gjennom deres praksis, preferanser og vurderinger av matsikkerhet på følgende måte:

- De 'naive' forbrukerne er oftere enn andre opptatt av smak framfor helse når det gjelder mat. De stoler på at næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat, og at markedskreftene sørger for at maten holder god nok kvalitet. Og i tråd med dette er de også oftere enn andre stort sett trygge på maten de spiser. De påtreffes gjerne blant yngre norske og engelske menn.
- De 'fornuftige' har i likhet med de 'naive' oftere enn andre tillit til at næringsmiddelkontrollen sikrer trygg mat slik at de stort sett er trygge på maten i hjemlandet. Men i motsetning til de 'naive' foretrekker de helse framfor smak. Flest 'fornuftige' finner vi blant litt eldre norske og engelske kvinner.
- De 'skeptiske' skiller seg mest fra de 'naive': De stoler sjeldnere enn andre på at henholdsvis næringsmiddelkontrollen og markedskreftene gir sikker mat, og de har sjeldnere enn andre tillit til maten i hjemlandet. I likhet med de 'fornuftige' er de oftere enn andre mer opptatt av helse enn smak. Denne holdningen til matsikkerhet er særlig utbredt blant ikke helt unge belgiske kvinner.
- De 'likegyldige' har sjeldnere enn de andre ansvar for matvareinnkjøp og de er mer opptatt av smak enn helse. Flest likegyldige finner vi i blant yngre menn.

Basert på det norske materialet finner vi også at *handlingene* til de 'fornuftige', og særlig de 'skeptiske', oftere er i samsvar med deres *holdninger*, enn det handlingene til de 'naive' og 'likegyldige' er. Mens for eksempel 18 prosent av de 'naive' som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat også helst spiser økologisk, er tilsvarende andel 35 blant de 'skeptiske' forbrukerne. Og mens 44 prosent av de 'likegyldige' som mener at tilsetningsstoffer kan være helseskadelig også prøver å unngå dette, er tilsvarende andel 78 blant de 'skeptiske' forbrukerne. I utgangspunktet er det i tillegg naturligvis flest av de 'skeptiske' forbrukerne som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat og at tilsetningsstoffer ikke er bra for helsen.

Det er små forskjeller etter tillitstype i holdning og handling knyttet til genmodifisert mat. Grunnen er at 'alle' er motstandere. Forskjellene knyttet

til det å foretrekke norskprodusert mat når man mener at internasjonalisering av matsystemet gir økt matrisiko er også små (ikke signifikante). Dette skyldes sannsynligvis at det er flere mekanismer enn matrisiko som influerer på preferansen for norskprodusert mat. Vi kan nevne smak, tradisjonalisme, og kanskje også et ønske om å støtte norske arbeidsplasser.

Kjønn

Ved siden av tillitstypetilørighet, er kjønn en viktig predikator for hvordan man forholder seg til mat og matsikkerhet. Kvinner plasserer seg oftere enn menn i de reflekterende kategoriene 'fornuftig' og 'skeptisk', de har langt oftere enn menn, både i Norge, England og Belgia, ansvar for matinnkjøp, de ønsker oftere å unngå genmodifisert mat og mat med tilsetningsstoffer og de mener oftere at myndighetene bør regulere matmarkedet. Motsatt er menn oftere enn kvinner, i alle landene, mer opptatt av smak enn helse, de har oftere tillit til maten i EU, og de har oftere enn kvinner en 'naiv' eller 'likegyldig' holdning til matsikkerhet. Resultatene viser også entydig at verken det å ha tillit til næringsmiddelkontrollen, eller til markedsmechanismene, varierer med kjønn.

Alder

I følge vårt materiale er alder en langt mindre treffsikker predikator for hvordan man forholder seg til mat og matsikkerhet enn tillitstype og kjønn. Men vi kan hevde at yngre forbrukere sjeldnere har ansvar for matvareinnkjøp. Videre er det en gjennomgående tendens til at de yngste oftere utsettes for matforgiftninger. Dette kan ha sammenheng med at yngre forbrukere oftere enn andre har et ikke-reflektert forhold til matsikkerhet. En annen tilleggsforklaring kan være at yngre forbrukere er mer eksperimentelle i matveien enn eldre, de har mindre tradisjonsbundne rutiner og vil dermed også lettere utsettes for matsmitte. Vi finner også at eldre forbrukere i alle land oftere enn yngre prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer.

Det er også interessant når resultatene gir entydige signaler om at alder ikke har noen effekt på variabelen, altså at estimatene for alle landene er ikke-signifikante. Resultatene viser da at alder ikke har betydning for om man har tillit til næringsmiddelkontrollen eller ikke, og alder har heller ikke betydning for om forbrukerne mener at informasjon om sunn kost er en viktig offentlig oppgave.

Sammenhengen mellom alder og tillitstype gjentas ikke på samme måten i de tre landene. Dette kan skyldes at alder har betydning for i hvilken grad man påvirkes av nasjonale hendelser på matområdet: Resultatene viser at alder har signifikant positiv effekt på sannsynligheten for å være blant de

'fornuftige' i England og Norge, mens alder har signifikant positiv effekt på sannsynligheten for å være blant de 'skeptiske' i Belgia. Med dioksin skandalen i bakhodet kan man kanskje si at det er 'fornuftig' å være 'skeptisk' i Belgia for en periode. Vi kan i hvert fall hevde at jo eldre man er, jo større sannsynlighet er det for at man har et reflektert forhold til mat. Resultatene viser også at effektene av alder på tillitstypene er svakere i Belgia enn i England og Norge. Dette kan nettopp skyldes at alderseffekten (erfaring gir økt refleksjon), som vi kan kalle modning, tilsynelatende reduseres når modning samtidig framskyndes gjennom matskandaler.

I det norske materialet er det en helt klar tendens til økt samsvar mellom forbrukernes holdninger og handlinger med alderen. For eksempel er det i aldersgruppen under 30 år 52 prosent av de som mener at tilsetningsstoffer i maten er skadelige som også prøver å unngå dette, mens tilsvarende prosent er 80 i aldersgruppen over 60. Men når vi finner at 33 prosent av de yngste, mot hele 73 prosent av de eldste, i gruppen som mener at internasjonalisering bidrar til økt matrisiko også foretrekker norskprodusert mat, skyldes dette neppe bare økt samsvar mellom holdning og handling med alderen.

Forbrukertillit i Norge

Datamaterialet inneholder langt flere opplysninger om forbrukere i Norge enn forbrukerne i England og Belgia. I analysen av det norske materialet går vi nærmere inn på i) hvilke matvarer norske forbrukere mener er 'trygg mat' (direkte tillit), ii) hvem de norske forbrukerne mener de kan stole på dersom det skulle oppstå en matkatastrofe (institusjonell tillit) og iii) forbrukernes holdninger og handlinger i forhold til matsikkerhet.

Direkte tillit til mat i Norge

Fersk fisk er det som oftest blir oppfattet som trygg kost i Norge. Men mens nesten alle mener at fersk fisk stort sett er trygt å spise, er det mindre enn to tredjedeler som mener det samme om oppdrettsfisken. Presseoppslag om uheldige tilsetningsstoffer i fiskefor ser ut til å ha påvirket forbrukernes preferanser mer enn forsikringer fra bransjen om at blant annet antibiotikainnholdet nå er kraftig redusert. Som kjent er oppdrettsfisk langt billigere enn villfisk, og vi vet ikke om denne mistilliten gir seg utslag i redusert kjøp,

Det er ikke særlig mange som mener det stort sett er trygt å spise gatekjøkkenmat. Faktisk er det bare én av fem forbrukere i Norge som svarer udelt positive på dette. Over halvparten mener at det ikke er helt trygt å spise gatekjøkkenmat, og i tillegg føler 29 prosent seg usikre på om gatekjøkkenmat er helt greit å spise.

Til sammen ble de norske forbrukerne bedt om å ta stilling til hvorvidt ni konkrete matvarer var sikker kost. Best skiller oppdrettsfisk, hermetikk, fersk kjøtt, fersk kylling og kanskje gatekjøkkenmat. For eksempel viser det norske materialet at 81 prosent av de 'naive' mot 46 prosent av de 'skeptiske' forbrukerne mener at oppdrettsfisk er trygt å spise. Men selv blant de 'naive' er flere skeptiske til oppdrettsfisk enn til fersk fisk. Og også blant de 'naive' er det utbredt skepsis til gatekjøkkenmat, selv om det er langt flest i denne gruppen som mener at gatekjøkkenmat er OK mat.

Institusjonell tillit

Hvem vi stoler på som avsender av informasjon knyttet til matsikkerhet, avhenger av om vi føler at vi må 'trekke fra' eller 'legge til' på informasjonen som mottas. Verst er det naturligvis når vi ikke helt vet om avsenders budskap er en overdrivelse eller en bagatellisering av et faktisk forhold. Mens de fleste forbrukere i Norge mener at Forbrukerrådet og Næringsmiddelkontrollen vil fortelle sannheten, ser vi at en god del, en fjerdedel, har svart at helse- og ernæringseksperter kan tenkes å bagatellisere matskandaler.

Det er ikke mange som 'sluker rått' det som miljøvernorganisasjonene (sett under ett) roper opp om. De fleste, nesten to tredjedeler, antar at slike budskap er noe overdrevet, og trekker dermed litt ifra. I våre spørsmål har vi imidlertid ikke skilt mellom tiltroen til for eksempel Bellona og Miljøvernforbundet.

Svært få har udelt tillit til presseoppslag om matskandaler, bare ni prosent. For litt over halvparten betyr dette at de regner med å måtte trekke litt ifra på det de leser i avisene, i vårt tenkte tilfelle om matskandaler knyttet til kyllingproduksjon. I tillegg, og det er mer forvirrende for den enkelte leser, er det en fjerdedel som mener pressen er troendes til både å overdrive og skjule fakta.

Representantene for markedet; bøndene, dagligvarehandelen og matindustrien vurderes rimelig likt av forbrukerne: De fleste mener at disse neppe ville fortelle sannheten dersom det oppsto en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Og grunnen er, ikke helt uventet, at de fleste regner med at disse gruppene vil ha interesse av å skjule en slik skandale. Dette er et svært robust funn, i og med at lav tillit til markedet og dets aktører repeteres på fire forskjellige variable, i tillegg til at vi tidligere har sett at norske forbrukere har liten tillit til markedsmekanismenes evne til å regulere markedet på en måte som sikrer kvaliteten på matvarene. I lys av at myndighetene ønsker å overføre mer av kontroll- og kvalitetssikringsrutinene på markedsaktørene selv, er dette funnet interessant.

Hvilke forhold påvirker vår direkte tillit til mat?

Avslutningsvis presenteres en multivariat analyse for å se direkte tillit og institusjonell tillit i sammenheng med individuelle kjennetegn og tillitstype. Resultatene fra den multivariate stianalysen bryter lite med inntrykket etter den bivariate analysen.

I det norske materialet har vi også opplysning om utdanningsnivået. Resultatene kan tyde på at de med høyere utdanning noe oftere enn andre har et reflektert forhold til mat, alt annet likt. Særlig ser det ut som om høyere utdanning reduserer sannsynligheten for å være blant de likegyldige, som fortærer sin følelse av mistillit i sin daglige omgang med mat, mens høyere utdanning øker sannsynligheten for å være blant de som følger fornuftige forholdsregler i sin omgang med mat.

Vår direkte tillit til mat avhenger av at vi, mer eller mindre bevisst, har tillit til en lang rekke aktører i matsystemet. Det er derfor ikke uventet når vi finner at 'direkte tillit' til mat har sammenheng med forbrukernes 'institusjonelle tillit', det vil si tillit til matmarkedet på den ene siden og offentlig kontroll av markedet på den andre siden.

Menn er oftere enn kvinner trygge på at maten de spiser er ufarlig. Og jo eldre forbrukeren er, jo mer tvilende er hun til matsikkerheten. Det å ha høyere utdanning ser på den ene siden ut til å stimulere til det å ha tillit til mat, mens utdanning på den andre siden trekker i motsatt retning gjennom økt mistillit til både matmarkedet og den offentlige matkontrollen. En naiv holdning til matsikkerhet gir seg naturligvis uttrykk i større direkte tillit til mat, mens en skeptisk holdning til matsikkerhet gir motsatt effekt, alt annet likt. De skeptiske får indirekte forsterket sin mistillit gjennom at de også har lavere tillit enn andre til både markedsmechanismene og den offentlige kontrollen som skal kontrollere disse.

Sammenfatningsvis kan vi si at vår tillit til mat varierer etter både nasjonale rammebetingelser som fravær eller tilstedeværelse av matskandaler, og etter individuelle kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå. Men tilliten avhenger også av individuelle holdninger og praksis i forhold til matsikkerhet, som sannsynligvis kan påvirkes både individuelt og av eksterne forhold.

Summary

This report presents the results of three overlapping sets of data material. First, Norwegian consumers are compared to consumers in 15 European countries according to two indexes of the consumers' trust in foods and actors in the food system. Secondly, we compare the assessment of the food safety in Norway, England and Belgium. Finally, we take a closer look at attitudes, practices and preferences among different groups of consumers in Norway.

Consumers' Trust in Food in Norway Compared to Other Countries

First, Norwegian consumers' trust is compared to the trust of consumers in other European countries. We make a distinction between *'direct trust' in food* and *indirect 'trust in institutions'*. Direct trust in food is estimated by trust in particular types of food, i.e. egg, fish and meat. Trust in institutions is estimated according to how strongly one believes that supermarkets, consumer organisations and the authorities are telling the truth about the food safety. As a main result of this broad comparison, we presume that Norwegian consumers have a high level of trust in food compared to consumers in most other European countries. This can be seen both in the strong *'direct trust'* of Norwegians in the food they eat, and in the relatively strong trust in institutions and participants in the food system. Anyway, we must mention the fact that Norway obtained 134 out of 300 points in the index of trust in institutions.

In SIFO's own comparative data material, consumers in Norway were compared to consumers in England and Belgium. Because of the mad cow's disease in England and the dioxin scandal in Belgium, it was presumed, and the study empirically proved, that the level of trust is higher in Norway than in these countries. The data were collected only a few months after the dioxin scandal in Belgium, and most results show that Belgian consumers had, during our inquiry, the lowest trust in food safety.

Although the food scandals in England and Belgium apparently influence the consumers' trust in food, we see that the 'food nationalism' prospers in all countries. Both Norwegian, English and Belgian consumers feel that the food they eat in their own country is safer than the food they eat when they are abroad.

A very important result of our empirical study is the large difference in trust/distrust in the food market and in public food control in our three countries. Compared to Belgian and English consumers, Norwegian consumers more often base their trust in food on their reliance on the state control of food safety, whereas they seldom have trust in the role of the market forces in keeping a high food quality. This becomes obvious when we compare how the market and the state are estimated; in Norway 56 percent have more trust in the Food Control Authority than in the market forces, whereas the percentage in Belgium and England is below 20.

Four Different Ways of Responding to Food Safety

Consumers' trust is a complex entity, which is affected by several conditions. Therefore this study has aimed at building an effective typology of trust that distinguishes between different types of responses to food safety. Two dimensions were taken as a point of departure; there is positive trust and negative trust (distrust), and there is conscious and unconscious trust. The two dimensions make four different types of trust, which are, in principle, a mixture of one's own attitudes and actions concerning food safety:

- *The naïve and trustful consumers* do not reflect, or reflect little on the safety of the food they eat (Unconscious trust).
- *The sensible consumers* take reasonable precautions to be sure that the food they eat is safe (Conscious trust).
- *The sceptical consumers* treat food critically and carefully (Conscious distrust).
- *The careless consumers* are not able to respond to their own view of food as something dangerous, and they ignore the danger (Suppressed distrust).

The analysis proved that country of residence affects the dimension of trust/distrust, but it hardly affected the degree of reflection. There are more 'naïve' and 'sensible' consumers in Norway than in England, where there are more 'naïve' and 'sensible' ones than in Belgium, where on the other hand there are more 'sceptic' and 'careless' consumers than in England and Norway. However, gender seems to be the most important factor that decides whether one has a conscious relationship to food safety or not.

The empirical study shows expected and substantial differences in the assessments made by the `naïve`, the `sensible`, the `sceptical` and the `careless` consumers, respectively. The `naïve` and the `sceptical` ones are contrasting types in the dimension of trust, and they have no characteristics in common, according to the theoretical categorisation of types of trust. The `careless` and the `sensible` ones also have contrasting characteristics, but these groups are more on an average, and in relation to most of our empirical aims they are situated between the `naïve` on the one hand and the `sceptical` on the other.

Based upon the empirical analysis the different types of trust can be described by their practice, their preferences and their assessment of food safety in the following way:

- The `naïve` consumers are, more often than the others, concerned with taste instead of health when it comes to food. They think the Food Control Authority makes sure the food is safe, and that the market forces provide for high quality food. In connection with this, they feel that the food they eat is safe more often than others do. These people can be found among young Norwegian and English men.
- Just like the `naïve` ones, the `sensible` ones more often than others trust the Food Control Authority to ensure the food is safe, so that they most often feel safe about the food in their own country. But in opposite to the `naïve` consumers, they prefer health to taste. We find the largest amount of `sensible` among older Norwegian and English women.
- The `sceptical` ones are most different from the `naïve`. They do not trust the contribution by the Food Control Authority and the market forces to keep the food safe as often as others trust this, and less often than others do they have trust in the food in their own country. Just like the `sensible`, they are more often than others concerned about health rather than taste. This sort of attitude to food safety is frequent among not quite young Belgian women.
- The `careless` ones are less often responsible for purchasing food than others are, and they are more concerned about taste than health. We find most `careless` among younger men.

Based on the Norwegian material, we find that the `sensible`, and especially the `sceptical` consumers, more often act in accordance with their attitudes than the `naïve` and the `careless` ones do. Whereas for instance 18 percent of the `naïve` who think that organic food is healthier than other types of food, also prefer eating organic food, the corresponding percentage among the `sceptical` consumers is 35. And whereas 44 percent of the `careless` consumers who think that additives might be hazardous to health, try to avoid

these, the corresponding percentage among the `sceptical` consumers is 78. In addition, the majority of consumers who think that organic food is healthier than other types of food and that additives might be injurious to health, is, naturally, among the `sceptical` consumers.

Between the types of trust, there are few differences in attitude and practices in connection with genetically modified food. The reason is that `everybody` opposes it. There are also few (insignificant) differences in connection with preference of Norwegian food when the opinion is that internationalisation of the food system decreases food safety. A probable reason for this is that there are other mechanisms, in addition to food safety, that influence the preference for food produced in Norway. Some of these are taste, traditionalism, and perhaps the wish to support Norwegian workers.

Gender

Gender is also crucial for one's relationship to food and food safety. There are more women than men in the reflecting categories `sensible` and `sceptical`; they are, much more often than men in both Norway, England and Belgium, responsible for the purchase of food; they are more reluctant towards genetically modified food and additives in food; and the opinion that the authorities should regulate the food market is more frequent among women. In contrast, in all the countries, more men than women are more concerned with taste than health, they more often trust the food in the EU, and their attitude to food is more often `naïve` or `careless`. The results also clearly show that there is no difference between the genders when it comes to their trust in the Food Control Authority or in the market forces.

Age

According to our data material, age is far less crucial for one's attitude to food and food safety than are type of trust and gender. Anyway, we may say that younger consumers are less often in charge of purchasing food. There is also a stronger tendency for young people to be exposed to food poisoning. The reason for this might be that young consumers are less conscious of food safety than others. In addition, one reason might be that young consumers experiment more with food than older people do, their routines are less bound by tradition and therefore they could be more exposed to contamination of food. We also find that the old consumers in all countries try to avoid additives in food much more often than the younger ones do.

It is also interesting when the results clearly show that age does not effect the variable, which means that the estimates for all countries are non-

significant. According to the results, age does not have an impact on whether one trusts or distrusts the Food Control Authority, nor does it affect the consumers' view pertaining to the question of how important information about healthy food is as a public task.

The relation between age and type of trust is not the same for all three countries. According to the results, age has a significant positive effect on the probability of one's belonging to the 'sensible' category in England and Norway, whereas age has a significant positive effect on the probability of one's belonging to the 'sceptical' category in Belgium. Keeping in mind the dioxin scandal, one might say that being 'sceptical' is 'sensible' for some time in Belgium. At least, it might be claimed that the older one is, the higher the chances are that one has a conscious relationship to food.

In the Norwegian material the consumers' attitudes and practices clearly tend to correspond with their age. For instance, in the age group under 30 years, 52 percent of those who think that additives in food are harmful also try to avoid them, whereas the corresponding percentage in the age group over 60 is 80. But one can hardly explain the fact that 33 percent of the youngest, compared to 73 percent of the oldest, in the group of those who think that internationalisation increases the hazards of food and prefer Norwegian products, by the increasing agreement of attitude and action with age.

Norwegian Consumers' Trust

There is much more information about consumers in Norway than consumers in England and Belgium in the data material. In the analysis of the Norwegian material we have taken a closer look at i) what kind of products Norwegian consumers think of as 'safe food' (direct trust), ii) who the Norwegian consumers would have confidence in if there should be a food catastrophe (trust in institutions), and iii) the consumers' attitudes and actions in relation to food safety.

Direct trust in food in Norway

What is most often seen as safe food in Norway is fresh fish. However, whereas nearly everybody thinks that fresh fish is, mostly, safe to eat, less than two thirds have the same opinion about fish from fish farms. It seems as if the influence of the presentations in the media of unfavourable additives in fish fodder on the consumers' preferences is stronger than assurances from the field that the content of antibiotics, among other things, is now much reduced. Fish from fish farms is known to be much cheaper than wild fish, and we do not know if this distrust reduces the sales.

Those who think that eating fast food is, on the whole, safe, are not very many. Actually, only one out of five consumers in Norway is totally positive to it. More than 50 percent think that fast food is not completely safe, in addition, 29 percent are not sure if eating fast food is okay.

All in all, the Norwegian consumers were asked to consider the safety of eating nine specific products. The ones that are most distinctive are farmed fish, tinned food, fresh meat, fresh chicken and, perhaps, fast food. For instance, according to the Norwegian material, 81 percent of the `naïve`, compared to 46 percent of the `sceptical` consumers, feel safe eating farmed fish. But even among the `naïve` ones there is more scepticism to farmed fish than to fresh fish. And there is also much scepticism towards fast food among the `naïve` ones, although this group hold the highest percentage of those who say that fast food is okay.

Trust in Institutions

Our choice when it comes to which messenger of information on food safety we rely on, depends on whether we feel the need to `subtract from` or `add to` the information we receive. Of course, the worst situation is when we do not really know whether the messenger exaggerates or trivialises an actual situation. Whereas the majority of consumers in Norway believe that the Consumers' Council and the Food Control Authority will tell the truth, as many as one out of four says that experts on health and nutrition are able to trivialise a food scandal.

Not very many takes for granted the things the environmental organisations warn us against. Most people, i.e. almost two thirds, presume this information to be somewhat exaggerated, and so they subtract something from it. However, our questions do not distinguish between trust in for instance Bellona and the Norwegian Environmental Protection Association.

Very few, i.e. only nine percent, have full trust in presentations of food scandals in the media. This means that a little more than half of the consumers will subtract something from what they read in the paper, while one fourth thinks that the press is able to both exaggerate and hide facts, which is even more confusing to the reader.

The representatives of the market – the farmers, the grocery trade and the food industry – are evaluated in quite the same way by the consumers. Most consumers hardly believe that any of these would tell the truth if there should occur a food scandal connected to the production of chicken in Norway. And the reason is, not unexpectedly, that most people think these groups would try to hide a scandal like this. This discovery is a very strong one, because of the repetition on four different variables of low trust in the market and its participants. In addition to this, we have seen earlier that Norwegian

consumers have a low trust in the ability of the market mechanisms to regulate the market in a way that ensures the quality of the food. Keeping in mind the authorities' wish to transfer a larger part of the controlling and quality-ensuring routines to the actors in the market, this is an interesting discovery.

Which Factors Influence Directly our Trust in Food?

In conclusion a multivariate analysis is presented to see direct trust and institutional trust in connection with the individual characteristics and type of trust. The results from the multivariate path analysis deviates little from the impression after the bivariate analysis.

In the Norwegian data material we also have information about the level of education. The results point in the direction that people with higher education somewhat more often than others reflect on their relation to food, everything else being similar. In particular it looks as if higher education reduces the likelihood of being among the 'careless' consumers, who set aside their feeling of distrust in their daily connection with food, while higher education increases the probability of being among those who have sensible precautions in their connection with food.

Our direct trust in food depends on whether we, more or less consciously, have trust in a whole range of links in the food system. It is therefore not surprising when we find that 'direct trust' in food is linked to the consumers 'institutional trust', i.e. trust in the food market on the one hand and state control of the market on the other.

Men are more often than women confident that the food they eat is safe. And the older the consumer is, the more distrustful she becomes of food safety. To have higher education seems on the one hand to stimulate having trust in food, while education on the other hand pulls in the opposite direction through increased distrust in both the food market as well as the state food control. A naïve attitude to food safety naturally has the effect of increasing direct trust in food, while a sceptical attitude to food safety has the opposite effect, everything else being similar. The sceptical ones indirectly have their distrust strengthened through the fact that they have less trust than other people in the market mechanisms and the state control, which is appointed to control these mechanisms.

In summary we can say that our trust in food varies according to both the national conditions like the absence or presence of food scandals, and according to individual factors like gender, age and level of education. But the trust also depends on individual attitudes and practices in relation to food safety, which probably may be influenced both individually and by external factors.

1 Innledning

Kugalskap i England og dioksiner i Belgia. Ikke bare de som er i risikogruppen for å ha blitt smittet eller fått i seg infisert mat, blir skremt av mediaopplagene som følger slike matkatastrofer. Mange stiller spørsmål ved om det er tilfeldig hvor og når avsløringer knyttet til helseskadelige stoffer i maten oppdages, og om maten de og deres familier spiser hver dag er helsemessig sikker. Våre tiders matskandaler er spesielt ubehagelige fordi symptomene ikke alltid viser seg gjennom akutte matforgiftninger der og da, men at fatale sykdommer som Creutzfeldt Jacobs syndrom og kreft først vil vise seg etter mange år.

Temaet for denne rapporten er forbrukernes forhold til matsikkerhet, med andre ord om de har tillit til at maten de spiser er helsemessig sikker. Selv om 'tillit' ikke er en absolutt og konkret størrelse, men snarere kan beskrives som både diffus og ofte ureflektert, samt mer eller mindre knyttet til de virkelige realitetene, er konsekvensene av manglende tillit - mistillit - reelle nok. På individnivå kan mistillit vise seg som et følelsesmessig ubehag og generell mistrivsel, og eventuelt endret forbruker adferd. Et eksempel er den økte skepsisen til kjøtt, spesielt mørke kjøttslag (Bjørkum 1997), som antageligvis både kan relateres til moderne produksjonsmetoder av kjøtt og avsløringen av sammenhengen mellom kugalskap og Creutzfeldt Jacobs syndrom. Mer alvorlig enn endret kjøttforbruk, er at tapt tillit til mat kan rokke ved tilliten til samfunnets institusjoner generelt. Holm (1998:12) påpeker at skepsis og kritikk rettet mot matsystemet og 'moderne mat' ofte implisitt innebærer en diffus kritikk av 'moderniteten'. Altså at utrygghet og skepsis til mat ofte innebærer en bredere samfunnskritikk.

1.1 Formål og problemstillinger

Hovedformålet med denne rapporten er først og fremst å presentere en systematisk og empirisk kartlegging av forbrukertillit til mat i Norge, satt i et komparativt perspektiv. For det første sammenlignes norske forbrukeres holdninger, handlinger og preferanser relatert til matsikkerhet med forbrukere i andre land. For det andre kartlegges eventuelle forskjeller knyttet til kjønn, alder, utdanning og bosted.

Forbrukere kan ha svært forskjellig forhold til matsikkerhet. For noen er matsikkerhet en helt fremmed problemstilling, mens andre er svært opptatt av hva som er sunn, fornuftig og trygg kost. En viktig målsetning med 'tillit til mat'-prosjektet har vært å utarbeide en operasjonaliserbar typologi for skille mellom ulike tillitsrelasjoner forbrukerne kan ha til mat. Vi har kommet fram til en typologi som skiller mellom fire forbrukertyper etter deres tillitsforhold til mat; de *naive*, de *fornuftige*, de *skeptiske* og de *likegyldige*. På bakgrunn av datamaterialet fra Norge, England og Belgia, viser vi hva som skiller mellom, og kjennetegner hver og en av, disse tillitstypene.

Det å ha tillit til at maten er helsemessig sikker, er grunnleggende for enhver samfunnsborgers livskvalitet og trivsel i hverdagen. Her skal vi både se på tillit knyttet direkte til maten vi spiser, tillit knyttet til ulike aktører og institusjoner i matsystemet, samt ulike måter å forholde seg til matsikkerhet på. Blant spørsmålene vi belyser er:

- *Hva slags forhold har forbrukerne i Norge til matsikkerhet?*
- *Har forbrukere i Norge oftere et tillitsfullt forhold til mat en forbrukere i England og Belgia, som har opplevd alvorlige matkatastrofer i hjemlandet?*
- *Har norske forbrukere oftere eller sjeldnere enn andre tillit til hvordan markedet, samt den offentlige kontrollen av markedet, fungerer?*
- *Betyr kjønn, alder, utdanning og bosted noe for tilliten og hvordan man forholder seg til matsikkerhet på?*

Innledningsvis skal vi sammenligne tillit til mat og tiltro til institusjoner i matsystemet i Norge med tilliten i de andre europeiske landene (Eurostat data + SIFO data). Deretter skal vi presentere data der vi sammenligner Norge med England og Belgia på en rekke utsagn knyttet til både tillitsrelasjoner, forbrukerpraksis og preferanser (SIFO-data).

Valget av England og Belgia er ikke tilfeldig. Disse landene har hatt omfattende og mediafokuserede matskandaler: England etter at sammenhengen mellom kugalskap og Creutzfeldt Jacobs syndrom ble påvist i 1996 og Belgia etter påvisning av dioksiner i dyrefor og menneskemat så sent som sommeren

1999. Den mest konfliktfylte hendelsen knyttet til matsikkerhet i Norge i nyere tid, var håndteringen av skrapesyken blant sau i 1996. Både i Belgia og England resulterte matskandalene i omfattende handelsboikotter og politiske problemer, mens skrapesyken i Norge ikke førte til noen grunnleggende tillitskrise hos forbrukerne. Den sterke vekten på 'føre-var-prinsippet', med nedslakting av et stort antall bestander, gjorde at den norske mat-skandalen raskt endret karakter til sauebonde-tragedie.

Et langsiktig mål med prosjektet denne rapporten er en del av, er å avdekke mekanismer som kan gi økt innsikt i hva som påvirker vår tillit til mat.

1.2 Metode og datamateriale

I denne rapporten presenteres resultater basert på Eurobarometer 49.0 innsamlet i april/mai 1998, samt SIFO's egen undersøkelse 'Tillit til mat' med data fra Norge, England og Belgia, samlet siste kvartal 1999.

Datamaterialet fra *Eurobarometeret* inneholder blant annet opplysning om forbrukeres tillit til konkrete matvarer i 15 EU-land. Norge er ikke med i dette materialet. I og med at det er interessant å undersøke hvordan forbrukere i Norge plasserer seg i forhold til landene i EU, har vi imidlertid inkludert tilsvarende spørsmål i vår egen undersøkelse, innsamlet oktober 1999. På tross av ulikt innsamlingstidspunkt (se under) har vi dermed kunnet lage en egen datafil der forbrukere i Norge kan sammenlignes med forbrukere i andre europeiske land. Dette materialet består av kun seks variable (ved siden av bakgrunnsvariable), som vi igjen har redusert til to indekser som har til hensikt å gi mål på henholdsvis forbrukeres tillit til maten de kjøper og spiser, og forbrukeres tillit til institusjoner i matsystemet.

Hovedundersøkelsen er en representativ undersøkelse blant *forbrukere i Norge*. Dataene er, i likhet med Eurobarometerdataene, samlet gjennom telefonintervjuer (CATI). De norske intervjuene er i sin helhet viet vår undersøkelse (ingen vanlig omnibus, der flere oppdragsgivere og temaer deler på plassen), og hvert fullførte intervju skulle ta i underkant av ett kvarter.

I tillegg til dataene samlet i Norge, har vi valgt ut 17 av spørsmålene fra hovedstudien og stilt disse i *omnibus-undersøkelser i England og Belgia* (Administrert gjennom Norsk Gallup). Disse intervjuene er også foretatt pr. telefon til et representativt utvalg av befolkningene i aldersgruppene over 16 år.

Til sammen har vi dermed tre datafiler, Eurobarometer-data koplet til SIFO-data fra Norge, En litt mer omfattende komparativ fil basert på Norge, England og Belgia, og en langt mer omfattende fil basert på kun forbrukere i Norge:

Eurobarometer 1998 15 land (ikke Norge) 6 variable N=15.000		K A P. 2
SIFOs hovedundersøkelse i Norge 1999 ca. 100 variable N=1000		K A P. 5
Omnibus 1999 England 17 variable N=1000	Omnibus 1999 Belgia 17 variable N=1000	K A P. 4

Grunnen til vekten på det komparative designet, er for det første at de norske resultatene lettere lar seg tolke når de sees i forhold til resultater fra andre land. For det andre vil mønstre som framtrer få økt sin validitet dersom de gjentas i ulike land.

Vi vil også nevne at i tillegg til omnibusundersøkelsene i England og Belgia, planlegges tilsvarende undersøkelser i Danmark, Tyskland og Portugal, der våre samarbeidspartnere vil benytte en del av spørsmålene fra vår hovedstudie. Sist, men ikke minst, er noen av spørsmålene stilt i Norge i 1994 (Wandel 1997) og noen i Norge, Sverige, Danmark og Finland i 1997 (Mäkelä et al 1999).

1.2.1 Hovedmaterialet

Før utformingen av spørreskjemaet til de norske forbrukerne ble det utarbeidet en forståelsesmodell¹ over hvilke forhold som ble antatt å påvirke forbrukernes tillit til mat. Hensikten med en slik modell er både at den skal virke som

¹ Se Vedleggsfigur 1. Modellen er utarbeidet på bakgrunn av kritikk, inspirasjon og diskusjon med blant annet Unni Kjærnes og Arne Dulsrud.

en rettesnor i utformingen av spørsmålene som skal med i spørreskjemaet, samtidig som den skal gi et forenklet bilde av feltet for å kunne foregripe senere analyser. Noe av det vanskeligste i utformingen av et spørreskjema, er å velge bort spørsmål det ikke er plass til. For å redusere feilvalgene, ble alle spørsmålene systematisert i forhold til selve forståelsesmodellen. Vi sikret dermed at alle deler av modellen ble representert.

Det norske materialet er innsamlet gjennom telefonintervjuer (CATI), gjennomført av Norsk Gallup. Utvalget er trukket tilfeldig i et bredt utvalg av representative kommuner i hele Norge. Hvert telefonnummer ble oppringt inntil fem ganger, og målgruppen var alle i aldersgruppen 18 – 80 år. Innen husstanden ble respondenten valgt etter ”siste bursdag”- prinsippet.

I telefonintervjuer kan vi på forhånd bestemme utvalgets størrelse, som ble satt til 1000 respondenter. Ser vi bort fra telefonnumre som ikke svarer (på fem oppringninger), feil numre, respondenten ikke i målgruppen, sykdom og andre forhold som umuliggjorde deltakelse, oppnådde vi 43 prosent svar. De mest vanlige oppgitte årsakene for ikke å ville delta i undersøkelsen, var at respondenten ikke var opptatt av temaet, prinsipielt ikke deltok i telefonintervjuer eller ikke hadde tid til å delta.

Av erfaring fra andre undersøkelser vet vi at det kan være vanskelig å få menn til å delta i spørreundersøkelser knyttet til mat. I introduksjonsbiten til intervjuet knyttet vi derfor undersøkelsen til spørsmål om *matsystemet*, som er en mer maskulin term enn ”mat”. Og i tillegg ble intervjuerne bedt spesielt om å motivere menn til å delta. Disse tiltakene har dessverre ikke resultert i like mange mannlige som kvinnelige deltakere. Det norske materialet består av 58 prosent kvinner og 42 prosent menn, som er en klar overrepresentasjon av kvinner. I materialet fra England og Belgia er det like mange menn som kvinner. Dette kan delvis skyldes at disse materialene er samlet gjennom vanlige omnibus-undersøkelser, der det ikke på forhånd oppgis at undersøkelsen (også) omhandler spørsmål om mat. I tillegg er omnibusmaterialene forhåndsstratifisert etter kjønn.

For at ikke kjønns-skjevheten i det norske materialet skal påvirke dataene, har vi gjennomgående vektet resultatene etter kjønn. Vi kan naturligvis ikke ’vekte bort’ faren for at menn med like egenskaper og holdninger lettere enn andre menn ikke besvarer en slik undersøkelse. Imidlertid er tross alt forskjellene relativt små, og vil neppe gi store utslag på resultatene.

I det norske materialet har vi satt en smalere aldersgrense enn det som er vanlig i omnibus-undersøkelser. Omnibus undersøkelser omfatter gjerne aldersgruppene fra 16 år og oppover. Fordi vi regner med at 16-åringer hovedsakelig får maten servert, og i liten grad har klare oppfatninger om mat-sikkerhet, har vi satt aldersgrensen noe høyere, til at respondenten minst skal være 18 år gammel. Vi har også satt en maksimumsgrense på 80 år. Når vi

benytter materialet fra Belgia og England, selekteres de under 18 og over 80 år ut av materialet.

1.2.2 Sammenligning av data fra ulike tidspunkt

Eurobarometerdataene er som kjent samlet inn mer enn ett år før de norske dataene. Vi er kjent med problemene knyttet til å sammenligne resultater fra ulike undersøkelser, som i tillegg er utført på ulike tidspunkt. Et åpenbart problem, er at det norske materialet er samlet etter matskandalen i Belgia sommeren 1999, som viste seg å få svært vidtrekkende konsekvenser. I forlengelsen av denne dioksin skandalen, ble det innført omfattende handelsblokader av mat produsert i Belgia, med avskjed av den belgiske helseministeren, samt jordbruksministrene i både Belgia og Nederland. Vi vil anta at i det minste Belgia og Nederland ville ha uttrykt større mistillit etter dioksin skandalen i 1999 da det norske materialet ble samlet inn, enn i 1998 da Eurobarometer dataene ble samlet inn. Også i Norge kan all oppmerksomheten knyttet til denne hendelsen ha stimulert til kritisk tenkning rundt mat generelt, noe som kan vise seg i et høyere mistillits nivå. En alternativ reaksjon kan være en forsterkning av det vi kan kalle 'mat-nasjonalisme', en tro på at hjemlandets mat, i dette tilfellet norsk mat, er sunn mat, mens utenlandsk mat er 'farlig'.

Imidlertid, den antageligvis sterkeste hypotesen er at en reflektert og kritisk holdning rettet mot mat og matsystemene er økende i hele Europa. I kjølevannet av genteknologi, industrialisert matproduksjon, større produksjonsenheter og økt internasjonal handel, har det vært en rekke medieoppslag og debatter med stor oppmerksomhet rettet mot hva dette betyr både for miljøet og for maten vi spiser².

Det er derfor mest sannsynlig at den norske tilliten til mat som følge av tidsforskyvningen er underestimert i forhold til de andre europeiske landene. Uansett, på bakgrunn av hva vi vet fra tidligere studier, vil vi på tross av dette anta at norske forbrukere vil plassere seg ganske høyt i en sammenligning med andre europeere på en indeks som skal måle 'direkte tillit' til mat.

² Eks: genmodifisert mat (bl.a. terminator-genet), handelsblokaden mot amerikansk biff (i Europa forklart med føre-var-prinsippet mot bruk av hormoner i kjøttproduksjon, mens USA oppfatter dette som ren proteksjonisme av egen kjøttproduksjon), risiko og miljøproblemer knyttet til industrialisering av matproduksjonen, herunder lengre transport avstander (WTO-prinsippet om at maten skal produseres der det er billigst, uavhengig av miljøskader som følger med lengre transport) og sårbarhet knyttet til store produksjonsenheter (mindre variasjon i arter og flere dyr/vekster som rammes av eventuell smitte oa.).

1.2.3 Visuell analyseteknikk

I denne rapporten benyttes visuell analyseteknikk (Berg 1998). Vi utnytter da at øyet lettere oppfatter grafiske størrelsesforskjeller enn tallforskjeller. Det går for eksempel mye raskere å finne den høyeste søylen i ett omfattende søylediagram enn den største prosentsetningen i en omfattende tabell. Det er videre langt enklere å presentere og sammenligne flere variable samtidig gjennom bruk av grafiske figurer, enn det er hvis man må gå ut fra tall presentert i tabeller. Sist, men ikke minst, vil øyet raskt - og langt enklere enn i tabells form - se mønstre i materialet.

Ved siden av statistikkprogrammet SPSS, har vi benyttet grafikkprogrammet i Microsoft Excel. Først plottes resultatene som skal presenteres inn, deretter endres ofte rekkefølgen på variable eller kategorier for å lage enklere figurer. Det er for eksempel lettere å lese en søyle-diagram der kategoriene ordnes etter om verdien er synkende eller økende.

Ved å benytte linje-diagram, slik det også er gjort i denne rapporten, kan man 'linke' flere variable fordelt på ulike kategorier, slik at en f.eks. lett kan undersøke om variasjoner i svarene til kvinner og menn, i alle land, følger det samme mønsteret på flere ulike holdningsspørsmål.

En ulempe ved grafiske figurer, er at vi ikke får med alt en tabell inneholder. Vi må velge ut enkelte størrelser. Det positive er imidlertid at man får presentert et svært omfattende materiale på liten plass.

Enkelte av figurene i rapporten er ved første øyekast ganske komplekse. For eksempel består figur 18 av resultater fra tilsammen 12 bivarierte tabeller (kjønnsforskjeller på 4 variable x 3 land). Dette innebærer også at langt fra alt som kan leses av tabellen kommenteres i teksten. Med andre ord er det fritt opp til leseren og tolke videre på det presenterte materialet.

2 Tillit til mat i Norge og EU

Har norske forbrukere større eller mindre tillit til maten vi spiser enn forbrukere i andre land? Dersom vi maner fram et intuitivt bilde av den idealtypiske nordmannen, ser mange for seg en godtroende og litt naiv person. Litt uhytellig kan det sies at dette inntrykket støttes av samfunnsvitenskapelige studier. Det har vært en internasjonal trend i retning økt mistillit rettet mot offentlige institusjoner siden 1970-tallet. Nordmenn ser imidlertid ut til å ha større tillit til Storting og regjering enn innbyggere i andre europeiske land vi har blitt sammenlignet med (Listhaug 1983, Listhaug 1995, Miller & Listhaug 1998). Det er naturligvis mulig at dette ikke skyldes norsk godtroenhet, men at slike institusjoner er mer tillitsverdige i Norge enn i land vi sammenligner oss med.

En komparativ studie som fokuserer direkte på matvaner og holdninger rettet mot matsystemene i Norge, Sverige, Danmark og Finland, støtter også inntrykket av et høyt tillitsnivå i Norge. Nordmenn ser i større grad ut til å ha tillit til hvordan offentlige myndigheter intervensjoner i matsystemet og sikrer trygg mat. Men et annet kjennetegn ved nordmenn er at de oftere er skeptiske til markedet, og hvordan det fungerer, enn innbyggerne i de andre skandinaviske landene (Berg & Kjærnes 1999).

Selv om tillit ikke nødvendigvis er basert på reelle forhold, vil forekomster av matskandaler og tilfeller av matforgiftninger påvirke tillitsnivået. Vi vet at forekomst av salmonella er mindre utbredt i Norge enn i mange andre land, og at det ikke hadde vært registrert tilfeller av BSE (kugalskap) når dataene denne rapporten bygger på ble samlet inn. Det er grunn til å tro at en generell tillit til offentlige myndigheter, samt en heldig mangel på store matskandaler vil bidra til et høyt tillitsnivå i Norge. Skepsisen rettet mot markedet, vil imidlertid kunne trekke i motsatt retning.

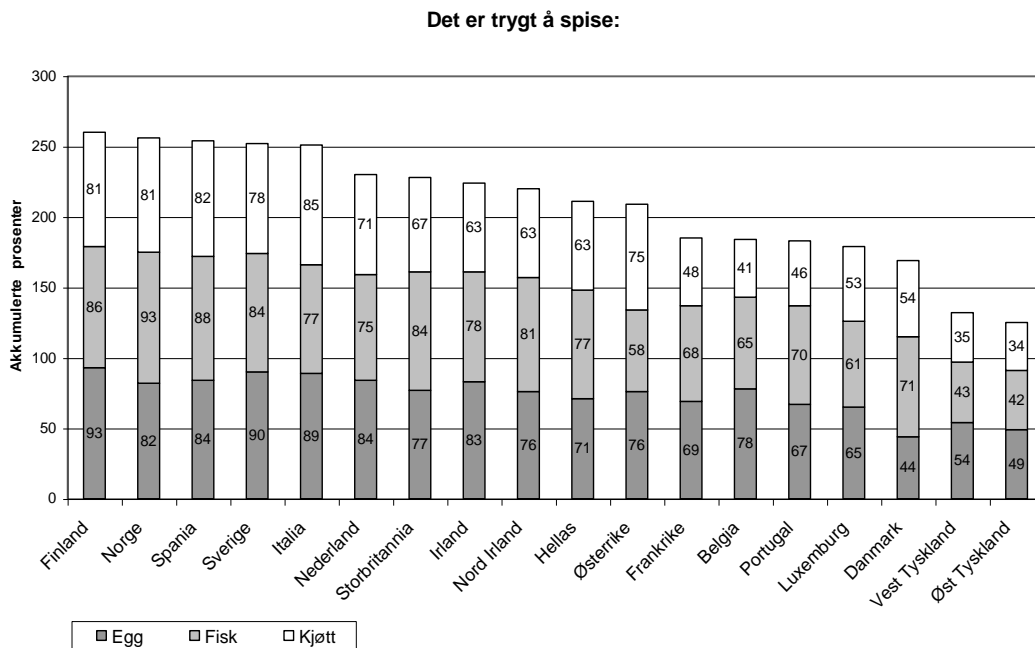
2.1 Direkte tillit til mat

Tillit er et komplekst begrep. Innledningsvis skiller vi kun mellom '*direkte tillit til mat*' og '*indirekte tillit til mat*' dvs: '*institusjonell tillit*'. Direkte tillit til mat er ganske enkelt hvorvidt man har tillit til konkrete matvarer, som ost, kjøtt, fisk, kylling etc. Institusjonell tillit tar for seg hvordan den direkte tilliten til mat også indirekte avhenger av tillit til en rekke samfunnsinstitusjoner knyttet til matvaremarkedet (produksjon, distribusjon, salg) på den ene siden og offentlig kontroll av markedet (f.eks. næringsmiddelkontrollen, importrestriksjoner) på den andre siden.

I det følgende presenteres først en sammenligning av direkte tillit til mat blant innbyggerne i europeiske land . Bortsett fra dataene for Norge, er de følgende resultatene basert på materialet samlet gjennom Eurobarometer 49.0 i april/mai 1998, der innbyggere i 15 land blant annet ble bedt om å vurdere hvorvidt ulike matvareslag var trygge eller ikke trygge å spise. Norge er dessverre ikke med i dette materialet. Med henblikk på sammenligning inkluderte SIFO's egen undersøkelse fra oktober 1999 noen av de samme spørsmålene som var blitt stilt i Eurobarometeret (for vurdering av eventuell over- eller underestimert knyttet til tidsforskjellene, se metodekapittelet).

For å få et mål på hvordan forbrukere i ulike land har tillit til maten de spiser, har vi addert andelene som i undersøkelsene ga uttrykk for at det er trygt å spise egg, fisk og kjøtt. Maksimalt kan man dermed oppnå 300 prosentpoeng, som ville innebære at alle de spurte mente det var trygt å spise både egg, fisk og kjøtt.

I og med at forbrukere i Norge utmerker seg med høy tillit til offentlige myndigheter i sammenligninger med andre land (Listhaug 1993, Miller & Listhaug 199, Berg og Kjærnes 1999), at vi relativt sett har hatt få tilfeller av matbåret smitte, f.eks. salmonellabakterien, og at det ikke har vært oppdaget noen tilfeller av kugalskap, kan vi anta at norske forbrukere vil plassere seg ganske høyt i en sammenligning med andre europeere på en indeks som skal måle direkte tillit til mat:

Figur 1: Direkte tillit til mat i europeiske land. Akkumulerte andeler av innbyggere i ulike europeiske land som mener det er trygt å spise egg, fisk og kjøtt (N=17153). Kilde: Eurobarometer 1998/for Norge;SIFO1999.

Figur 1 styrker vår antagelse om at nordmenn har høy tillit til mat sett i et europeisk perspektiv. Basert på indeksen som måler direkte tillit til mat, ligger Norge i teten, kun forbigått av Finland. Grunnen til at Norge skårer dårligere enn Finland er at noe færre nordmenn enn finner mener at det er trygt å spise egg.

Ellers ser vi at det er relativt store forskjeller i tilliten til mat mellom land i Europa. På vår skala, basert på tillit til tre matsorter, varierer tillitsnivået fra 260 til 125 prosentpoeng, med andre ord finner vi et mer enn dobbelt så høyt tillitsnivå i Finland som i Tyskland.

Søylene i Figur 1 grupperer seg i fire trinn: Spania og Italia plasserer seg sammen med de skandinaviske landene – bortsett fra Danmark - som landene der innbyggerne i størst grad føler seg trygge på at maten de spiser er ufarlig. Deretter følger Storbritannia og Irland sammen med Nederland, Hellas og Østerrike. Skepsisen er større i Frankrike, Belgia, Portugal, Luxemburg

og Danmark. Spesielt dårlig plasserer Tyskland seg, og dette gjelder både (tidligere) Øst og Vest Tyskland.

Hovedinntrykket er at tillitsnivået ikke avhenger av spesielt lav tillit til én av matsortene. Alle de tre matsortene viser et synkende tillitsnivå på vår rangering.

Bortsett fra at vi forventet at Norge ville plassere seg relativt høyt på denne indeksen, hadde vi ikke stilt opp noen spesielle forventninger om hvordan de andre landene ville plassere seg. Det kan likevel være interessant å spørre seg om hva som skiller Danmark fra resten av Skandinavia og hvorfor Spania og Italia plasserer seg sammen med de Skandinaviske landene? Og hva skyldes det særdeles dårlige tillitsnivået i Tyskland? Rent spekulativt kan vi stille spørsmål ved om tillitsnivået har sammenheng med annen tilfredshet med tilværelsen? Påvirkes tillitsnivået av ulik velferdsutvikling? Har geografisk nærhet mellom land betydning for tillitsnivået? Har tilliten med avstanden fra produsent til konsument å gjøre? Påvirkes tillitsnivået av kulturelle faktorer? Er det for eksempel slik at Spania og Italia plasserer seg så høyt fordi de har et mer inderlig forhold til maten? Vi har dessverre ingen mulighet for å teste hypoteser som kan belyse slike spørsmål med våre data.

Det er interessant å merke seg at ingen har større tillit til fisk enn de norske forbrukerne. Og Norge følges av Spania som også er en betydelig fiskerinasjon. Det er innbyggerne i Østerrike og Luxembourg, som ikke har kystlinje, samt innbyggerne i Tyskland, som sjeldnest mener det er trygt å spise fisk³.

Den laveste tilliten til egg finner vi i Danmark, fulgt av Tyskland. Høyest tillit til egg har de i Finland, Sverige og Italia.

Lavest tillit til kjøtt har de i Tyskland. Bare omtrent en tredjedel av tyskerne svarer ubetinget at det er trygt å spise kjøtt. Også i Belgia er tilliten til kjøtt rimelig lav.

Et annen måte å konstruere et mål på direkte tillit til mat, kan være å se på andeler som mener at alle de tre matvarene er sikre å spise, andeler som mener at to av de tre matvarene er sikre å spise, kun en av de tre, og til slutt andelene som mener at ingen av de nevnte matvarene er trygge å spise. I tabellen er landene rangert på samme måten som i figur 1:

³ Det skal nevnes at andelen "Vet ikke" er spesielt stor i Øst og Vest Tyskland, men de har likevel høyest andel som svarer at det ikke er trygt å spise fisk.

Tabell 1: Prosent av forbrukere i ulike europeiske land som mener det er trygt å spise tre spesifiserte matvarer (egg, fisk og kjøtt) Basert på Eurobarometer 1998 for Norge SIFO-undersøkelsen om tillit til mat 1999. (N=17153)

Bosted land:	Det er trygt å spise både: Egg, fisk og kjøtt.	Det er trygt å spise to av de tre matvarene	Det er bare trygt å spise en av de tre matvarene	Det er ikke trygt å spise noen av de tre matvarene
Finland	74	16	7	3
Norge	69	20	8	3
Spania	75	12	4	9
Sverige	72	13	9	6
Italia	70	17	6	7
Nederland	60	19	13	8
Storbritannia	58	20	13	9
Irland	56	20	15	9
Nord-Irland	64	23	13	11
Hellas	57	14	9	19
Østerrike	50	22	16	12
Frankrike	40	23	18	18
Belgia	36	27	22	15
Portugal	37	26	19	17
Luxembourg	42	19	16	23
Danmark	34	22	23	21
Vest-Tyskland	28	14	21	37
Øst-Tyskland	24	16	22	38

I Tabell 1 gjenfinder vi resultatene fra Figur 1. Tallenes tale er imidlertid kanskje enda klarere: Mens tre av fire av de spurte i Finland og Spania mener at både egg, fisk og kjøtt er trygt å spise, er det bare én av fire som mener det samme i Øst-Tyskland⁴.

2.2 Tillit til ulike institusjoner i matsystemet

Landenes tillitsnivå slik det framgår av figur 1 og tabell 1 kan ha ulike forklaringer i ulike land. Eksempelvis er det mulig at det høye tillitsnivået i Norge skyldes en generell og tradisjonsbasert tro på at myndighetene sørger for at det meste er trygt i Norge, mens det høye tillitsnivået i Spania kanskje skyldes at forbrukerne oftere handler mat på markeder der de kommer i direkte kon-

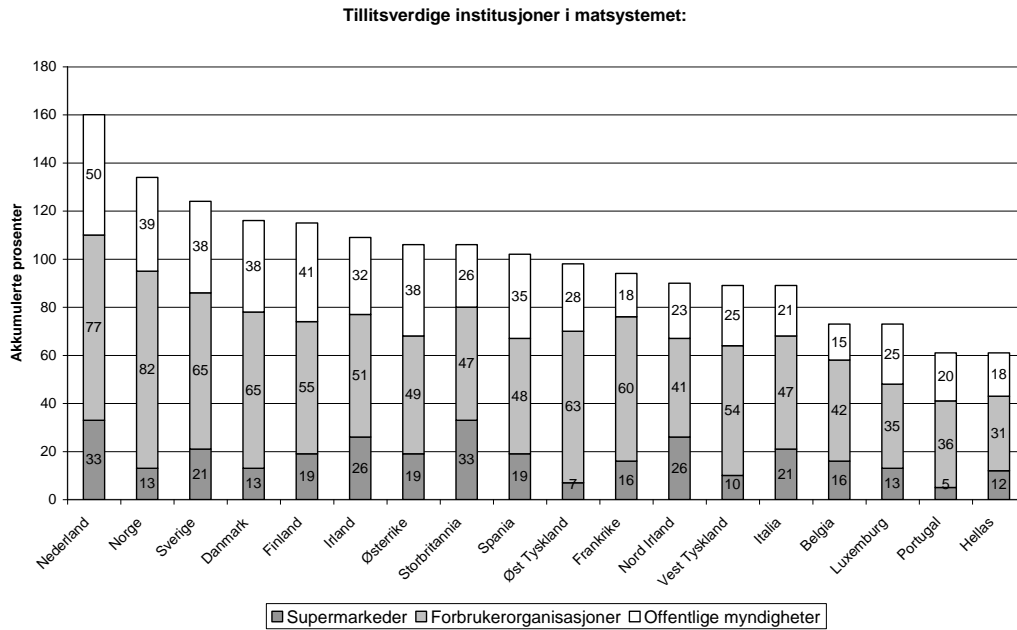
⁴ Metodekommentar: Andelene "vet ikke" varierer mellom landene. Dersom vi forutsetter at "vet ikke" betyr at respondenten har en viss skepsis til matvaretypen, kan vi regne første kolonne som rimelig reliabel. Vi får et mål på de som uforbeholdent mener at alle matvaretypene er trygge å spise.

takt med de som produserer maten. Poenget er at et likt tillitsnivå kan skyldes forskjellige forhold i forskjellige land. Og at antatte forhold som kan påvirke tillitsnivået kan ha ulik vekt i ulike land. Til slutt kan tilliten være mer eller mindre fortjent.

Ved siden av mat-skandaler og private individuelle erfaringer knyttet til matbåret sykdom, kan vi tenke oss at nasjonale variasjoner innen *stat* (offentlige kontrollsystemer), *matmarked*, *sivile samfunn* (forbrukermakt) og *media* kan ha betydning for den direkte tilliten til maten vi spiser. Det er vanskelig å finne gode mål som gjør det mulig å skille mellom tillit til ulike institusjoner i disse delene av matsystemet. At tilliten i tillegg gjerne er basert på kombinasjoner gjør det ikke lettere; man kan f.eks. stole på markedet fordi offentlige kontrollsystemet fungerer.

Vi har likevel konstruert en indeks som skal bidra til å illustrere eventuelle variasjoner i institusjonell tillit i EU og Norge. Neste figur viser hvorvidt innbyggerne i europeiske land har tillit til at tre ulike institusjoner som inngår i landenes matsystemer ville fortalt sannheten om skrantende matvaresikkerhet. De tre ulike institusjonene er: i) Supermarkeder og store butikker, som i det følgende skal representere tillit til markedet ii) Forbrukerorganisasjoner, som i det følgende skal representere tro på forbrukermakt, og iii) Nasjonale, lokale og regionale myndigheter som skal representere tillit til at offentlige myndigheter har kontroll med matvaresystemet.

I neste figur følger vi samme framgangsmåte som i figur 1, vi adderer andelene som mener de nevnte tre institusjonene forteller sannheten om matvaresikkerheten. Vi kaller indeksen 'Institusjonell tillit'. Dersom alle de spurte mente alle de tre institusjonene var tillitsverdige, ville indeksen vise 300. Og dersom det er slik at disse tre faktorene; tillit til markedet, tillit til forbrukerorganisasjonene og tillit til offentlige myndigheter, sammen danner hovedforklaringen til ulike nasjonale tillitsnivåer, ville rangeringen av landene som inngår i sammenligningen være lik i figur 1 og figur 2.

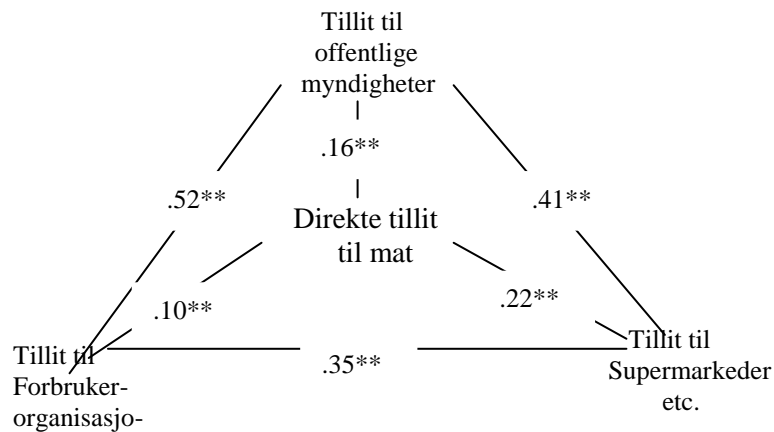
Figur 2: Tillitsverdige institusjoner i matsystemet. Akkumulerte andeler som 'would tell the whole truth about the safety of food products'/'ville fortelle hele sannheten dersom det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge': N= 17150, Basert på: Eurobarometer 1998/For Norge; SIFO1999.

Vi registrerer fort at rangeringen av landene etter 'direkte tillit' til mat (figur 1) og 'institusjonell tillit' (figur 2), er langt fra identiske. Riktignok ser vi at Norge, Sverige og Finland ligger i teten på begge rangeringene, mens Belgia, Luxembourg og Portugal plasserer seg langt nede på begge rangeringene. Tyskerne viser større institusjonell tillit enn det vi ville forvente ut fra deres direkte tillit til mat. Videre ser vi at Danmark i figur 2 plasserer seg i teten sammen med de andre Skandinaviske landene, på tross av den lave plasseringen etter indeksen som målte direkte tillit til mat. Spania og Italia plasserer seg ikke like fordelaktig etter institusjonell tillit som vi ville forventet etter deres høye direkte tillit til mat. At spanjoler og italienerne viser så høy direkte tillit til mat kan med andre ord ikke forklares med stor tillit til supermarkeder, forbrukerorganisasjoner eller offentlige myndigheter. Samlet viser figurene både sammenfall og avvik.

2.3 Samlende korrelasjonsanalyse

Beregninger viser at det er en signifikant sammenheng mellom variablene som måler institusjonell tillit og direkte tillit (corr.14**). Dette støtter på den ene siden antagelsen om at direkte tillit til mat ikke uventet har sammenheng med det å ha tillit til aktører og institusjoner i matsystemet. På den andre siden er sammenhengen svært lav, noe som kan tyde på liten politisk bevissthet knyttet til matsikkerhet. I neste figur skiller vi mellom de tre institusjonene, og viser korrelasjonene mellom variablene som representerer de ulike institusjonene, og korrelasjonene mellom hver enkelt av disse og direkte tillit til mat:

Korrelasjoner:

Figur 3: Korrelasjoner (Pearsons R) mellom institusjonell tillit og direkte tillit til mat. (N=17153) Basert på Eurobarometer 1998, inkl. Norge SIFO 1999.

Figur 3 viser at det er større sammenhenger i tillit *mellom* de tre ulike institusjonene enn mellom institusjonell tillit og direkte tillit til mat. Den relativt sterke sammenhengen mellom det å ha tillit til en av institusjonene og det å ha tillit til en av de andre institusjonene, kan være en avspeiling av den reelle sammenhengen mellom disse institusjonene: Dersom offentlige myndigheter er tillitsverdige når det gjelder matsikkerhet, vil dette gjennom kontroll- og forebyggende tiltak også innebære at det er trygt å handle i supermarkeder. Videre er det rimelig at tillit til forbrukerorganisasjoner også innebærer at forbrukerorganisasjonene innehar en viss makt i matsystemet og at dette avspeiles i tillit til matvaremarkedet, her representert ved supermarkedene. Den sterke sammenhengen mellom det å ha tillit til offentlige myndigheter og det å ha tillit til forbrukerorganisasjoner kan skyldes at forbrukerorganisasjonene

oppleves å ha stor innflytelse på offentlige beslutninger, med andre ord at det sivile samfunn gjennom forbrukerorganisasjonene har reell makt i politiske beslutningsprosesser. En annen, tilgrensende forklaring, kunne være at både 'offentlige myndigheter' og 'forbrukerorganisasjoner' framstår som en tilstedeværende, men abstrakt makt for den jevne forbruker, og at forbrukerorganisasjoner og offentlige myndigheter kanskje i tillegg oppfattes som to sier av samme sak og ikke to institusjoner som kan ha ulike interesser⁵. Til slutt kan tilliten hovedsakelig være basert på intuisjon eller avhenge av det å ha en 'tillitsfull legning', og ikke faktisk kunnskap om matsystemet.

Sammenhengene mellom de tre variablene som måler institusjonell tillit og direkte tillit til mat er signifikant tilstede, men ikke spesielt sterke. Dette tyder på at den jevne forbruker vanligvis *ikke* bevisst tenker over betydningen av hvordan offentlige myndigheter kontrollerer maten, eller at forbrukerorganisasjonene er viktige, for at vi trygt kan spise maten vi kjøper i norske butikker. Sterkest er sammenhengen mellom det å ha tillit til supermarkeder og direkte tillit til maten. Dette er et logisk funn, i og med at sammenhengen mellom det å stole på at maten vi handler inn er trygg mat og det å ha tillit til maten vi deretter spiser, er rimelig konkret og tydelig. Sammenhengen mellom forbrukerorganisasjonene og maten på middagsbordet er mindre åpenbar og klar. Kjærnes (1999) finner at det er i butikken, i kjøpesituasjonen at spørsmålet om maten er sunn og sikker er et tema. I selve spisesituasjonen fortreges vanligvis, av åpenbare grunner, spørsmålet om maten er trygg.

En mulig grunn til at vi finner så lave sammenhenger mellom den direkte tilliten til mat og tillit til de institusjonene i matsystemet vi har sett på i det foregående, kan være at det er andre institusjoner som har større effekt på den direkte tilliten, og/eller at ulike institusjoner har ulik vekt og betydning for tillitsnivået i ulike land.

Dataene fra Eurobarometeret har gjort det mulig å se hvordan forbrukere i Norge forholder seg til matsikkerhet i forhold til forbrukere i EU-landene. Basert på indeksen over 'direkte tillit' til mat, finner vi at forbrukerne i Norge, sammen med forbrukere i Finland, Spania, Sverige og Italia har høy direkte tillit til mat, særlig i forhold til forbrukere i Tyskland.

Etter indeksen over 'institusjonell tillit' ligger også Norge i teten, på en annen plass etter Nederland. Etter oss følger Sverige, Danmark og Finland. Forbrukere i Norge har spesielt høy tillit til forbrukerorganisasjonene, og også til offentlige myndigheter generelt. Vi har imidlertid ikke særlig høy tillit til markedet, her representert ved supermarkedene. Bare Danmark, Luxembourg, Tyskland, Portugal og Hellas har like sjeldent, eller sjeldnere tillit til markedet enn oss. Høyest tillit til supermarkedene har forbrukere i Nederland, Storbritannia og Irland.

⁵ For eksempel er forbrukerrådet offentlig finansiert.

Som beskrevet under 1.2.2 har vi et sammenligningsproblem i og med at de norske dataene ble samlet inn i 1999, mens Eurobarometerdataene er fra 1998. Dataene fra EU-landene dermed ble samlet inn *før* dioksinskandalen i Belgia, mens de norske dataene ble samlet *etter* dioksinskandalen. Det er rimelig å tenke seg at denne hendelsen har påvirket europeiske forbrukeres, særlig belgiske, forhold til matsikkerhet. I forhold til de norske dataene, kan dermed tillitsnivået i EU, og kanskje særlig i Belgia, være noe overestimert. Men dette betyr også at tidsforskyvingen neppe bidrar til at den norske tilliten relativt til de andre landene er plassert for høyt.

Det er ganske interessant å se at forbrukerne i Belgia i følge vår indeks faktisk skåret relativt lavt på 'direkte tillit til mat' og 'institusjonell tillit', særlig tillit til 'offentlige myndigheter', selv om dataene som nevnt var fra før dioksinskandalen. Dette tyder på at det var sider ved matsystemet i Belgia som varslet om at matsikkerheten ikke ble ivaretatt som den burde allerede før dioksin katastrofen var et faktum.

Hovedpoenget etter denne gjennomgangen, er at vi kan anta at forbrukere i Norge ved overgangen til år to tusen har et høyt tillitsnivå knyttet til mat sammenlignet med forbrukere i andre land i Europa. Og dette vises både gjennom at nordmenn har stor 'direkte tillit' til maten vi spiser, og at vi har, relativt sett, stor tillit til institusjoner og aktører som inngår i matsystemet. Vi vil likevel nevne at av mulige 300 poeng på indeksen over institusjonell tillit, oppnådde Norge 134 poeng.

3 Utvikling av en tillitstypologi

Tillit er en følelse som kan være mer eller mindre bevisst - og dermed vanskelig å måle. Før vi har kjent mistillit, er tilliten til mat ubevisst, implisitt eller prerefleksiv. Det har vært sagt at tillit er noe man mister, og ikke noe man har (Lagerspetz 1996, Nygård 1999). I vår forståelse kan man imidlertid ha et bevisst tillitsforhold til maten gjennom reflektert praksis, det vil si at man gjennom egne forholdsregler føler seg sikker på at den maten man spiser er trygg. Eksempelvis kan dioksinskandalen i Belgia bidra til at man blir bevisst at det ikke behøver være en selvfølge at maten er trygg. Gjennom enkle forholdsregler kan imidlertid følelsen av trygghet opprettholdes.

Tillit til noe så hverdagslig som maten vi spiser avhenger også, mer eller mindre eksplisitt og bevisst, av tillit til en kompleks kjede av institusjoner og aktører som opererer i det vi kaller 'matsystemet'. Ved siden av individuelle kjennetegn, erfaringer og adferd, vil for eksempel vår tillit til maten vi spiser kunne avhenge av vår tillit til hvordan *matvaremarkedet* fungerer, samt tillit til *offentlige myndigheters* kontroll av *matvaremarkedet*.

Forbrukerne kan ha svært forskjellig forhold til matsikkerhet. Noen tenker overhode ikke over om maten kan være skadelig eller ikke, mens andre er svært opptatt av helse og matsikkerhet. I det følgende skal det utvikles en typologi for å skille mellom ulike tillitsrelasjoner forbrukerne kan ha til mat.

3.1 Tillit er den subjektive motpart til en objektiv risiko

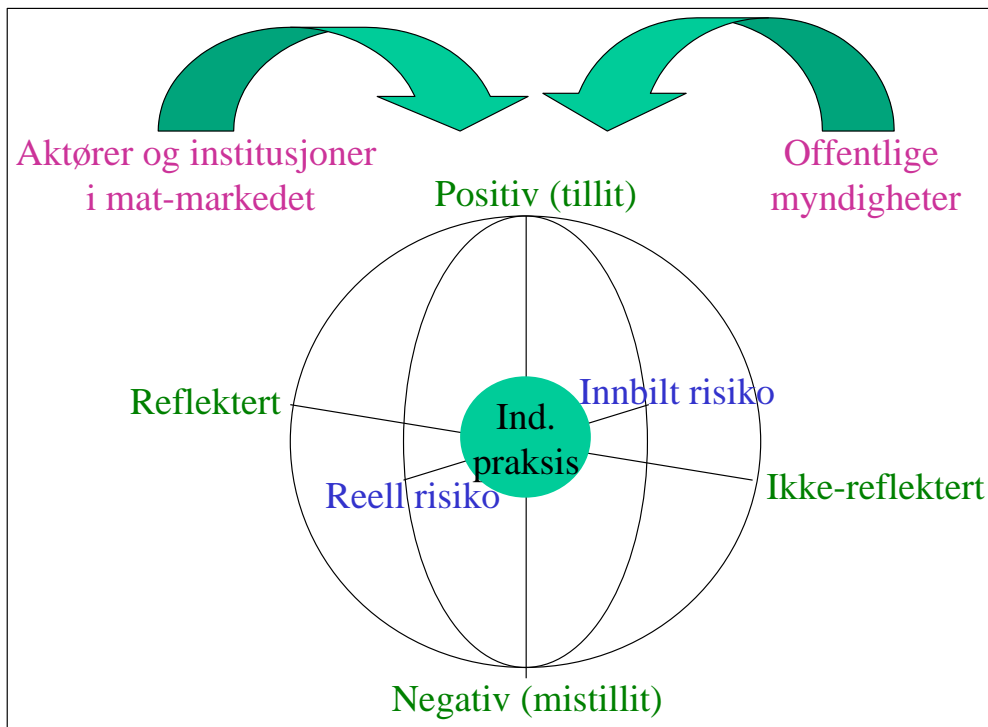
Tilfeller av kugalskap, oppdagelse av dioksiner i for, direktiv om matsminke, uintendert planting av genmodifisert raps, belgisk blå, kamp mot salmonella i Danmark, antibiotika i norsk fisk og bruk av hormoner i amerikansk kjøttproduksjon er forhold og hendelser som turrer forbrukernes tillit til mat.

Tillit er en skjør følelse, og konsekvensene av tapt tillit blant forbrukerne kan bli uant store, både sett fra myndigheter og markedsaktører, for ikke å glemme forbrukerne selv, da tillit er nært knyttet opp mot individuell

livskvalitet. Tillit, skriver Elster, er ”limet” som holder samfunnet sammen (Elster 1989).

Basert på en gjennomgang av ulike måter å forstå tillit generelt og forbrukertillit spesielt (særlig Beck 1992, Bech, Giddens & Lash 1994, Luhmann 1979, Holm 1998, Halkier 1999, Kjærnes & Dulsrud 1998) har vi utviklet en operasjonaliserbar tillitstypologi, som vil bli benyttet i den følgende analysen.

Tillit og risiko er beslektede begreper. Mens *tillit* er en individuell følelse, basert på en subjektiv oppfatning av risiko, er *risiko* en objektiv størrelse som – i teorien – kan beregnes statistisk. Individuelt kan risikoen naturligvis feiltolkes.

Figur 4: Tilliten har tre dimensjoner: i) Positiv – Negativ, ii) Reflektert – Ikke-reflektert og iii) Reell risiko – Innbilt risiko. Tilliten avhenger av egen praksis, samt av rammebetingelser satt av offentlige myndigheter (kontroll) og institusjoner i matmarkedet (produksjon, foredling, distribusjon).

Analytisk tenker vi oss i utgangspunktet at den individuelle tilliten har tre dimensjoner: Tilliten kan være positiv (tillit) eller negativ (mistillit), den kan

være bevisst (reflektert) eller ubevisst (ikke-reflektert) og den kan være basert på en reell risiko eller en innbilt risiko. Til sammen utgjør disse tre dimensjonene en mer eller mindre bevisst subjektiv følelse av tillit.

Denne tilliten påvirkes og avhenger av den enkeltes praksis i forhold til mat, og rammebetingelsene den enkelte inngår i. Mens kjønn, utdanning og alder er individuelle rammebetingelser som kan påvirke den individuelle praksis (Mor handler mat, Far steker biff), danner aktører og institusjoner i matsystemet nasjonale, og overnasjonale, rammebetingelser. Vi skiller her mellom aktører og institusjoner på markedet som fremskaffer maten og offentlige myndigheter som skal stimulere, regulere og kontrollere matmarkedet.

I tillegg til at tilliten avhenger av egen erfaring og praksis, som kan være mer eller mindre risikopreget, avhenger tilliten også av risiko knyttet til eksterne hendelser. Både ekstern risiko (hygieniske forhold på kjøttmarkedet) og individuell risikoadferd (tilberedelse/oppbevaring av kjøttet) danner grunnbunn for det individuelt følte risikonivået. Men risikoen kan være mer eller mindre reell. Eksempelvis kan engstelse for å spise kylling være mer eller mindre i samsvar med reell risiko for å få i seg salmonellabakterier, og den reelle risikoen for at maten du får servert i Mexico kan resultere i mageondet 'Montezumas hevn', behøver ikke oppfattes likt av to turister med ellers lik magestyrke og helse. Risiko kan overvurderes og undervurderes og noen er mer risiko-villige enn andre.

Bortsett fra i spill med fastsatte regler og premier, er ikke risikonivået en fast og kjent størrelse. Ofte, som i tilfellet med genmodifisering av mat, er det stor uenighet om hvor risikonivået ligger, også blant eksperter. Et viktig poeng hos Giddens (1994) er at i det post-tradisjonelle samfunn er ikke lenger risikoen kalkulerbar⁶. Ofte vil ikke det reelle risikonivået være klart før etter mange år (jvnf. asbest). Det er nettopp dette forkjempere for 'føre-var- prinsippet', for eksempel knyttet til genmodifiserte matvarer, målbærer.

På tross av at risiko i teorien er en objektiv størrelse som kan sannsynlighets-beregnes, er risikoen i realiteten altså ofte basert på mer eller mindre sannsynlige antagelser. Dette innebærer at forbrukernes tillitsnivå ikke *behøver* være i samsvar med det reelle risikonivået, men det *kan* være det. Det som imidlertid er viktig her, er at *uansett hvor reell den følte risikoen måtte*

⁶ Risikooppfatning (notion of risk) Trinn 1: **kalkulerbar risiko** der framtiden synes å være under kontroll. (kjente og faste tradisjoner /rammebetingelser) Trinn 2: **ukalkulerbar risiko**. Det eneste vi kan si med sikkerhet er at vi ikke vet om en ting er skadelig på sikt. f.eks. global warming som et gigantisk eksperiment. Slik jeg forstår Giddens (1994) er **avtradisjonaliseringen** en grunn til at risikoen endrer karakter.

være, er følelsen av henholdsvis tillit eller mistillit alltid reell. Og for myndigheter, marked og forbrukere, har den følte tilliten svært reelle konsekvenser. Dersom eksempelvis forbrukerne tror at genmodifisert mat er helseskadelig, spiller det liten rolle om de tar feil, de vil uansett unngå genmodifisert mat.

I dette prosjektet, hvor fokus og datainnsamling rettes mot den enkelte forbruker, har vi liten mulighet for å avgjøre om forbrukernes eventuelle følelse av risiko er reell eller ikke. Hvorvidt det reelt sett er risikabelt med f.eks. matsminke, og hvor risikofylt dette er, for hvor mange, er spørsmål som må belyses av medisinerere, kjemikere og andre naturvitere. I det følgende skal vi derfor se bort fra risikodimensjonen i vår kategorisering og operasjonalisering av tillitstyper.

3.2 Fire forskjellige tillitstyper

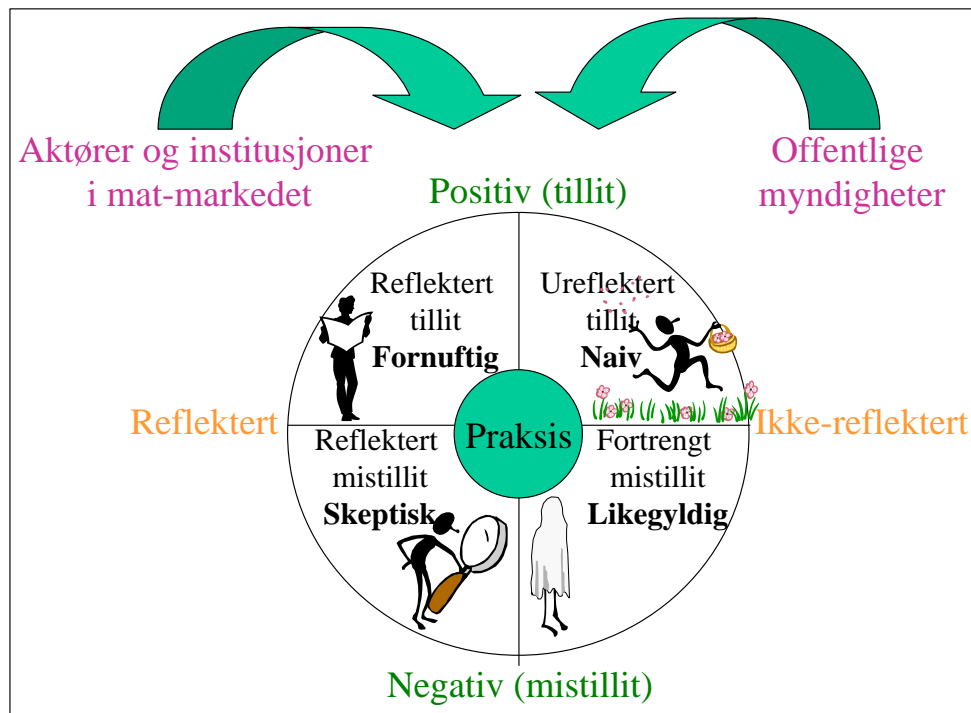
Det kan være vanskelig å skille klart mellom følelsen av tillit på den ene siden og praksis på den andre siden. Praksis kan være *tillitsskapende*, og den kan være *preget* av tillit, den er da *tillitsfull*. Men praksis kan også være *engstelig*, og den kan være irrasjonelt *dumdrstig*. Med andre ord kan praksis påvirke tillitsnivået, samtidig som tillitsnivået kan påvirke praksis. For den enkelte forbruker er praksis knyttet til mat, og følelse av tillit til mat, gjerne to sider av samme sak.

Forbrukere kan være mer eller mindre opptatt av matsikkerhet og helse. Mens noen kan ha et svært bevisst forhold til hva som er trygt å spise, tar andre det som en selvfølge at maten de kjøper og spiser er trygg. For å skille mellom ulike tillitsrelasjoner forbrukeren kan ha til mat, tar vi utgangspunktet i de gjenstående to dimensjonene: Tilliten kan være positiv (tillit) eller negativ (mistillit), den kan være bevisst (reflektert) eller ubevisst (ureflektert). De to dimensjonene gir fire kombinasjonsmuligheter:

- *Ureflektert tillit*. Forbrukeren tenker lite eller ikke over om maten er trygg eller ikke. Opprinnelig, før vi har følt mistillit, er vi alle lykkelig naive, med en trygg grunnholdning i forhold til mat. Barnets forhold til mat kan illustrere denne typen. Praksis er gjerne *tillitsfull*. Vi kaller disse forbrukerne *De naive*.
- *Reflektert tillit*. Forbrukeren følger fornuftige forholdsregler for å føle seg trygg. Den våkne forbruker som er åpen for ny informasjon og som eliminerer farer gjennom fornuftig praksis, kan illustrere denne typen (Tilsvaret ikke den rasjonelle aktør, som hele tiden gjør nyttemaksimerende valg). Praksis i forhold til mat er *tillitsskapende*, og preges av enkle,

gjør rutiniserte, forholdsregler. Vi kaller disse forbrukerne *De fornuftige*.

- *Reflektert mistillit*. Forbrukeren er skeptisk og desillusjonert. Detektiven som hele tiden er på vakt, kan illustrere denne typen. På tross av forhåndsregler føler han eller hun seg fortsatt ikke trygg. Praksis i forhold til mat er *kritisk og forsiktig*. Vi kaller disse forbrukerne *De skeptiske*.
- *Fortrengt mistillit*. Forbrukeren orker ikke forholde seg til sin egen oppfatning om at maten er usikker og velger å ignorere faren. Det er dårlig samsvar mellom praksis og den (egentlige) negative forståelsen av matsituasjonen. Praksis kan virke tillitsfull, men er det ikke. Praksis preges snarere av *valgt likegyldighet som strategi*. Vi kaller disse forbrukerne *De likegyldige*.

Figur 5: Fire tillitstyper: i) Naive, ii) Fornuftige, iii) Skeptiske og iv) Likegyldige.

Kallenavnene på de ulike kategoriene kan lett oppfattes som normative, noe de til dels også er: Det er mer behagelig å ha tillit enn mistillit, og det å være

reflektert oppfattes gjerne som mer modent, selvstendig og uavhengig enn det å være ureflektert. Sett fra en ernæringspolitisk vinkel er det ønskelig at flest mulig har en 'fornuftig' orientering rettet mot matsikkerhet. Sett fra den enkelte forbruker kan det imidlertid være morsommere og mer behagelig å tilhøre de 'naive' forbrukerne, som overlater bekymringer og kvalitetsikring av maten til andre. Sett fra samfunnet under ett er det ekstremt viktig å ha 'skeptikere' blant oss, forbrukere som overvåker matsystemet og dets aktører til beste for fellesskapet. Til slutt har vi gruppen 'likegyldige', som har fått stimulert sin skepsis, men som likevel helst vil være naive og dermed ender opp som likegyldige. Dette er ingen god posisjon å være i, verken sett fra samfunn eller den enkelte forbruker.

3.3 Operasjonalisering av tillitstypene

Når vi skal operasjonalisere de fire tillitstypene, tar vi utgangspunkt i både praksis og følelsen av – eller mangelen på - trygghet. Refleksjonen, eller hvorvidt forbrukeren er bevisst og reflektert i sitt forhold til mat eller ikke, måler vi gjennom å stille spørsmål ved i hvilken grad forbrukeren velger det han eller hun mener er sunt i sitt daglige kosthold. Med andre ord om praksis preges av refleksjon. Dimensjonen tillit – mistillit måler vi gjennom å stille spørsmål ved om den enkelte føler seg trygg på at den maten de kjøper ikke er skadelig for seg eller sin families helse. Ved å krysse de to variablene kan vi kategorisere forbrukerne etter våre fire tillitstyper⁷:

- *De naive* (Ureflektert tillit): Ikke opptatt av å velge sunt i sitt daglige kosthold, men føler seg likevel trygg på at maten ikke er skadelig.
- *De fornuftige* (Reflektert tillit): Velger sunt i sitt daglig kosthold og føler seg trygg på at maten ikke er skadelig.
- *De skeptiske* (Reflektert mistillit): Velger sunt i sitt daglig kosthold, men føler seg likevel ikke trygg på at maten de får i seg ikke er skadelig.
- *De likegyldige* (Fortrengt mistillit): På direkte spørsmål engster de seg for at maten kan være helseskadelig, men de handler ikke sunt i det daglig kosthold.

⁷På spørsmålene "I hvilken grad velger du det du mener er sunt i ditt daglige kosthold? og I hvilken grad kjenner du deg trygg på at maten du kjøper ikke er skadelig for din eller din families helse? kunne respondentene svare: Meget stor grad, Ganske stor grad, Av og til/Middels, Ganske liten grad og Liten grad. Tillitstypologien er operasjonalisert ved å la de som har svart "Meget stor grad" eller "Ganske stor grad" bli kategorisert som henholdsvis refleksive og tillitsfulle. Disse spørsmålene er hentet fra Wandel (1997).

Vi vil understreke at den følgende fordelingen av 'naive', 'fornuftige', 'skeptiske' og 'likegyldige' forbrukere, naturligvis har sammenheng med hvordan vi konkret har operasjonalisert typologien. En strengere operasjonalisering, ville gitt flere naive og færre skeptikere. Men i og med at vi skal sammenligne land, blir det de relative variasjonene som først og fremst er interessante, og ikke de eksakte andeler naive og fornuftige. I det virkelige liv vil det også være slik at vi beveger oss mellom de ulike kategoriene, avhengig av situasjonen vi befinner oss i. Men vi har likevel vår hovedorientering knyttet til én av kategoriene.

4 Sammenligninger mellom Norge, England og Belgia 1999

Nasjonalt komparative studier har en rekke fortrinn. I dette tilfellet er det en stor fordel å se den norske forbrukertilliten til mat i forhold til forbrukertillit i to andre land, der vi vet forbrukerne har vært utsatt for alvorlige matskandaler. Det er også en stor fordel å kunne undersøke om mønstre vi finner i ett land gjentas i de andre landene, selv om de nasjonale rammebetingelsene – bl.a forekomst av matskandaler - er klart forskjellige. Er det for eksempel slik at kvinner har et annet forhold til matsikkerhet enn menn, uavhengig av nasjonale rammebetingelser?

Grunnen til at vi har med nettopp disse landene, er blant annet for å se hvordan eksterne hendelser på nasjonalt nivå gir seg utslag i forbrukernes tillit og holdninger knyttet til matsikkerhet. Som vi allerede har sett i sammenligningen mellom de europeiske landene, plasserte Norge seg blant landene med høyest tillit, Belgia plasserte seg blant landene med lavest tillit, og England plasserte seg i midtskiktet.

Innledningsvis skal vi ta utgangspunkt i tillits-typologien som ble utviklet i forrige kapittel, og vise forskjeller i andeler 'naive', 'fornuftige', 'skeptiske' og 'likegyldige' forbrukere i Norge, England og Belgia. Tyder fordelingen på at matskandalene knyttet til kugalskap i England, og dioksiner i Belgia, har bidratt til større mistillit og flere reflekterte forbrukere i disse landene?

Deretter presenteres resten av det komparative materialet. Først vises figurer med de totale variasjonene mellom landene, deretter presenteres resultatene fordelt på tillitstyper og kjønn. Variasjoner knyttet til alder vises kun gjennom signifikant-testing i egen korrelasjonsmatrise⁸.

⁸ Det norske materialet inneholder flere bakgrunnsvariable, og i vedleggstabell 1 – 3 presenteres variablene fra den komparative analysen, fordelt på utdanningsnivå, aldersgrupper og bo-region. I vedleggsfigur 1 presenteres også hvordan norske forbrukere fordeler seg på tillitstype etter i) utdanningsnivå og ii) bo-region i Norge.

Den første gruppen av variable har til hensikt å speile forbrukernes 'direkte tillit' til mat. Vi sammenligner andeler av innbyggerne i Norge, England og Belgia som har tillit til maten som spises i hjemlandet, i EU og i resten av verden. I tillegg viser vi andelene som mener at det er viktigere at maten smaker godt enn at den er sunn, og viseversa.

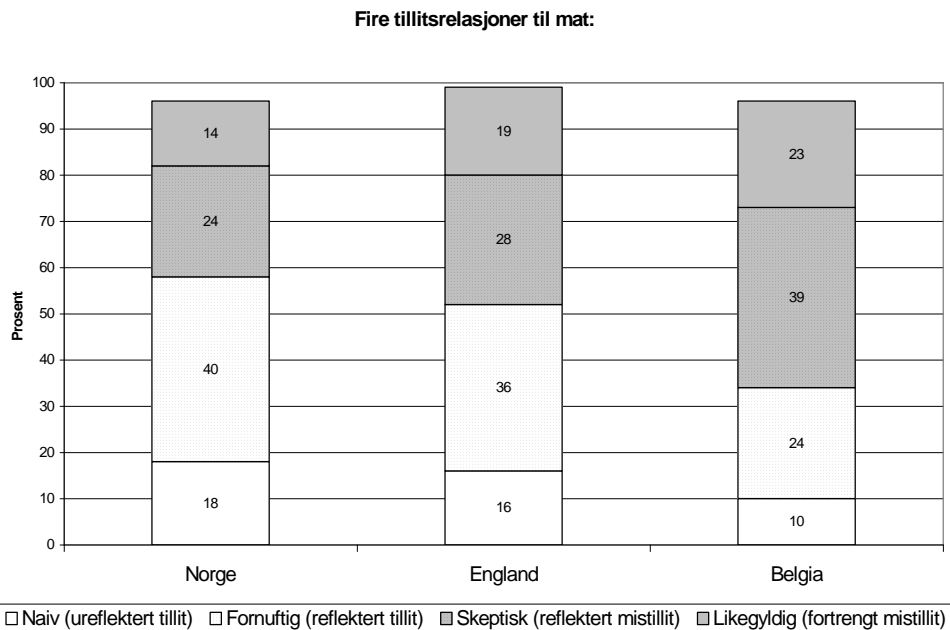
Tillit til mat kan ha med produksjonsmetoder å gjøre. Og vi skal sammenligne forbrukernes preferanser for økologisk mat, samt motstand mot genmodifisert mat og mat med tilsetningsstoffer. Vi tar også med preferanse for vegetarmat, gjennom å sammenligne andeler som sier seg å være helt eller delvis vegetarianere.

I forrige kapittel skilte vi mellom 'direkte tillit' til mat og 'institusjonell tillit'. Når vi avslutningsvis i dette kapitlet sammenligner 'institusjonell tillit', skiller vi mellom myndigheter og marked, og sammenligner forbrukernes tiltro til offentlig kontroll av matmarkedet på den ene siden og tillit til markedsmekanismene på den andre siden.

4.1 Hvor er det flest naive og hvor er det flest skeptiske forbrukere?

På grunn av dioksinskandalen og kugalskap vil vi anta at det er større engstelse knyttet til matbåren fare og smitte i England og Belgia enn i Norge. Med andre ord at flere forbrukere gir uttrykk for mistillit i England og Belgia enn i Norge.

Matskandalene kan også ha bidratt til å 'vekke' forbrukerne (Beck 1992) i Belgia og England slik at vi finner flere bevisste forbrukere i disse landene enn i Norge. Vi vil derfor anta at vi finner den største gruppen med 'naive' forbrukere i Norge. Alternativt kunne vi tenke oss at matskandalene i Belgia og England også påvirker forbrukere i Norge, slik at bevisstheten knyttet til mat, slik vi måler den, er like høy i de tre landene. Neste figur viser hvordan forbrukerne i Norge, England og Belgia fordeler seg på de fire tillitskategoriene:

Figur 6: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukere i Norge, England og Belgia siste kvartal 1999. Prosent. Veiet resultat etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969)

I figuren gjenfinnes dimensjonene tillit-mistillit (hvitt – grått) og reflektert – ikke reflektert (mønstret – ikke mønstret). Vi minner om at England og Belgia er tatt med i denne undersøkelsen nettopp fordi de har opplevd matskandaler som vi antok ville få følger for tillitsnivået. Det er altså ikke særlig oppsiktsvekkende at norske forbrukere langt oftere er trygge på at maten de spiser er ufarlig enn forbrukere i Belgia, og noe oftere enn forbrukere i England. I følge figur 6 har 58 prosent av forbrukerne i Norge tillit til maten de spiser (naive + fornuftige), mot 52 i England og 34 i Belgia. Som forventet plasserer også norske forbrukere seg oftest i kategorien 'naive'. Forskjellen er imidlertid overraskende liten mellom Norge og England.

Beck mener at bekymring og engstelse knyttet til matsikkerhet bidrar til økt refleksivitet. Refleksivitet slik Beck bruker det skiller seg imidlertid fra refleksjon eller det å være reflektert (Beck 1994). Med refleksivitet mener Beck snarere kritisk refleksjon, som i vår kategorisering ligger nærmest beskrivelsen av de skeptiske. Figur 6 viser ganske riktig at noe flere engelske enn norske forbrukere, og langt flere belgiske forbrukere plasserer seg som skeptiske.

Man kunne imidlertid også tenke seg at refleksjon rundt mat generelt ville øke som følge av engstelse knyttet til matsikkerhet. Resultatene tyder ikke på det. Noe uventet ser vi at de reflekterte (skeptikere + fornuftige) er jevnt fordelt mellom landene, og at det er fordelingen mellom 'fornuftige' og 'skeptiske' som varierer betydelig etter land.

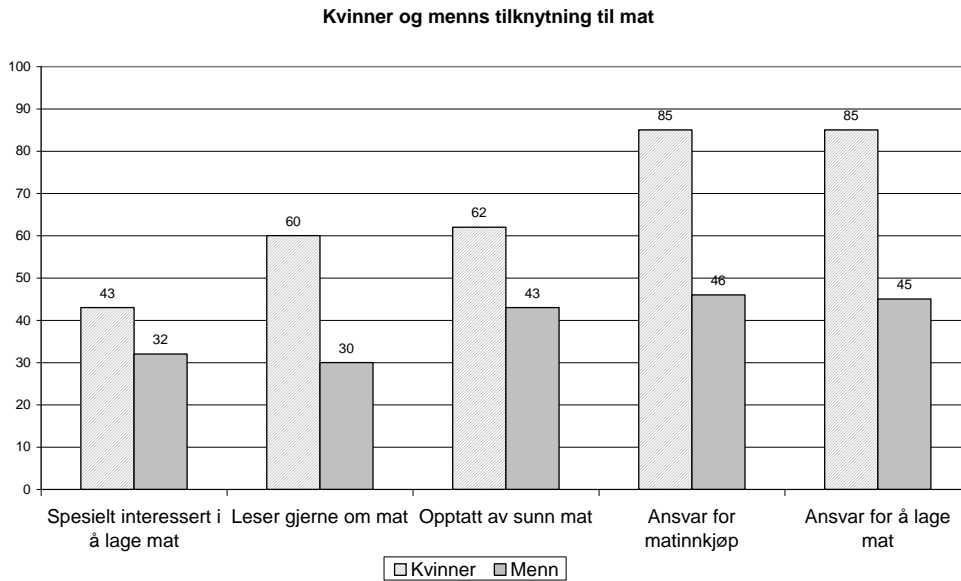
Andelen 'skeptikere' er etter dioksinskandalen ikke uventet høyest i Belgia. Men også i Norge plasserer faktisk en av fire forbrukere seg som 'skeptikere'.

4.1.1 Er kvinner mer skeptiske enn menn?

I forrige figur så vi at tillitsrelasjonene til mat varierte mellom landene. Vi skal nå trekke inn kjønn. I etterkrigstiden, på femtitallet da idealet var hjemmевærende kone, var det i første rekke kvinnene som hadde ansvar for både anskaffelse og tilberedelse av maten. Kravet om likestilling på 70-tallet og den påfølgende veksten i kvinners utdanningsnivå, for ikke å glemme ny teknologi, har sammen bidratt til en forflytning av en del av kvinners kompetanse fra 'kjøkken til kontor'. Men i år 2000 er det nok likevel fortsatt rimelig å anta at flere kvinner enn menn er opptatt av forhold knyttet til mat. Fordi vi antar at tillitsrelasjonene har sammenheng med praksis knyttet til mat, og hvor interessert man er i spørsmål knyttet til mat, skal vi innledningsvis vise en oversikt over kvinner og menns praksis relatert til mat. Figur 7 er kun basert på de norske forbrukerne.

Det er ingen stor overraskelse at kvinner i større grad enn menn, som vist i figur 7, oppgir å være interessert i mat, og at de langt oftere svarer at de alltid eller ofte har ansvar for matinnkjøp og matlaging. Men resultatene viser også at langt fra alle kvinner sier seg interessert i matlaging og hva som er sunn mat. Det framgår også tydelig at kvinner oftere har ansvar for mat enn interesse for mat.

På det første spørsmålet 'Anser du deg selv for å være spesielt interessert i å lage mat?', kunne respondentene svare 'ja', 'delvis/kanskje' eller 'nei'. I Figur 7 har vi kun tatt med de som har svart klart 'ja'. Litt flere kvinner (43%) enn menn (32%) svarer klart ja på at de er spesielt interessert i å lage mat. Dersom vi inkluderer de som er litt usikre, øker forskjellene noe, omtrent 70 prosent av kvinnene er i hvert fall delvis interessert i å lage mat, mens dette gjelder omtrent hver annen mann.

Figur7: Praksis relatert til mat blant norske kvinner og menn. Prosent klart positive⁹. (N=1000)

Neste søylepar gir et noe sterkere inntrykk av at det er kjønnsforskjeller knyttet til matinteresse. Dobbelt så mange kvinner som menn har svart positivt på at de 'pleier å lese stoff knyttet til mat og ernæring når de leser aviser'. Klart flere kvinner svarer også udelt positivt på at de 'anser seg selv for å være spesielt opptatt av hva som sunn mat'.

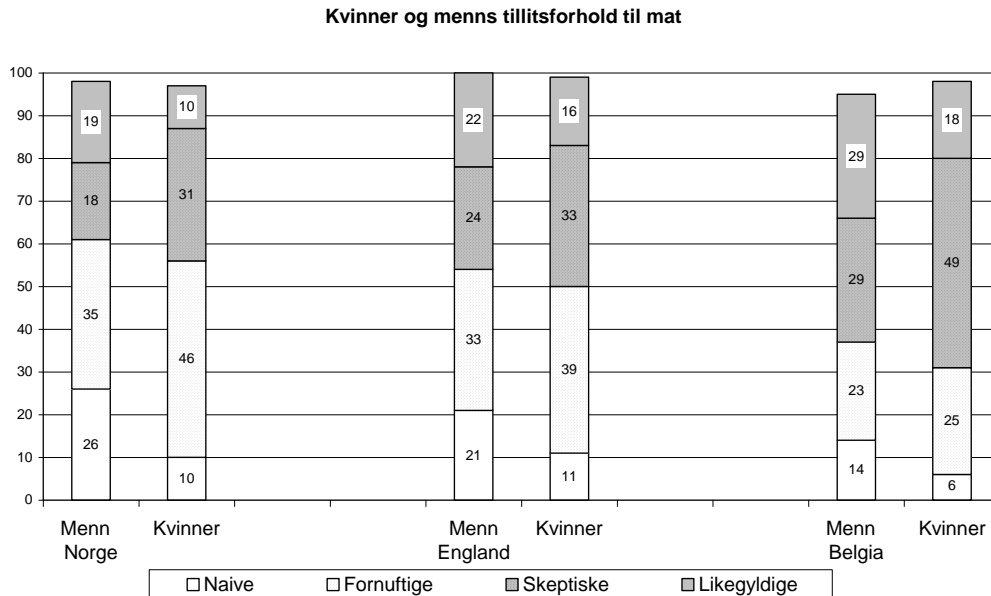
At kvinner er mer opptatt av mat, har antageligvis sammenheng med at de i langt større grad enn menn også har ansvar for matinnkjøp og matlaging. Mens 46 prosent av mennene i vårt materiale svarer at de ofte eller alltid har ansvar for matinnkjøp, er det hele 85 prosent av kvinnene som svarer det samme¹⁰. Dette spørsmålet ble også stilt i omnibus-undersøkelsene i England og Belgia. Tallene for England ligner på tallene for Norge (83% og 47%) mens kjønnsforskjellene i Belgia synes større (84% og 31%). Uansett: Resul-

⁹ Svaralternativene varierer. De seks første søylene viser andeler som har svart 'ja' (i motsetning til 'Delvis/Av og til /Kanskje' & 'Nei'), de fire neste andeler som har svart 'Ja, alltid' & 'Ja, ofte' (i motsetning til 'Ja, av og til' & 'Nei, jeg handler/lager sjelden mat').

¹⁰ Dersom likestillingsprosessen har satt spor, er det grunn til å anta at menns alder kan ha betydning for interessen for matlaging. Det viser seg ganske riktig at dersom vi kun tar med aldersgruppen 25 til 45 år, oppgir kvinner og menn like ofte (37%) at de anser seg selv for å være spesielt interessert i å lage mat (ikke vist i figuren). På de andre variablene er imidlertid kjønnsforskjellene bastant selv om vi kun ser på denne aldersgruppen.

tatene tyder på at i de tre landene er kvinnene oftere enn menn opptatt av mat og spørsmål knyttet til mat.

Men hva betyr dette for menn og kvinners tillitsforhold til mat? Er det flere naive forbrukere blant mennene? Er det flest skeptikere blant kvinnene? Er det slik at mennene er likere enn kvinnene over landegrensene fordi de jo er mindre opptatt av mat? Og vil vi finne samme mønster i de tre landene?

Figur 8: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige kvinnelige og mannlige forbrukere i Norge, England og Belgia siste kvartal 1999. Prosent. Veiet resultat etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969)

Ser vi først på de lyse feltene, finner vi at mennene, i alle landene, har tillit til mat litt oftere enn kvinnene. Ikke fordi de oftere har en fornuftig praksis i forhold til mat, det har de nemlig ikke, men fordi de oftere har et naivt og tillitsfullt forhold til mat. Andelen naive menn i Belgia er riktig nok svært lav. En rimelig antagelse ville være at dioksinskandalen i Belgia ville bidratt til 'å vekke' en rekke 'naive' menn, og at vi derfor ville finne flere 'fornuftige' og 'skeptiske' menn i Belgia enn i England, og ihvertfall enn i Norge. Slik er det ikke. Det ser snarere ut som om matskandalen i Belgia bidro til at en del 'naive' menn endret status til 'likegyldig', altså at de valgte likegyldighet som strategi. Mange mistet tilliten, men de vil helst ikke ta inn over seg ubehaget ved at maten kan være skadelig. På den annen side ser vi også at selv om ikke gruppen reflekterte menn er større i Belgia enn i England og Norge, så kan det

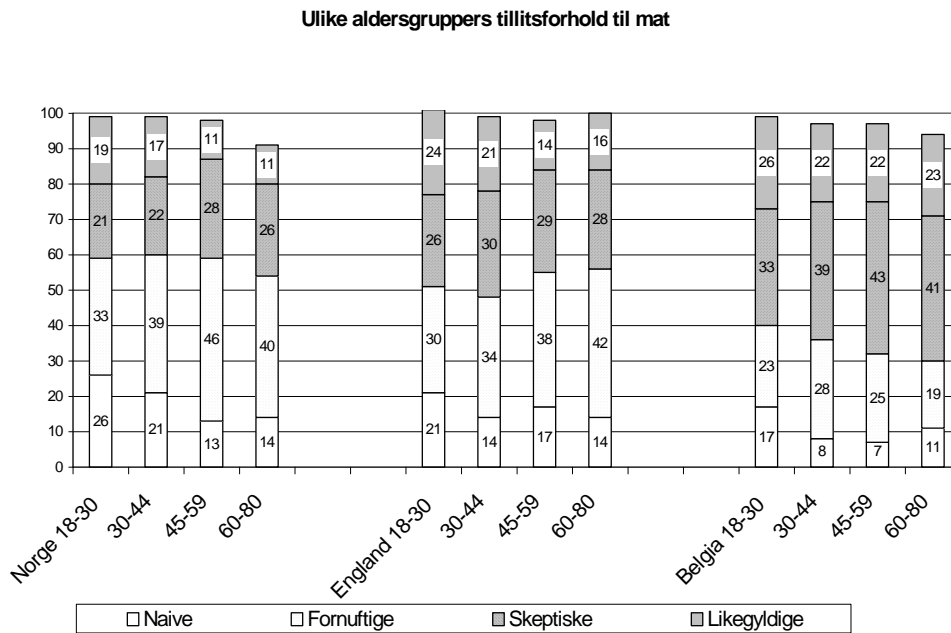
se ut som om dioksinskandalen tross alt har bidratt til flere skeptikere blant mennene i Belgia enn vi finner blant mennene i Norge og England.

Et helt tydelig, og gjentakende mønster i figuren, er at kvinner langt oftere enn menn har et reflektert forhold til mat. Dette stemmer godt med hva vi ville forvente etter resultatene i figur 7. I alle landene er kvinnene oftere enn mennene både 'fornuftige' og 'skeptikere'. Mens litt over halvparten av mennene plasserer seg i en av de reflekterte kategoriene, gjelder dette for omtrent tre fjerdedeler av kvinnene. I likhet med andel reflekterte menn i Belgia, finner vi heller ikke flere reflekterte kvinner i Belgia enn i England og Norge. Andelen skeptikere er imidlertid også for kvinnene, langt høyere i Belgia enn i de andre landene. På tross av at vi ikke har tidsseriedata, kan dataene tyde på at matskandaler i første rekke påvirker dimensjonen tillit – mistillit, og i mindre grad dimensjonen reflektert – ikke reflektert, slik vi har målt det.

4.1.2 Har eldre forbrukere oftere enn yngre et reflektert forhold til matsikkerhet?

Etter forventet levealder kunne vi tenke oss at det var de yngste generasjonene som i størst grad engasjerte seg i uheldige langtidsvirkninger av maten. Genmodifisert mat og nye tilsetningsstoffer i maten vil, dersom dette viser seg å være skadelig, få større betydning for de yngres helse enn eldres. Dette kan imidlertid oppveies av at de eldre kan være opptatt av barn og barnebarns helse.

En annen mekanisme kan knyttes til at eldre gjerne er mer tradisjonsbundne enn yngre (Hellevik 1996). Eldre vil dermed kanskje oftere reagere negativt på drastiske omstillinger i landbruk og produksjonsmåter som får betydning for maten vi spiser. God helse blir som kjent også viktigere jo mindre man har av den. I utgangspunktet vil vi derfor forvente at eldre forbrukere er mer skeptiske og forsiktig-fornuftige enn yngre forbrukere, med andre ord; at de oftere har et reflektert forhold til mat:

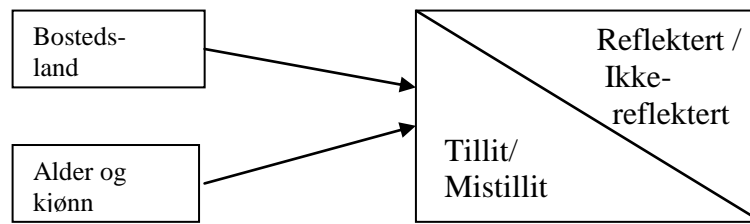

Figur 9: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukere i ulike aldersgrupper i Norge, England og Belgia siste kvartal 1999. Prosent. Veiet resultat etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969)

Forskjellene etter alder er små. Men i alle landene finner vi færrest reflekterte (fornuftige + skeptiske) i den yngste aldersgruppen. Både i Norge og i Belgia er det flest reflekterte i aldersgruppen 45 til 60 år. I Belgia synker tillitsnivået (naive + fornuftige) med alder. I England øker det og I Norge ser alder ut til å bety lite for tillitsnivået. Mønsteret er med andre ord utydelig og bortsett fra at de under 30 i minst grad ser ut til å være opptatt av sunn og trygg mat, skiller alder langt mindre enn det vi har sett at kjønn og bostedland gjør.

4.1.3 Er det nasjonale eller individuelle forhold som i størst grad påvirker henholdsvis tilliten og refleksiviteten?

På bakgrunn av figur 6 og figur 8, kan vi anta at tillitsnivået bestemmes av bostedsland, mens tendens til refleksjon bestemmes av kjønn. Før vi går videre skal vi raskt undersøke om det er land eller de individtilknyttede egenskapene kjønn og alder som i størst grad bestemmer henholdsvis den individuelle tilliten og hvorvidt man har et reflektert forhold til mat og kosthold, eller ikke.

For å besvare dette spørsmålet lar vi de to opprinnelige dimensjonene tillit – mistillit og reflektert – ikke reflektert være dikotome avhengige variable i to logistiske regresjoner. Tillits variabelen skiller mellom de som preges av mistillit ('skeptiske' og 'likegyldige') mot de andre, mens reflektert-variabelen skiller mellom de som kjennetegnes av å ha et reflektert forhold til mat ('fornuftige' og 'skeptiske') mot de andre:

Tabell 2: Effekt av bostedsland (Norge sammenligningsgrunnlag) versus de individuelle egenskapene kjønn og alder på sannsynlighet for å ha et refleksivt forhold til mat. Logistisk regresjon. (standardisert partiell regresjonskoeffisient¹¹ R) (N=2845)

	B	R	Exp(B)
Kjønn (kvinne=1)	.9281**	.19**	2.53
Alder (kontin.)	.0110**	.07**	1.01
England (=1)	-.0056	.00	.99
Belgia(=1)	-.0699	.00	.93
konstant	-.3328**		

Avhengig variabel: Reflektert forhold til mat * = sig > 5%, ** = sig. > 1%

Tabell 3: Effekt av bostedsland (Norge sammenligningsgrunnlag) versus de individuelle egenskapene kjønn og alder på sannsynlighet for *ikke* å ha tillit til mat. Logistisk regresjon. (standardisert partiell regresjonskoeffisient R) (N=2845)

	B	R	Exp(B)
Kjønn (kvinne=1)	.1940**	.03**	1.21
Alder (kont.)	.0005	.00	1.00
England (=1)	.2368**	.04**	1.27
Belgia (=1)	.9890**	.17**	2.69
konstant	-.4429		

Avhengig variabel: Mistillit til mat. * = sig > 5%, ** = sig. > 1%

¹¹ Tilsvarer 'beta' i lineær regresjon.

Tabell 2 viser at kjønn har en klar effekt på sannsynligheten for å ha et reflektert forhold til mat ($R=.19^{**}$). Oddsen (ExpB) viser at sannsynligheten for å ha et reflektert forhold til mat er 2,5 ganger større for kvinner enn for menn, når de andre variablene holdes konstant. Alder har også signifikant effekt ($R=.07^{**}$), med andre ord har eldre forbrukere noe oftere et reflektert forhold til mat enn yngre forbrukere. Vi får også støttet vår antagelse om at bostedsland ikke har betydning for om forbrukeren har et reflektert forhold til mat eller ikke.

I tabell 3, der vi undersøker betydningen av bostedsland versus individuelle kjennetegn på sannsynlighet for å føle mistillit til maten, er det som forventet etter tabell 6 og 8 bostedsland som har klart høyest effekt (England i forhold til Norge $.04^{**}$ og Belgia i forhold til Norge $.17^{**}$). Alder har ikke signifikant effekt, og selv om kjønn gir signifikant utslag på sannsynligheten for å føle mistillit ($.03^{**}$) er denne effekten svært liten, nærmest ubetydelig. Oddsen (Exp B) viser at sannsynligheten for ikke å ha tillit til maten er 2,7 ganger større i Belgia enn i Norge, og 1,3 ganger større i England enn i Norge.

Foreløpig finner vi altså støtte for at bostedsland påvirker tillitsnivået, men neppe grad av refleksjon. Hvorvidt man har et reflektert forhold til mat ser i størst grad ut til å følge kjønn og alder. Som vist i figur 7, skyldes sannsynligvis dette forskjeller i kvinner og menns praksis knyttet til mat. Kvinner er oftere enn menn opptatt av mat, og de har langt oftere enn menn ansvar for anskaffelse og tilberedelse av maten.

4.2 Når tilliten settes på prøve: Hvem har oftest blitt matforgiftet?

Det er rimelig å tenke seg at både individuell praksis og erfaringer har betydning for hvorvidt vi har tillit eller ikke til maten vi spiser. Kan ulikhetene vi finner mellom landenes tillitsnivå gjenfinnes i innbyggernes ulike individuelle erfaringer med mat? Er det for eksempel slik at nordmenn mye sjeldnere enn engelskmenn og belgiere har opplevd å bli matforgiftet eller syke av maten de spiser?

På spørsmål om de har blitt matforgiftet eller syke av mat i hjemlandet i løpet av siste året, svarer 7 prosent av nordmennene, 9 prosent av engelskmennene og bare 4 prosent av belgierne bekreftende. På spørsmål om å ha blitt syke av mat i utlandet, svarer 5 prosent av nordmennene og 4 prosent av belgierne bekreftende på dette, mens dobbelt så mange - 10 prosent - av engelskmennene oppgir å ha blitt syke av mat i utlandet i løpet av året som gikk.

Til sammen var 11 prosent av forbrukerne i Norge blitt syke av mat i hjemland og/eller utland i løpet av året som gikk. I England var denne andelen

på hele 17 prosent, mens bare 8 prosent av forbrukerne i Belgia hadde blitt syke av mat i hjemland og/eller utland i året som gikk. Vi kan altså se bort fra at forekomst av matrelatert sykdom ligger bak de ulike tillitsnivåene i Belgia, England og Norge.

De store matskandalene, kugalskap og dioksin i dyrefor, resulterer som kjent ikke i øyeblikkelig sykdom. Resultatene tyder på at det på matområdet er usikkerheten knyttet til framtidig helserisiko som påvirker tilliten blant forbrukerne, ikke ulik erfaring i matforgiftning.

4.3 Er vi alle matnasjonalister?

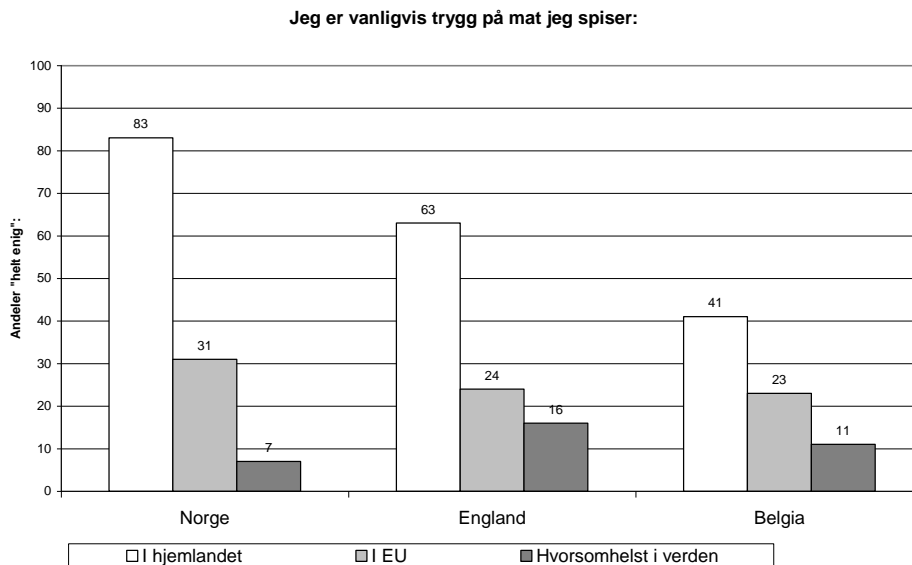
Flere studier tyder på at norske forbrukere oppfatter norsk mat som tryggere enn utenlandsk mat (Wandel & Bugge 1994, Bjørkum et al. 1997, Dalen 1998, Storstad 1999). Er dette en norsk særegenhet, eller eksisterer det en generell 'bortemat-bra-men-hjemmemat-best' mekanisme som virker i alle land? I det følgende skal vi se hvor mange forbrukere i Norge, England og Belgia som mener at de vanligvis er trygge på maten de spiser i henholdsvis hjemlandet, i (andre) EU-land og ellers i verden. Er forbrukere i alle våre tre land mest trygge på maten i hjemlandet, eller er f.eks. forbrukere bosatt i Belgia (nå minst) like trygge på maten i andre EU-land som på maten i hjemlandet? Etter resultatene i figur 1 vil vi forvente at forbrukere i Norge oftere er trygge på maten de spiser i hjemlandet enn forbrukere i England, som vi forventer oftere er trygge på maten i hjemlandet enn forbrukerne i Belgia¹².

Men er det forskjeller i hvorvidt bostedsland har effekt på tillit til maten i andre land? Er det for eksempel slik at nordmenn er tillitsfulle og dermed har større tillit til maten både i Norge og i EU, og for såvidt i resten av verden også? I følge Becks teori om risikosamfunnets betydning for utvikling av en kritisk refleksivitet, kunne vi nettopp tenke oss at nordmenns tillit bidro til en ubevisst, og kanskje ufortjent, tillit til mat også når vi er i utlandet. Mens forbrukere bosatt i særlig Belgia, som nylig var berørt av en stor matskandale, ikke bare oftere er skeptisk til maten i hjemlandet, men at de nærmest har 'våknet' og aktivert en refleksiv mistillit rettet mot mat, som kanskje i særlig grad aktiveres i forhold til utlandet. Som vist i figur 6 er det langt flere skeptikere i Belgia enn i Norge og England.

Motsatt kunne vi tenke oss at det er lengre til EU for forbrukere i Norge enn det er for forbrukere som selv bor i et EU-land. Kanskje har matskandalene i EU bidratt til at nordmenn har utviklet en type 'matnasjonalisme', altså at de mer eller mindre bevisst forbinder 'trygg mat' med 'norsk

¹² Vi minner om at dataene fra Belgia i figur 1 var samlet inn før dioksinskandalen, mens dataene i overstående figur er samlet inn etter dioksinskandalen.

mat? Hvis dette er tilfellet, vil nordmenn skåre høyt på tiltro til mat i hjemlandet Norge, men lavt på tiltro til mat i EU og resten av verden:

Figur 10: Direkte tillit til mat i hjemland og utland for innbyggere i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektete resultater etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969).

Hovedtendensen i figuren er at i alle landene, uavhengig av matskandalen, er tilliten størst til maten hjemme, tilliten synker når vi spiser i utlandet, og sannsynligvis er det slik at jo lenger hjemmefra vi er, jo større er skepsisen til maten vi blir servert. Med andre ord, 'matnasjonalismen' blomstrer i alle land.

De første søylene for hvert land viser andeler som har svart at utsagnet: 'Jeg er stort sett trygg på maten jeg spiser i Norge (England/Belgia)' 'stemmer helt'. Som forventet, både etter resultatene fra figur 1, og fordi vi ikke har hatt de helt store matskandalene i Norge, mener nordmenn langt oftere enn engelskmenn og dobbelt så ofte som belgiere at det er trygt å spise maten i hjemlandet.

Søyle nr. to viser andelene som svarer bekreftende på 'Jeg er stort sett trygg på maten jeg spiser når jeg er i et (annet) EU-land'. Vi ser at nordmenn, som ikke er med i EU, faktisk oftere enn engelskmenn og belgiere er trygge på maten i EU. Dette gir støtte til vår første antagelse, altså at nordmenns generelle tillit nærmest 'smitter over' på vår tillit til mat i andre land, her representert ved EU. På tross av at vi valgte å stå utenfor EU i 1994, og at engelskmenn og belgiere sannsynligvis i større grad identifiserer seg med landene

som inngår i EU, tyder altså resultatene på at nordmenn har høyere tillit til maten i Europa generelt enn EU-innbyggere selv.

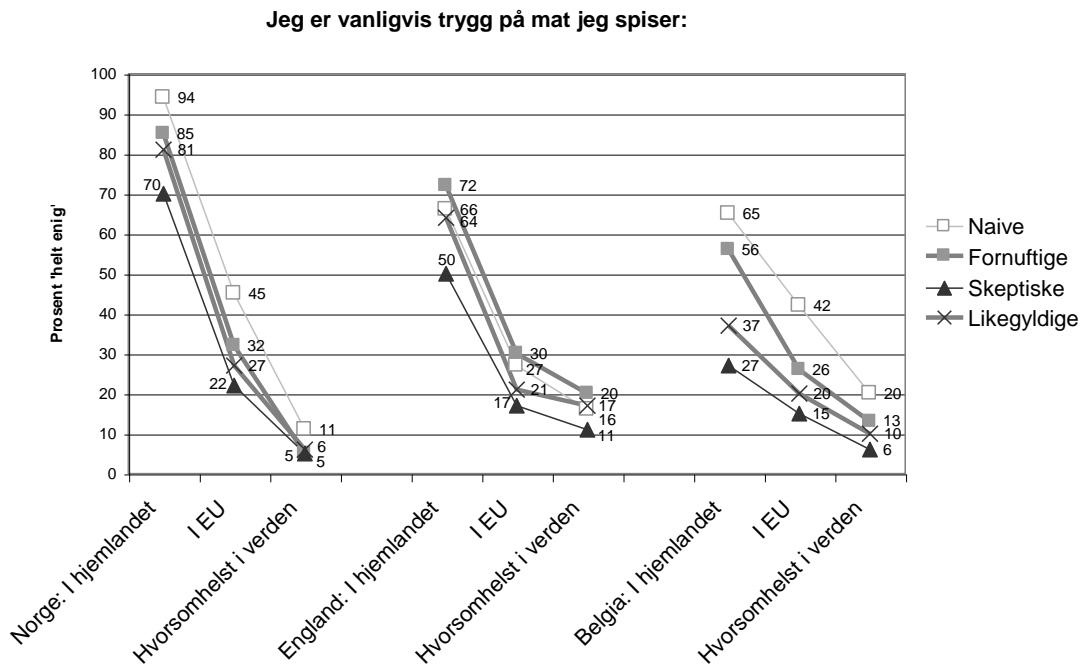
Dersom vi imidlertid ser på de tredje søylene, som viser til det å være 'trygg på maten hvor enn i verden jeg måtte være', finner vi størst skepsis blant nordmenn. Det er ingen opplagt forklaring på dette bruddet i mønsteret. Vi vet ikke om ulike reisevaner i de ulike landene kan spille inn, og heller ikke om det er befolkningens sammensetning etter fødeland som gjør seg gjeldende. Nygård (1999) beskriver hvordan det er den kulturelle avstanden, og ikke den geografiske, som er avgjørende for om vi har tillit til maten vi spiser i utlandet.

4.3.1 Blir de 'naive' til 'skeptikere' når de er i utlandet?

I følge vår kategorisering, etter forbrukernes tillitsforhold til mat, burde det største skillet i holdninger og antagelser om mat gå mellom 'de naive' (ikke reflektert tillit) på den ene siden og 'skeptikerne' (reflektert mistillit) på den andre siden. Typologien er basert på respondentenes praksis og tillitsforhold til mat i hjemlandet. Etter forrige figur, der vi så et skarpt fall i andene som hadde tillit til mat når de kom til utlandet, vil vi anta at også de naive forbrukerne ble skeptiske når de kom til utlandet.

Når vi i det følgende skiller på de fire tillitstypene og hvordan de forholder seg til mat i hjemland og utland, får vi svært mange resultater å forholde oss til. For å lette oversikten presenteres derfor resultatene i linjediagram i stedet for søylediagram. I figurene er variablene for hver enkelt tillitstype innen hvert land lenket sammen, slik at vi kan sammenligne tillitstypenes ulike profiler. Avstanden mellom linjene viser med andre ord om det er store eller små forskjeller mellom tillitstypene på variabelgruppen i henholdsvis Norge, England og Belgia.

Det er svært mye informasjon i figur 11, som har opprinnelse i hele 9 bivariate tabeller. Her vil vi bare kommentere enkelte forhold:

Figur 11: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres direkte tillit til mat i hjemland og utland for innbyggere i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektete resultater etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969).

Vi ser for det første at for alle tillitstypene, i alle landene, er mønsteret det samme: Tilliten til mat er høyest i hjemlandet, og synker jo lenger vekk hjemmefra man er. I utgangspunktet kunne vi tenke oss at tillitstypologien ville fange opp variasjonene mellom landene, altså at 'naive' i alle land like ofte hadde tillit til maten de ble servert i hjemlandet, etc. Slik er det ikke. 'Skeptikere' i Norge er for eksempel langt oftere enn 'skeptikere' i Belgia stort sett trygg på maten de spiser i hjemlandet (Norge 70%, England 50% og Belgia 27%)¹³.

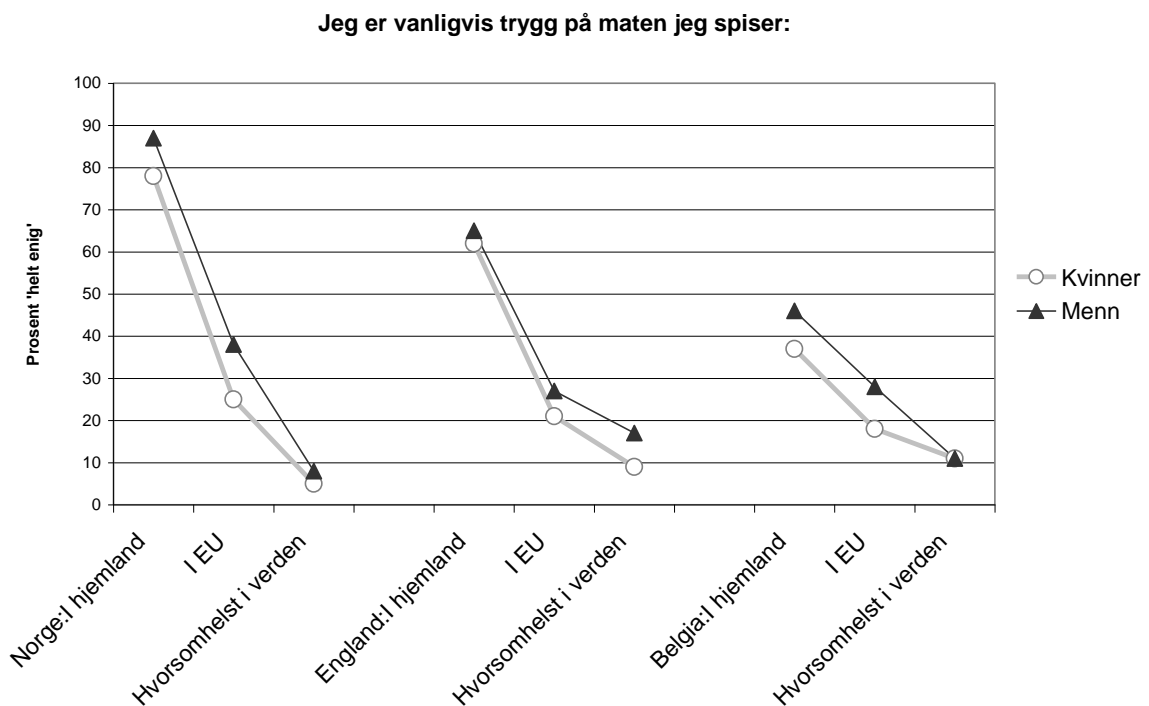
¹³ Kategorien 'Skeptiker' er knyttet opp mot utrygghet på matens langsiktig helsevirkninger. Dersom vi hadde benyttet variabelen "stort sett trygg på maten i hjemlandet" i stedet for det mer langsiktige "trygg på at maten ikke er skadelig for helsen", i vår tillits-typologi, ville vi fått langt færre kategorisert som Skeptikere og Likegyldige i alle landene (Jvnf. figur 10 mot figur 6 (naive + fornuftige)).

I alle sammenligningene mellom tillitstypene etter vår kategorisering, finner vi ikke uventet at 'skeptikerne' sjeldnest føler seg trygge på maten de spiser både i hjemland og i utland.

Felles for alle landene er at jo lenger hjemmefra, jo likere blir de 'naive', de 'fornuftiges', de 'skeptiskes' og de 'likegyldiges' tillitsforhold til mat. Når vi ikke kan basere oss på vaner, erfaring og gamle tillitsrelasjoner, blir de fleste av oss 'skeptikere'.

4.3.2 Er menn oftere enn kvinner trygge på maten de spiser i hjemland og utland?

I følge figur 8, der vi så at kvinner oftere enn menn var skeptikere, og sjeldnere enn menn var naive, både i Norge, England og Belgia, kan vi anta at kvinner også sjeldnere enn menn er trygge på maten de spiser.

Figur 12: Naive, fornuftige, skeptiske og irrasjonelle forbrukeres direkte tillit til mat i hjemland og utland for innbyggere i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektete resultater etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969).

Resultatene fra figur 12 er enkle og entydige: Menn er litt oftere enn kvinner trygge på maten de spiser i hjemlandet, i (andre) EU-land og hvor som helst i verden de måtte være. Dette gjelder i alle landene, men forskjellene er relativt små. Både kvinner og menn er langt oftere trygge på maten i hjemlandet enn de er på maten i (andre) EU-land og både kvinner og menn sier seg relativt sjeldent helt enige i at de vanligvis føler seg trygg på maten de spiser hvor enn i verden de måtte være.

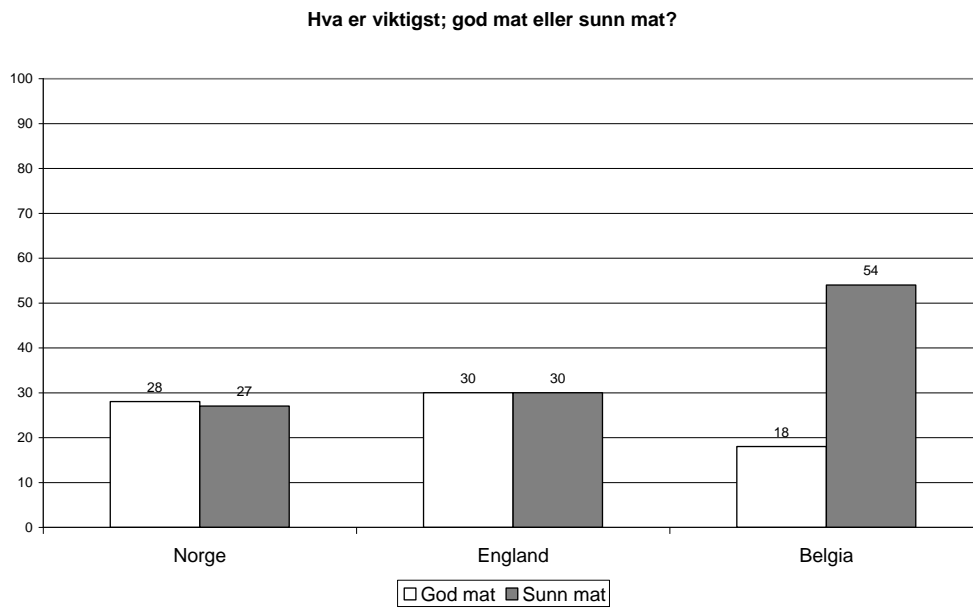
Samlet kan vi si at kjønnsforskjellene ikke er svært store, men svært konsistente. Et viktig poeng er at de nasjonale forskjellene er langt større enn kjønnsforskjellene.

4.4 Legger vi størst vekt på at maten skal smake godt eller at den skal være sunn?

Når vi vurderer hva slags mat vi velger å spise, avhenger vurderingen av mange forhold. Både pris, tilgjengelighet, smak, utseendet, næringsinnhold og helse kan være bestemmende for kostholdets sammensetning. Det aller beste er naturligvis billig mat som ser god ut, er næringsrik, fettfattig, smaker godt og er helt trygg å spise. Ikke all mat faller inn i denne kategorien. Ofte må vi velge. Og den enkelte kan legge ulik vekt på de forskjellige faktorene. Er forbrukerne mest opptatt av at maten skal smake godt eller av at den skal være sunn? Dersom vi kan velge fritt vil naturligvis de fleste velge bort dilemmaet og si at de foretrekker mat som både er sunn og smaker godt.

Et problem med holdningsspørsmål er at man ofte svarer mer fornøytig og sosialt akseptabelt enn det ens konkrete handlinger uttrykker. Fordi det er mer sosialt akseptabelt å prioritere helse foran smak, tar vi i vår spørsmålsstilling utgangspunkt i smaken, og ber respondenten ta stilling til utsagnet: 'Jeg er mer opptatt av hvor godt maten smaker, enn hvor sunn den er'. Sammenlagt i Norge, England og Belgia svarte 26 prosent at de var 'helt enig', 36 prosent 'delvis enig' og 36 prosent 'uenig' (og 2 prosent 'vet ikke'). I det følgende tolker vi dette som at 26 prosent prioriterer smak, og at 36 prosent prioriterer at maten skal være sunn. I det følgende er det disse andelene som sammenlignes¹⁴. Først skal vi se om det er forskjell i hvordan innbyggerne i Norge, England og Belgia vektlegger henholdsvis smak og sunnhet:

¹⁴ Vi tar ikke stilling til hvorvidt de 36 prosentene som svarer "delvis enig" tenker både helse og smak, eller om dette svaret avspeiler en viss ikke-refleksivitet i forhold til mat.

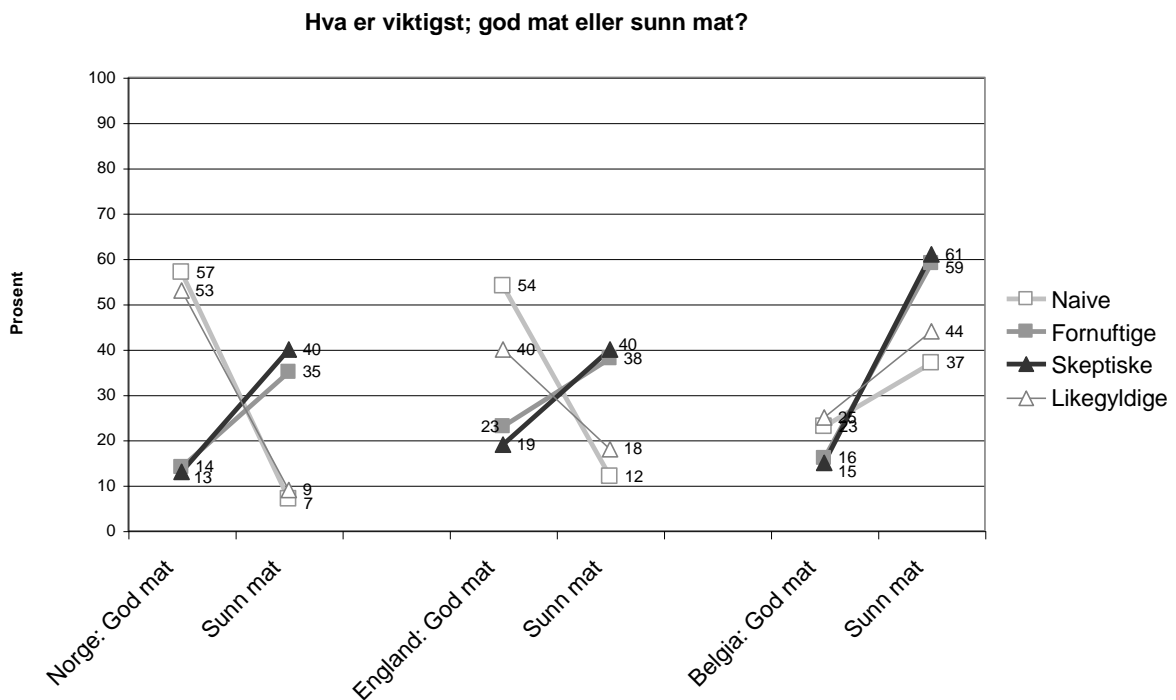
Figur 13 : Andeler som foretrekker henholdsvis god mat og sunn mat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Figur 13 viser at i Norge og i England er det omtrent like mange som foretrekker god mat framfor sunn mat og viseversa. I Belgia derimot, er det en langt høyere andel som foretrekker at maten er sunn framfor at den smaker godt. Og forskjellen er meget stor. Bare 18 prosent i Belgia svarer at de er enige i at det er viktigere at maten smaker godt enn at den er sunn, mot hele 54 prosent som sier at det viktigste er at maten er sunn. Vi tror ikke dette skyldes at Belgia må sies å være det landet, i vår sammenligning, som i størst grad er anerkjent som et gourmet-land. Den store vekten på at maten bør være sunn skyldes nok snarere at dette blir svært viktig når man er blitt påminnet om at det ikke er en selvfølge at maten er helsemessig sikker.

Resultatene i figur 13 innebærer også at det er flere i Belgia enn i Norge og England som tar klart positiv eller negativ stilling til utsagnet om prioritering av sunn mat eller god smak. Det er rimelig å anta at den høye andelen som velger sunt framfor smak i Belgia skyldes dioksinskandalen et halvt år før dataene ble samlet inn. Når man får demonstrert så tydelig at det ikke er en selvfølge at all mat er helsemessig sikker, blir helsen kraftig oppprioritert.

4.4.1 Er 'de naive' opptatt av smak, mens 'de skeptiske' er opptatt av sunnhet?

Men hvordan prioriteres smak og sunnhet av henholdsvis 'naive', 'fornuftige', 'skeptiske' og 'likegyldige' forbrukere? Vi antar naturligvis at 'de naive' og 'de likegyldige' oftere prioriterer smak framfor sunnhet, enn 'de fornuftige' og 'de skeptiske'. Men er det sånn at mønsteret er det samme i alle landene, eller er det slik at også 'de naive' prioriterer sunnhet framfor smak i Belgia?

Figur 14: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres prioritering av god mat og sunn mat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

For alle landene gjelder det som forventet¹⁵ at en større andel 'naive' og 'likegyldige' enn 'fornuftige' og 'skeptiske' sier det viktigste er *god smak*. Og

¹⁵ Tillitstypene er konstruert blant annet etter om de 'i stor grad velger det som er sunt i sitt daglige kosthold' eller ikke. Resultatene kan dermed tas til inntekt for konsistensen i svarmønsteret til den enkelte respondent, selv om det naturligvis også er mulig å 'i stor grad velge sunt' samtidig som man prioriterer smaken på maten. Et motsatt mønster av det vi ser i figur 14 ville

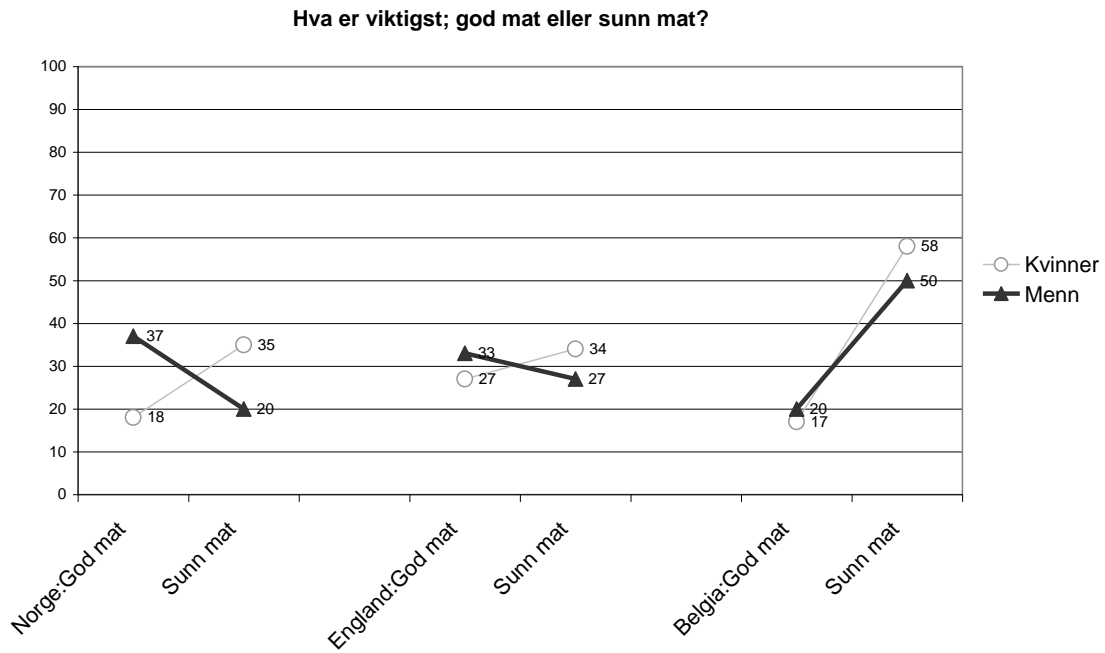
motsatt gjelder det for alle landene at en større andel 'fornuftige' og 'skeptiske' enn 'naive' og 'likegyldige' sier det viktigste er *sunnt mat*. Men kan vi si at 'naive' og 'likegyldige' forbrukere vanligvis er opptatt av smak, mens 'fornuftige' og 'skeptiske' forbrukere vanligvis er opptatt av helse?

Nei, det kan vi ikke, ikke for beboere i Belgia. I England og Norge prioriterer som forventet langt flere 'naive' og 'likegyldige' god smak framfor sunnhet, mens de 'fornuftige' og 'skeptikerne' oftest prioriterer sunnhet. I Belgia derimot, er det faktisk slik at selv 'naive' og 'likegyldige' forbrukere oftere mener at sunnt mat er viktigere enn god smak. Dette styrker vår antagelse om at når det ikke lenger er en selvfølge at maten er helsemessig sikker, blir helsen kraftig opp-prioritert. Det er imidlertid et tankekors at ikke dette samtidig bidrar til flere reflekterte forbrukere, eller i vår terminologi 'skeptikere' og 'fornuftige'. Som tidligere vist i figur 6 er andelen reflekterte forbrukere like stor i både Norge, England og Belgia. Svarmønsteret kan tolkes til at mange som foretrekker sunnt mat framfor god mat vil at dette skal gå automatisk uten at de selv behøver anstrenge seg.

4.4.2 Er menn oftere enn kvinner opptatt av at maten skal smake godt?

Endelig skal vi stille spørsmål ved om menn oftere enn kvinner er opptatt av smak enn helse. Kan vi anta at kvinnen, som oftest har hovedansvar for innkjøp og tilberedelse av maten, også tar ansvar for sunnheten? Og at menn dermed i større grad blir endimensjonalt opptatt av smak? Finner vi forskjeller mellom landene? Er det mindre kjønnsforskjeller i Belgia etter dioksinskandalen?

imidlertid vært et svært oppsiktsvekkende funn, eller mer sannsynlig; tyde på lav validitet og/eller reliabilitet ved datamaterialet.

Figur 15: Kvinnelige og mannlige forbrukeres prioritering av god mat og sunn mat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Særlig i Norge, men også i England og Belgia er kvinner oftere enn menn opptatt av at maten skal være sunn, og menn er oftere enn kvinner opptatt av at maten skal være god. Og vi spør igjen; kan vi si at menn er mer opptatt av smak mens kvinner er mer opptatt av sunnhet? For kvinner og menn i Norge kan vi besvare dette med; ja, mennene prioriterer oftere smak framfor sunnhet, mens kvinnene oftere prioriterer sunnhet framfor smak. I England er det en svak tendens i samme retning, men forskjellene er svært små, og i forhold til resultatene fra Norge og Belgia er det en snarere likhet som er slående. I Belgia kan vi overhode ikke si at kvinner foretrekker sunnhet mens menn foretrekker smak. I Belgia er det langt flere, både menn og kvinner som foretrekker sunnhet framfor smak. Igjen, når sunn og trygg mat ikke lenger er en selvfølge, blir også menn opptatt av at maten skal være sunn.

4.5 Hvor er motstanden mot genmodifisert mat størst, og hvor er det flest tilhengere av økologisk dyrket mat?

Mye av mistilliten rettet mot mat skyldes skepsis mot nye produksjonsformer. Noen hevder at effektivitets-krav og profitt-motiv bidrar til å dreie produksjonen i retning mindre trygg mat. Andre vil si at nye produksjonsmåter er nødvendig for å løse globale problemer, f.eks. sultproblemet. Genmodifisert mat er et område der sterke motstandere står mot sterke tilhengere. Tilhengere mener at genteknologien kan løse både medisinske utfordringer og behovet for økt matproduksjon. Motstandere påpeker at vi pr i dag ikke har nok kunnskap om de framtidige konsekvensene av utstrakt bruk av genteknologi i matproduksjon, og mange stiller seg skeptiske til å ta patent på liv basert på genteknologi. Mange synes det er problematisk å 'tukle med liv' og at genmodifiserte planter vil bidra til å utrydde noen av dagens arter.

I spørsmålet om å utnytte genteknologi i matproduksjon har Europa og USA fulgt ulik praksis. Mens Europa holder seg til 'føre-var-prinsippet', og avventer situasjonen, er produksjon av genmanipulerte matvarer, særlig mais og soya, svært utbredt i USA. Mange vil hevde at produsenter og myndigheter i USA har 'ført forbrukerne bak lyset' ved at genteknologi har blitt tatt i bruk, og genmanipulerte matvarer kommet i salg, uten at forbrukerne er blitt informert. I Europa skal matvarer med ingredienser som inneholder mer enn to prosent genmanipulert materiale merkes. Australia har satt grensen til én prosent. Fra Amerika hevdes fra enkelte hold at dette minner om handelsboikott, men samtidig har det vokst fram et krav fra amerikanske forbrukere som ikke ønsker genmodifiserte matvarer. De to kjedene Whole Foods og Wild Oats forbyr nå genmanipulerte produkter solgt i sine butikker. Det meldes om at jordbrukere går tilbake til dyrking av tradisjonell mais og soya fordi markedet ikke ønsker den såkalte 'frankensteinmaten' (Gennytt 2000).

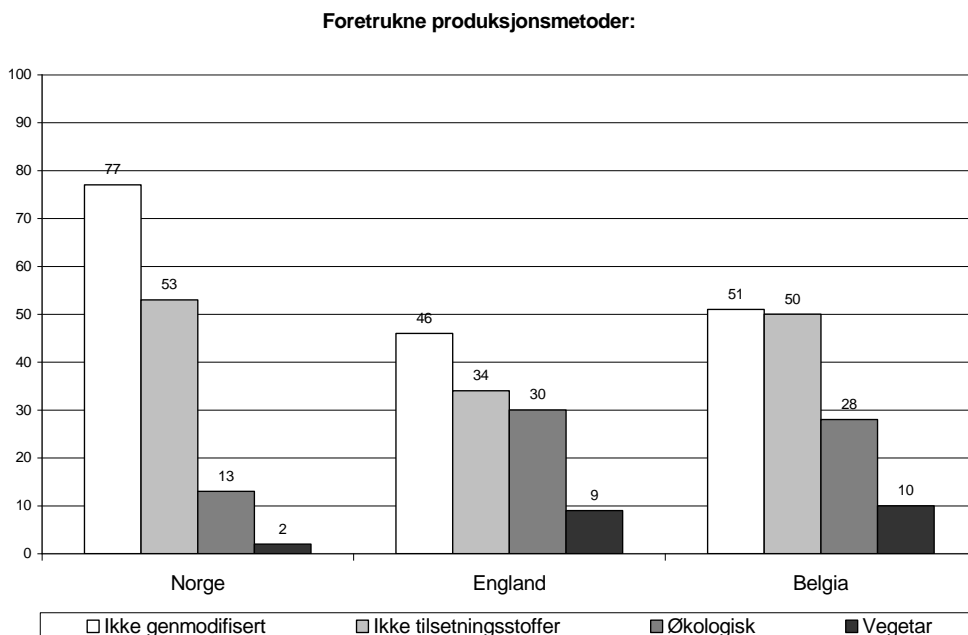
Tilsetningsstoffer i maten er også omdiskutert. På den ene siden hevdes at tilsetningsstoffene er testet og funnet ufarlige, på den andre siden hevdes at vi vet lite om effekten av kombinasjoner av tilsetningsstoffer. F.eks. hevdes det at EU's 'Matsminkedirektiv', vil kunne påføre flere tusen nordmenn allergier og astma. Det er fremdeles usikkert om regjeringen her vil benytte veto-retten for å hindre økt bruk av slike tilsetningsstoffer i norsk mat.

Å handle økologisk er en måte å gardere seg mot både genmodifisert mat, matsminke og andre tilsetningsstoffer. Sprøytestoffer fra dyrkingsprosessen, som fremdeles kan være tilstede i og på maten vi kjøper, uroliger også mange. Stordrift, med melkekyr som sjelden eller aldri er ute av båsen, samt bur-kyllinger, rimer heller ikke helt med det vi forbinder med 'det gode liv' på landsbygda. Selv om vi kan høre kritiske røster rettet mot økologisk mat, er økologisk drift en alternativ produksjonsform, som ikke bare skal gi sunnere mat, men som mange vil hevde også er bedre for miljøet, jorda og dyra. Et

Økonomisk motargument mot økologisk mat er at dette er en mer krevende produksjonsform som gir dyrere matvarer, mindre mat per dekar jord, kortere holdbarhet og mer svinn.

Vegetar mat er et annet alternativ. Det har vært påpekt at kjøtt er en langt mer ressurskrevende matvare enn korn, frukt og grønnsaker. I en verden der sultproblemet ikke er løst, blir dermed vegetarmat et solidarisk alternativ. At kjøtt er mindre sunt, er et annet argument, og et tredje argument kan knyttes til etiske sider ved moderne dyrehold.

Både når det gjelder genmodifisert mat, bruk av tilsetningsstoffer i mat, økologisk mat og vegetarmat er det argumenter for og imot. Det er ingen opplest og vedtatt enighet om hvilken retning jordbruket bør ta. Eller er det dét? I SIFOs survey har vi data som kan belyse både tilslutning og avstandstagning fra ulike produksjonsformer, samt hvordan dette varierer mellom innbyggere i Norge, England og Belgia:

Figur 16: Foretrukne produksjonsformer i Norge, England og Belgia. Prosent 'helt enig' og prosent vegetarianere (ja/delvis). Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

I følge figur 16 er nordmenn forbausende enige i at vi skal holde oss unna genmodifiserte matvarer. Mer enn tre av fire nordmenn har sagt at utsagnet

'jeg vil helst unngå mat som kan være genmodifisert' 'stemmer helt'. I tillegg svarer 10 prosent at dette 'stemmer delvis', bare 9 små prosent sner seg uenige i dette utsagnet (vises ikke i figuren). Både i England og i Belgia er befolkningen mer delt i synet på genmodifisert mat, men det er likevel en klar majoritet imot (henholdsvis 23 og 25 prosent er uenige i utsagnet).

Vi ser også at Norge i større grad enn disse landene ikke ønsker tilsetningsstoffer i maten. Over halvparten har sagt seg enige i at de prøver å spise mindre mat med tilsetningsstoffer. Denne andelen er omtrent like høy i Belgia, mens bare en av tre engelskmenn ønsker å redusere inntaket av tilsetningsstoffer i mat.

Resultatene kan tyde på at nordmenn oftere er opptatt av at maten skal være 'naturlig', enn EU-borgerne. Hovedtendensen er likevel stor skepsis rettet mot genmodifiserte matvarer i alle landene.

Skepsis og følt risiko ved å spise 'moderne mat', det være seg genmodifisert mat eller evigvarende mat med mye tilsetningsstoffer, kan løses ved å oppsøke alternative kilder til matproduksjon. I figur 16 viser vi også andelen som sier at de helst spiser mat som er økologisk dyrket, og andeler som anser seg å være helt eller delvis vegetarianer.

Vi kunne tenke oss at den store skepsisen blant forbrukere i Norge rettet mot både genmodifisert mat og tilsetningsstoffer i mat bar bud om stor interesse for alternativ og helsesikker kost. Slik er det ikke. Sammenlignet med Belgia og England er interessen for økologiske matvarer svært lav i Norge. Bare 13 prosent har sagt seg helt enige i at de helst spiser mat som er økologisk dyrket, mens mellom en fjerdedel og en tredjedel av beboere i England og Belgia sier de helst spiser økologisk dyrket mat. Hvorvidt dette skyldes at vi i Norge anser det tradisjonelle jordbruket som mer naturlig og sunt enn de gjør i de andre landene, eller om dette kort og godt skyldes et dårligere tilbud og tilgjengelighet på økologiske matvarer kan vi ikke si noe om.

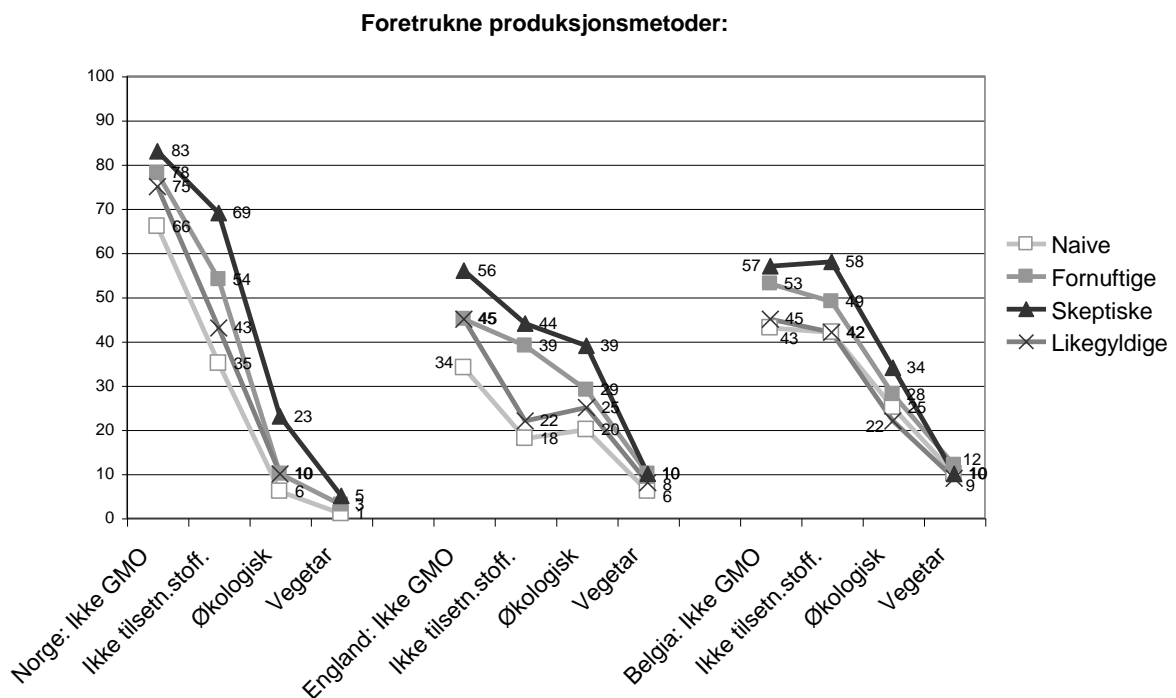
Det norske datamaterialet inneholder variable som gjør det mulig å se nærmere på om norske forbrukere forbinder økologiske matvarer med henholdsvis sunnhet og/eller miljø. Sammenlagt for alle forbrukerne i Norge er det 38 prosent som sier seg helt enige i at økologisk mat er sunnere enn annen mat¹⁶, mens langt flere, 71 prosent, mener at økologisk jordbruk er best for miljøet. Hvis vi bare ser på de som helst spiser økologiske matvarer er det 73 prosent som mener økologisk er sunnere og nesten alle (92 %) sier seg helt enige i at økologisk jordbruk er best for miljøet. Av de som ikke satser økologisk var det likevel en av fire som mente at økologisk mat var sunnere enn annen mat og hele 64 prosent at økologisk er best for miljøet.

¹⁶ Det første utsagnet er egentlig: "Økologisk mat er ikke særlig sunnere enn annen mat" (Helt enig 17%, Delvis enig 33 %, Uenig 38%, Vet ikke 13%) Utsagn to: "Økologisk jordbruk er best for miljøet (Helt enig 71%, Delvis enig 18%, Uenig 4% og Vet ikke 8%).

Figur 16 viser også at det er langt færre vegetarianere i Norge (2%) enn i England og Belgia (9&10%).

4.5.1 Er både 'skeptikere' og 'naive' forbrukere i mot genmodifisert mat?

I neste figur skal vi undersøke om 'naive', 'fornuftige', 'skeptiske' og 'likegyldige' forbrukere har ulike preferanser for hvordan maten bør dyrkes. Er det større enighet innen gruppene om enkelte av produksjonsmetodene? Er for eksempel 'alle' imot genmodifisert mat, eller er 'skeptikere' ofte negative enn 'de naive'? Og gjelder dette for alle landene?

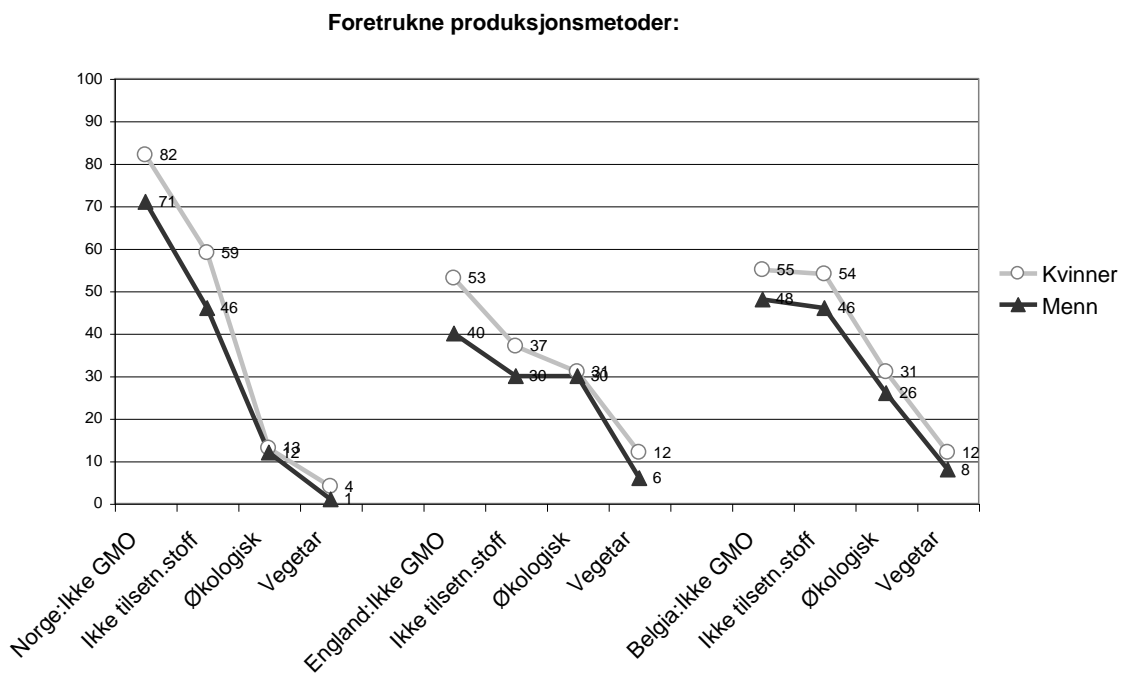

Figur 17: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres ønske om Ikke-genmodifisert mat, mat uten tilsetningsstoffer, økologisk mat og vegetarmat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Mønsteret vi finner er i overensstemmelse med det vi har sett tidligere. I alle landene er det klart flest motstandere mot genmodifisert mat blant 'de skeptiske', som også oftest er imot mat med tilsetningsstoffer og oftest foretrekker økologisk og vegetarmat. Hovedtrenden er også at særlig 'de naive', men også 'de likegyldige', er de som i minst grad er mot genmodifisert mat, mat med tilsetningsstoffer, og sjeldnest velger økologisk og vegetarmat. Størst variasjon etter våre tillitstyper finner vi i andelen som prøver å redusere inntak av mat med tilsetningsstoffer.

4.5.2 Har kvinner og menn samme oppfatning om hvordan maten bør produseres?

Til slutt skal vi undersøke om det er variasjoner i kvinner og menns vurdering av ulike produksjonsmetoder. Ifølge det vi har sett hittil, vil vi anta at kvinner oftere enn menn har motstand mot blant annet genmodifiserte matvarer, og at de oftere er tilhengere av økologisk og vegetarmat.

Figur 18: Kvinner og menns ønske om ikke-genmodifisert mat, mat uten tilsetningsstoffer, økologisk mat og vegetarmat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Igjen er mønsteret som forventet. Kvinner er oftere enn menn imot tilsetningsstoffer og genmodifiserte matvarer. I Norge og i England er det omtrent ti prosentpoeng forskjell i kvinner og menns motstand mot tilsetningsstoffer og genmodifisert mat. I Belgia er kjønnsforskjellene mindre. Det er forbausende små kjønnsforskjeller i andelene som foretrekker økologisk mat. I Norge og England er det omtrent like mange kvinner og menn som foretrekker økologisk, og i Belgia er forskjellen svært liten.

I og med at vi tidligere har sett at kvinner oftere enn menn er opptatt av at maten skal være sunn, kan vi stille spørsmål ved om menn som foretrekker økologisk gjør dette utfra miljøhensyn? Har kvinner og menn forskjellige begrunnelser for å velge økologisk? I det norske materialet, som består av flere variable, finner vi at nesten alle som helst spiser økologisk, både kvinner og menn, mener at økologisk jordbruk er best for miljøet (91/93%). Det er imidlertid flere kvinner enn menn som (også) vektlegger sunnhetsaspektet (79/66%)¹⁷.

4.6 Rammebetingelser knyttet til marked og stat

Implisitt hviler vår tillit til den maten vi spiser på at vi har tillit til en rekke institusjoner i matsystemet. Så lenge vi ikke dyrker maten selv, eller kjøper maten direkte fra en bonde vi stoler på, avhenger vår tillit til mat av både hvordan markedet fungerer og av myndighetenes kontroll av matmarkedet.

Moderne produksjon, foredling og varedistribusjon innebærer at veien 'fra jord til bord' har blitt både lenger og mer ugjennomsiktig enn tidligere. Det første spørsmålet som reiser seg er; hvordan kan det ha seg at de fleste av oss faktisk stoler uforbeholdent på at den maten vi kjøper i butikken er OK? Viktigst er antagelig at de fleste av oss har lange og positive erfaringer med den maten vi kjøper og spiser. Som vi allerede har sett (figur 10) har de fleste av oss tillit til maten vi får i Norge, færre er positive når det er snakk om å spise i et EU-land, og det er ikke mange som oppgir at de spiser trygt hvor enn i verden de måtte være. Nærhet, antagelig basert på positive erfaringer, er altså et viktig prinsipp for at vi har tillit til maten vi spiser.

Men hvorfor har vi stort sett gode erfaringer med maten vi kjøper og spiser? Noen vil hevde at markedet selv sørger for at maten holder god nok kvalitet. Kunden gjentar neppe et dårlig kjøp. Markedsmekanismene bidrar dermed i prinsippet både til gode priser og trygg mat. Den drivende kraften i markedet er imidlertid profitt. Ved siden av den regulerende mekanismen som

¹⁷ I spørreskjemaet kommer først utsagnet knyttet til praksis; "Jeg spiser helst mat som er økologisk dyrket". Først etter et opphold på 15 spørsmål kommer utsagnene knyttet til sunnhet; "Økologisk er ikke særlig sunnere enn annen mat", og til miljø; "Økologisk jordbruk er best for miljøet".

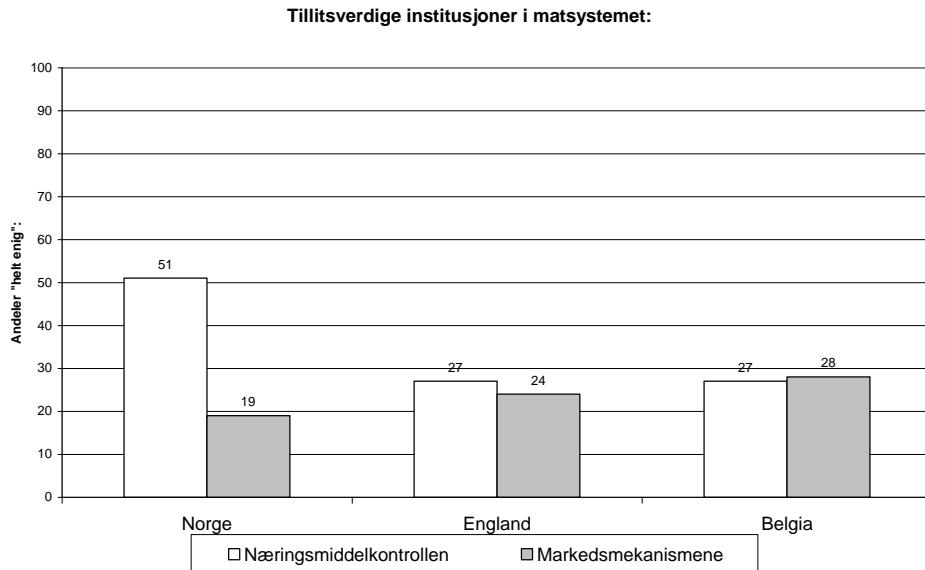
fremmer pris og kvalitet ligger også muligheten for hver og en til å forfølge egen grådighet på bekostning av andre. Markedet er ikke solidarisk og ikke rettferdig, og for at markedet skal fungere bra for fellesskapet må det styres. Både nasjonale og overnasjonale overenskomster, lover og regler, satt av det offentlige, skal sørge for at aktørene på markedet ikke bare handler ut fra egeninteresse. For eksempel er hensikten med Statens næringsmiddeltilsyn i siste instans å hindre salg av farlige matvarer i norske butikker. Krav til at matvarer skal merkes med hva de inneholder, dato for pakking og holdbarhet, er andre forhold som bidrar til at forbrukerne kan bevege seg relativt trygt i det norske matmarkedet.

4.6.1 Har vi tillit til markedsmechanismene? Og til det offentliges intervensjoner i matsystemet?

For å få et mål på henholdsvis tillit til markedet på den ene siden og offentlig kontroll på den andre siden, ble respondentene i SIFO-undersøkelsen bedt om å ta stilling til utsagnene 'Markedsmechanismene sørger selv for at maten holder god nok kvalitet'¹⁸, og 'Næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat'. I England og Belgia var siste utsagn formulert: 'You can rely on the food control authorities that the food is fit to eat'. De tidligere presenterte resultatene fra landene i Europa (figur 2), kan tyde på at forbrukerne i Norge oftere enn de fleste har tillit til offentlige myndigheter, men sjeldnere enn de fleste har tillit til supermarkeder og større matvare forretninger¹⁹. Dioksinskandalen i Belgia har snarere styrket enn svekket denne forskjellen. Vi vil derfor forvente at forbrukere i Norge har større tillit til offentlig kontroll, her næringsmiddelkontrollen, enn forbrukerne i Belgia og England. I følge figur 2 ville vi i første omgang forvente større skepsis til markedet i Norge enn i England og Belgia. Dette kan imidlertid ha endret seg etter dioksinskandalen i Belgia, som nettopp minnet om hvor sårbart matsystemet er for enkelt-aktørers grådighet. Har forbrukerne i Belgia og England like sjeldent tillit til markedet som forbrukerne i Norge? Er tilliten til offentlig kontroll klart høyest i Norge?

¹⁸ I England: "The market mechanisms secure that the quality of the food is good enough."

¹⁹ I Figur 2 er dataene for England og Belgia fra før matskandalen i Belgia sommeren 1999, mens de norske dataene er fra etter matskandalen. I det norske tlf.intervjuet ble respondentene spurt om de trodde ulike aktører/institusjoner, her "offentlige myndigheter" ville fortelle "hele sannheten", "deler av sannheten" eller helst ville holdt informasjon tilbake". Tilsvarende i Eurobarometeret var hvorvidt: "National, local or regional public bodies" would tell you the whole truth, only part of the truth or no truth at all.

Figur 19: Evaluering av status quo: Forbrukere som er helt enige i at 'Næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat' og 'Markedsmekanismene sørger selv for at maten holder god nok kvalitet' i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

I likhet med andre studier som finner at innbyggere i Norge sammenlignet med innbyggere i andre land ser ut til å ha stor tillit til myndighetene (Listhaug 1983, Miller & Listhaug 1998), viser figur 19 at norske forbrukere langt oftere enn forbrukere i England og Belgia stoler på næringsmiddelkontrollen. Halvparten av forbrukerne i Norge er helt enige i at 'Næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat' I tillegg (framgår ikke av figuren) sier 42 prosent seg 'delvis enige'. Og bare fem prosent er 'uenige'. I Belgia sier 21 prosent at de er uenige, og i England enda flere; 29 prosent. Også i en sammenligning blant Norge, Sverige, Danmark og Finland i 1997, utmerker Norge seg med høy tro på offentlige myndigheters intervensjon i matmarkedet (Berg & Kjærnes 1999).

På den annen side tyder både Eurobarometer-resultatene (figur 2) og resultatene fra den skandinaviske undersøkelsen i 1997 (Berg og Kjærnes 1999) på at nordmenn er spesielt skeptiske til markedet. I følge figur 19 er vi mer skeptiske til markedsmekanismene enn forbrukerne i England og Belgia som har fått demonstrert hvordan grådighet blant markedsaktører kan bidra til nasjonale matkatastrofer. Bare en av fem forbrukere i Norge er helt enige i at markedet selv sørger for at maten holder god nok kvalitet. I England og Belgia er det en av fire som er enige i dette. Andelene uenige (ikke vist i figur) er i Norge 37, England 24 og Belgia 19 prosent.

Vi kan ikke ut fra figur 19 si om det er slik at noen stoler på markedet, mens andre stoler på næringsmiddelkontrollen, eller om det er slik at noen stoler på alt og alle, mens andre ikke stoler på noen. Gjennom å krysse de to variablene kan vi få et mål på hvor mange som hovedsakelig legger sin tillit på stat (offentlig kontroll), og hvor mange som hovedsakelig legger sin tillit på markedet, hvor mange som har like stor tiltro til både marked og stat, og hvor mange som verken stoler på marked eller stat:

Tabell 4: Plassering av tillit på henholdsvis stat (næringsmiddelkontrollen) eller marked (markedsmekanismene). Vektet etter kjønn, selektert alder 18 – 80. (N=2921)

	Norge	England	Belgia
Likt	32	51	53
Mest stat	56	15	18
Mest marked	9	16	19
Ingen	3	18	10
Totalt	100	100	100

Mens figur 19 kun viser andeler som sier seg 'helt enig' på de to utsagnene, er også de som sier seg 'delvis enig' med i beregningen av den relative tilliten plassert på henholdsvis marked og stat²⁰. Tabell 4 underbygger norske forbrukeres store tillit til offentlige institusjoner, her målt gjennom tillit til næringsmiddelkontrollen. Hele 56 prosent av forbrukere bosatt i Norge plasserer sin tillit til mat primært på offentlig kontroll. I England og Belgia er denne andelen helt nede i 15 og 18 prosent. I England og Belgia er tendensen til å plassere tilliten likt mellom marked og stat langt høyere enn i Norge, og det er også flere i disse landene som primært plasserer sin tillit på markedet, henholdsvis 16 prosent i England og 19 prosent i Belgia, mot kun 9 prosent i Norge.

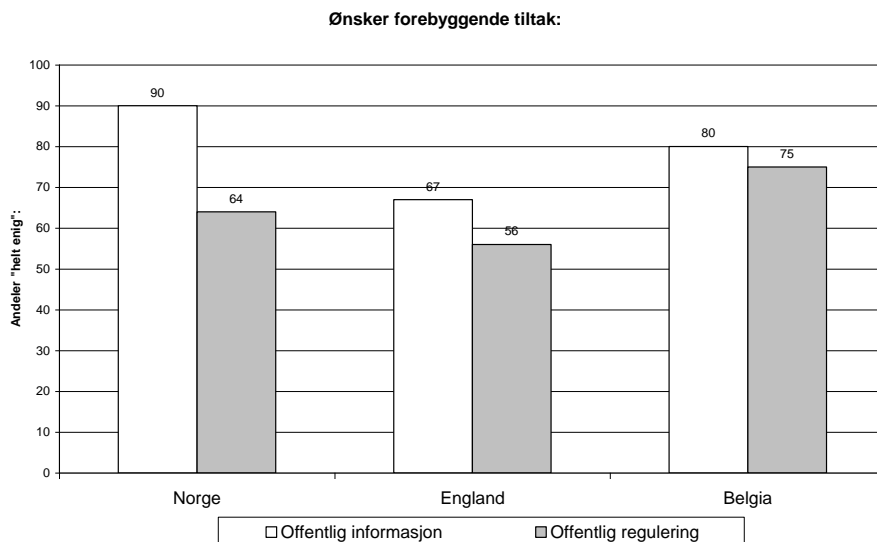
²⁰ Operasjonalisering av variabelen som måler relativ tillit til marked-stat:

Markeds- mekanismene sørger for at maten holder god nok kvalitet	Næringskontrollen sikrer oss trygg mat			
	Helt enig	Likt	Mest marked	Mest marked
	Helt enig	Likt	Mest marked	Mest marked
	Delvis enig	Mest stat	Likt	Mest marked
	Helt uenig	Mest stat	Mest stat	Ingen

4.6.2 Ønsker vi beskyttelse eller eget ansvar?

Vi har også bedt forbrukerne ta stilling til hva de foretrekker av ulike forebyggende offentlige tiltak rettet mot matsystemet. Vi er da inne på forbrukerpolitikk. Skal det offentlige beskytte? Eller skal det offentlige tilrettelegge for at den enkelte bedre skal ta ansvar og ivareta egen matsikkerhet? Som indikasjon på henholdsvis ønske om beskyttelse og det å ta eget ansvar, ble respondentene bedt om å ta stilling til de to utsagnene: 'Myndighetene bør regulere matvaremarkedet gjennom priser og lovgivning for å sikre gode og sunne matvarer' (beskytte) og 'Det er en viktig oppgave for myndighetene å opplyse befolkningen om sunn kost' (tilrettelegge for eget ansvar). Disse utsagnene er hentet fra den Skandinaviske undersøkelsen fra 1997. Da skilte Norge seg ut som landet med forbrukerne som oftest ønsket både regulering og informasjon (Berg & Kjærnes 1999).

På den ene siden kunne vi forvente at norske forbrukere, som i følge forrige figur og tabell langt oftere har tillit til offentlige myndigheter enn forbrukerne i England og Belgia, også oftere ville foretrekke både offentlig regulering og informasjon. På den annen side kan matskandalene disse landene har vært igjennom ha bidratt til større oppmerksomhet rundt matsikkerhet, med et større uttrykt ønske om offentlig engasjement i matsystemet enn det vi vil finne blant forbrukere i Norge.

Figur 20: Preferanser: Forbrukere som er helt enige i at 'det er en viktig oppgave for myndighetene å opplyse befolkningen om sunn kost' og 'Myndighetene bør regulere matvaremarkedet gjennom priser og lovgivning for å sikre gode og sunne matvarer' i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Mens forrige figur viser hvordan forbrukerne vurderer status quo, altså om de har tillit til henholdsvis matmarkedet på den ene siden og det offentlige kontroll av markedet på den andre siden, viser figur 20 forbrukernes preferanser for hvorvidt og hvordan de ønsker at det offentlige skal intervensjon i matsystemet. Figur 20 viser at forbrukere både i Norge, England og Belgia ønsker offentlig engasjement. For de tre landene tilsammen er det 80 prosent (vises ikke i figuren) som sier seg helt enig i at det er en viktig oppgave for myndighetene å opplyse befolkningen om sunn kost, og så mange som 65 prosent er helt enige i at myndighetene bør regulere matvaremarkedet gjennom priser og lovgivning for å sikre gode og sunne matvarer. I tillegg sier tilsammen ytterligere 16 prosent at de er *delvis* enige i utsagnet knyttet til informasjon og ytterligere 23 prosent at de er *delvis* enige i utsagnet knyttet til regulering. Nesten ingen (3%) sier seg uenige i utsagnet knyttet til informasjon, og det er faktisk ikke mer enn 10 prosent som sier seg uenige i at det offentlige bør regulere matvaremarkedet. Dette innebærer at *svært få mener, og har tillit til, at markedskreftene alene skal kunne styre matmarkedet*. På den ene siden må forbrukeren bevisstgjøres gjennom informasjon og på den andre siden må det offentlige gå inn med regulerende tiltak.

Vi ville forvente at forbrukerne i Norge, i god sosialdemokratisk tradisjon, oftere enn forbrukere i England og Belgia ville gi uttrykk for ønske om offentlig regulering av matmarkedet. Norge ligger som forventet noe over England, men det er faktisk forbrukerne i Belgia som i størst grad gir uttrykk for ønske om offentlig regulering av matmarkedet. En nærliggende forklaring er naturligvis dioksinskandalen som fant sted omtrent et halvt år før dataene ble samlet inn. Ser vi figur 19 og figur 20 i sammenheng, tyder resultatene på at forbrukerne i Norge jevnt over har tillit til den offentlige næringsmiddelkontrollen og de fleste ønsker offentlig engasjement i matsystemet. Forbrukerne i England og Belgia har mindre tiltro til offentlig næringsmiddelkontroll, men særlig forbrukerne i Belgia ønsker likevel at det offentlige skal engasjere seg (mer) i matsystemet. Så mange som tre av fire forbrukere i Belgia sier seg helt enige i at det offentlige bør regulere matvaremarkedet. I det sosialdemokratiske Norge var det til sammenligning to av tre som sa seg helt enige. Og i England bare litt over annenhver forbruker.

Lav fornøydhet med offentlige myndigheters kontroll av matsikkerheten kan bety forskjellige ting: På den ene siden kan dette bety at forbrukeren mener det er *for lite* kontroll, på den annen side at den offentlige kontrollen har *liten hensikt*, fordi det offentlige ikke evner å utføre kontrollen på en god måte. Hvorvidt forbrukeren mener det er for lite eller lite hensiktsmessig kontroll, vil ha ulik effekt på forbrukernes preferanser. Dersom man mener at kontrollen er lite hensiktsmessig, vil man antageligvis heller ikke ønske offentlig regulering. Offentlig informasjon har også liten hensikt dersom man

ikke stoler på den som gir informasjonen. Dersom grunnen til lav fornøydhet med offentlige myndigheters kontroll med matsikkerheten derimot er at det offentlige har utført for lite kontroll, vil løsningen være å be om mer offentlig engasjement gjennom økt kontroll, regulering og informasjon.

Hvis vi kun ser på de som er *misfornøyde* med næringsmiddelkontrollen i Norge, England og Belgia, viser beregninger at majoriteten i alle landene likevel er helt enige i at informasjon om sunn mat er en viktig oppgave for offentlige myndigheter (85%,69%,75%), og et klart flertall av de misfornøyde er også helt enige i at det offentlige bør regulere matvaremarkedet gjennom priser og lovgivning for å sikre sunne matvarer (65%,54%,73%). Med andre ord tyder dette på at svært mange av de som er misfornøyde med næringsmiddelkontrollen likevel ikke tar avstand fra offentlig intervensjon i matmarkedet.

Figur 20 besvarer ikke det opprinnelige spørsmålet om forbrukerne foretrekker at det legges opp til eget-ansvar eller beskyttelse når det gjelder forbyggende tiltak mot matbåret smitte. Ved å krysse variablene 'ønske om offentlig informasjon' og 'ønske om offentlig regulering', kan vi få en indikasjon på hvor mange det er som prioriterer henholdsvis eget-ansvar og beskyttelse:

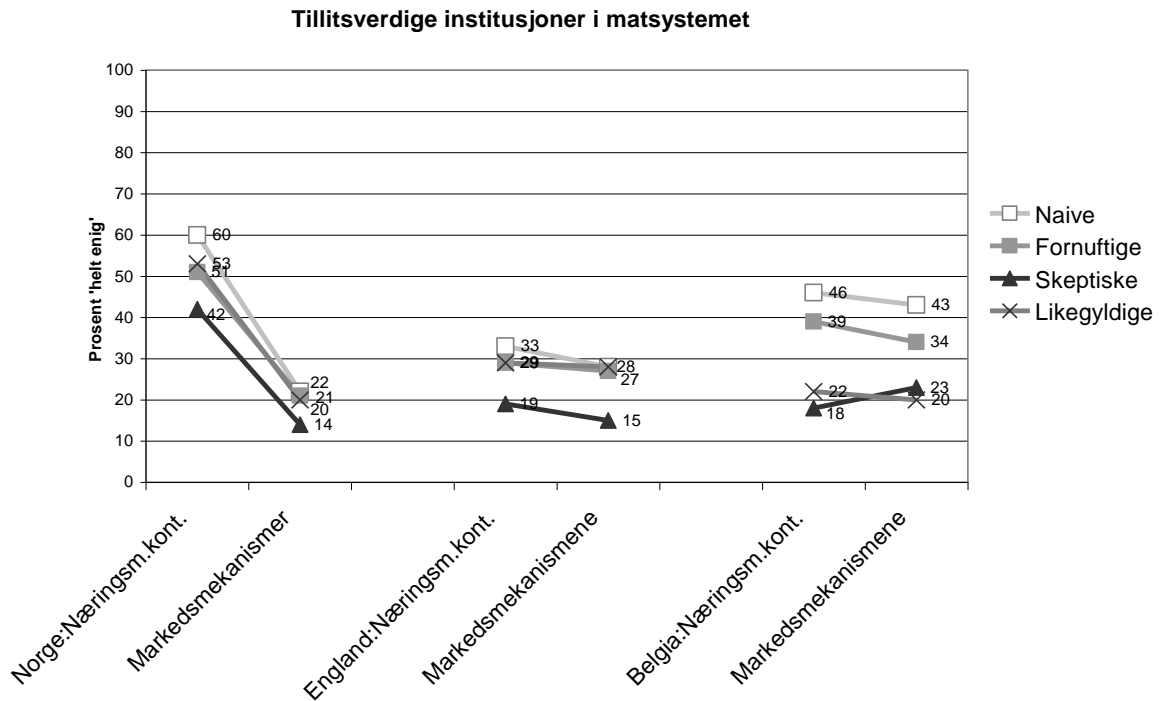
Tabell 5: Ønsker primært henholdsvis beskyttelse (regulering av matmarkedet) eller eget-ansvar (informasjon). Vektet etter kjønn, selektert alder 18 –80. (N=3022)

	Norge	England	Belgia
Likt	63	58	72
Mest beskyttelse	4	15	11
Mest egetansvar	32	26	16
Ingen	1	2	1
Totalt	100	100	100

Hovedtendensen i tabell 5 er at majoriteten i alle land, særlig i Belgia, ønsker *både* offentlig informasjon og offentlig regulering. Det er med andre ord ingen motsetning mellom å ønske beskyttelse og eget-ansvar. Vi ser også at andelen som ønsker eget-ansvar er høyest i Norge (32%) der tillitsnivået til mat blant forbrukerne er høyest, og lavest i Belgia (16%) der tillitsnivået til mat blant forbrukerne er lavest. Beregnede korrelasjoner viser at sannsynligheten for å prioritere egetansvar framfor beskyttelse øker med økt tillit til maten i hjemlandet (corr. .08).

4.6.3 Tillit til marked og stat blant 'naive' og 'skeptiske' forbrukere

Det er rimelig å anta at de som er trygge på at maten de spiser ikke er helseskadelig, også oftere enn de andre har tillit til både markedsmekanismer og den offentlige kontrollen av matsikkerheten. Med andre ord at 'naive' og 'fornuftige' forbrukere oftere enn 'skeptiske' og 'likegyldige' gir uttrykk for tillit til både markedsmekanismer og næringsmiddelkontrollen.

Figur 21: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres vurdering av næringsmiddelkontrollen og markedsmekanismene i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

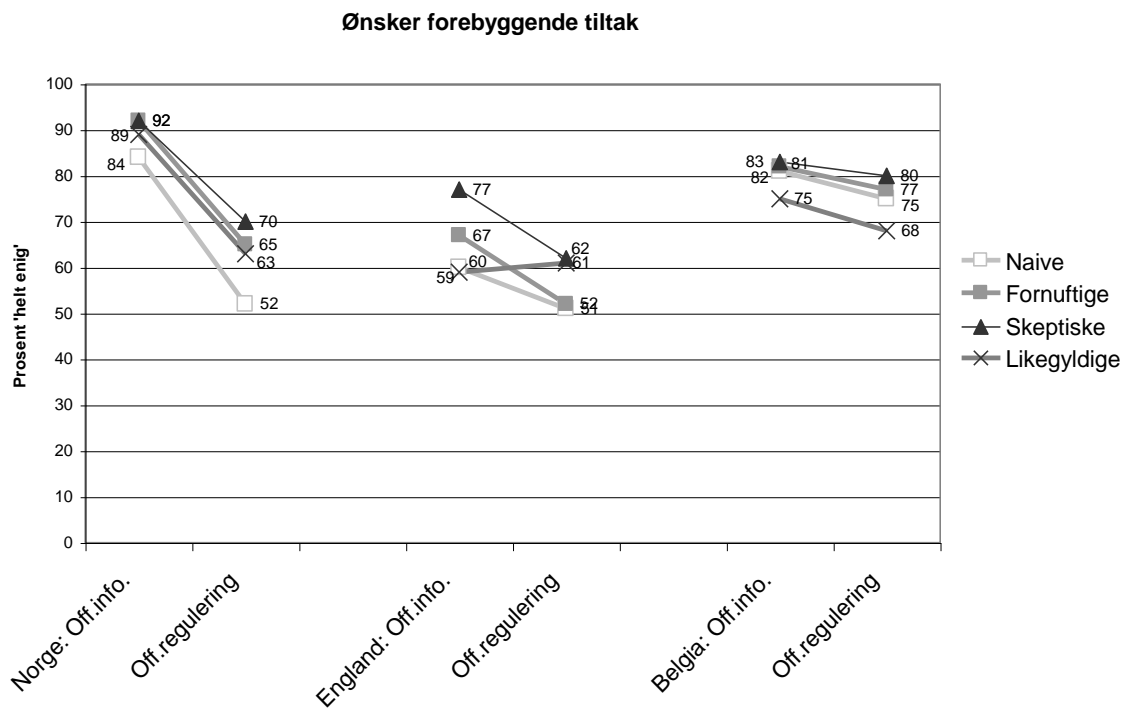
Som forventet viser figur 21 at forbrukerne som er kategorisert som 'naive' er de som også oftest har tillit til både næringsmiddelkontroll og markedsmekanismer i alle landene, og det er de 'skeptiske' som sjeldnest har tillit til disse institusjonene i matsystemet²¹. Fordelingen viser også at norske forbrukere, uavhengig av om de er 'naive' eller 'skeptiske', har tillit til næringsmiddelkontrollen langt oftere enn forbrukere i England og Belgia.

²¹ Differansen mellom skeptiske og likegyldige i Belgia er ubetydelig og ikke sign.

Figur 21 viser også at de norske forbrukerne, uansett tillitsstype, har relativt lav tillit til markeds mekanismene, mens det er betydelige variasjoner i tillit til markedet etter tillits type i Belgia. Mens bare 23 prosent av 'skeptikerne' i Belgia har tillit til markeds mekanismene, er det så mange som 43 prosent av de 'naive' (riktignok en svært liten og selektert gruppe) som stoler på markeds kreftene. For Norge er tallene henholdsvis 14 prosent og 22 prosent.

4.6.4 Ønsker de 'naive' forbrukerne beskyttelse?

Det å ønske forebyggende tiltak mot matbåret smitte gjennom offentlig intervensjon signaliserer også en form for tillit til det offentlige. Er det slik at 'naive' forbrukere helst ønsker beskyttelse (regulering av matmarkedet), mens de 'skeptiske' ønsker at det tilrettelegges for å ta eget ansvar i matspørsmål (informasjon)? Eller er det kort og godt slik at 'skeptikere' ønsker forebyggende tiltak, uansett, mens de 'naive' er mindre opptatt av dette?

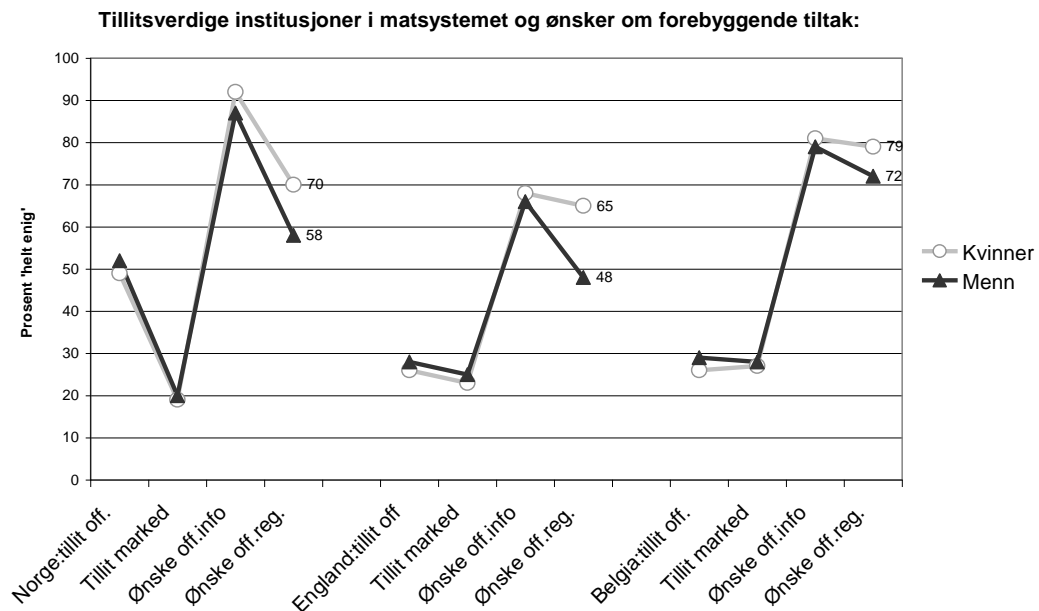

Figur 22: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres ønske om offentlig intervensjon i matsystemet i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Det er ikke slik at de 'naive' ønsker regulering og beskyttelse, mens de 'skeptiske' ønsker tilretteleggelse for eget ansvar gjennom informasjon. Vi ser at det er 'skeptikerne' som oftest både vil ha offentlig informasjon og offentlig regulering av matmarkedet, mens de 'naive' og 'likegyldige' er mist opptatt av dette. Hovedtendensen i figuren er at nesten alle i Belgia ønsker både offentlig informasjon og offentlig regulering og nesten alle i Norge ønsker offentlig informasjon.

4.6.5 Ønsker kvinner oftere enn menn at matmarkedet skal reguleres av det offentlige?

I og med at kvinner, ifølge det foregående, i større grad er involvert i matområdet, vil vi i utgangspunktet forvente at flere kvinner enn menn ønsker både regulering og informasjon. Kvinner samlet står politisk noe til venstre for menn, og vi forventer derfor at kvinner oftere enn menn har tiltro til næringsmiddelkontrollen, og sjeldnere stoler på markedskreftene.

Figur 23: Kvinnelige og mannlige forbrukeres vurdering av næringsmiddelkontrollen og markedsmechanismene, samt ønske om off. itervenering i form av off. informasjon og off. regulering av matmarkedet i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Kjønnsforskjellene er forbausende små, i alle landene. Det er kun ønsket om offentlig regulering som viser betydelig variasjon etter kjønn. Kvinner sier seg oftere enn menn helt enige i at 'myndighetene bør regulere matvaremarkedet gjennom priser og lovgivning for å sikre gode og sunne matvarer', i alle landene. Det er kvinnene i Belgia som oftest er tilhengere av offentlig regulering. Og mennene i Belgia er oftere for offentlig regulering enn selv kvinnene i England og Norge. Mennene i England er sjeldnest for offentlig regulering av matmarkedet.

4.7 Samlende korrelasjons analyser

En av fordelene ved komparative studier, er som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, at man kan undersøke om for eksempel kjønn har samme effekt på et gitt forhold i flere land, og dermed sannsynliggjøre at kjønn, på tross av ulike rammebetingelser, har en signifikant positiv effekt, på for eksempel det å ha hovedansvar for familiens matinnkjøp.

I det følgende presenteres korrelasjonskoeffisientene for hvert land på alle variablene som har inngått i den foregående analysen. Det gir ikke mening å sammenligne den nøyaktige størrelsen på estimatene (ulike utvalg og fordelinger påvirker estimatenes størrelser), men vi kan påvise hvilke variable som viser signifikante estimater med samme retning i alle landene.

Først skal vi se samlet på betydningen av kjønn, deretter på tillitstyrene hver for seg og samlet, og til slutt betydningen av alder.

4.7.1 Kjønn har stor betydning for hvordan man forholder seg til mat.

Selv om vi har viet betydningen av kjønn oppmerksomhet gjennom hele analysen foran, presenteres avslutningsvis også en oversikt over effekten av kjønn på de variablene vi har brukt i den foregående analysen.

I tabell 6 vises korrelasjonskoeffisientene mellom kjønn og alle variablene som har inngått i analysen foran, for hvert enkelt land, og for landene samlet. Der estimatene for både Norge, England og Belgia viser samme tendens (retning og signifikans), kan vi anta at sammenhengen mellom kjønn og variabelen er svært robust, og estimatet for totalen er derfor uthevet. I og med at landene ble valgt ut nettopp fordi de på data-innsamlingstidspunktet i ulik grad hadde vært gjenstand for matskandaler, vil samme tendens over landegrensene styrke antagelsen om at det er kjønn som er utslagsgivende og ikke nasjonale særtrekk. Etter kriteriet om at alle (eller ingen av) effektene for de tre landene

må være signifikante og ha samme retning, kan vi si noe om effekten av kjønn for hele 12 av de 18 variablene. Med andre ord er kjønn en svært viktig prediktor for forhold på matområdet:

Tabell 6: Sammenhenger mellom kjønn og Individuell praksis og erfaring, Direkte tillit til mat, Tillit til ulike produksjonsformer og Institusjonell tillit i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert. Korrelasjonskoeffisienter. (N varierer fra 3069 - 2851)

KORRELASJON MELLOM KJØNN (mann=0, kvinne =1) og:	Totalt	Norge	Eng- land	Belgia
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	.47**	.43**	.41**	.58**
Være vegetarianer	.08**	.07*	.11**	.06
Matforgiftet/syk av mat siste året	.00	.00	.00	.00
Mer opptatt av smak enn av helse	-.13**	-.23**	-.09**	-.07*
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	-.07**	-.12**	-.05	-.06*
Tillit til mat i (andre) EU-land	-.10**	-.11**	-.08*	-.09**
Tillit til mat hvor som helst i verden	-.05*	-.10**	-.07*	.04
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	.05*	.05	.00	.09**
Ønsker å unngå genmodifisert mat	.10**	.12**	.15**	.07*
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	.12**	.16**	.11**	.09*
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	.00	-.01	-.04	-.02
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	.00	.01	.00	.01
Info. om sunn kost er en viktig off. oppgave	.04*	.08*	.03	.04
Myndighetene bør regulere matmarkedet	.16**	.19**	.18**	.09**
Tillitstype:				
Naiv	-.16**	-.20**	-.13**	-.14**
Fornuftig	.07**	.11**	.06*	.03
Skeptisk	.15**	.15**	.10**	.21**
Likegyldig	-.11**	-.13**	-.07*	-.13**

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

Som en oppsummering av tidligere funn i rapporten, viser tabell 6 at kvinner langt oftere enn menn, i både Norge, England og Belgia, har ansvar for matinnkjøp, oftere ønsker å unngå genmodifisert mat og mat med tilsetningsstoffer, oftere mener at myndighetene bør regulere matmarkedet, og de plasserer seg oftere enn menn i kategoriene 'fornuftig' og 'skeptisk'. På den annen side er menn oftere enn kvinner, i alle landene, mer opptatt av smak enn helse, de

har oftere tillit til maten i EU, og de har oftere enn kvinner en 'naiv' eller 'likegyldig' holdning til matsikkerhet. Resultatene viser også entydig at verken det å ha tillit til næringsmiddelkontrollen, eller til markedsmekanismene, varierer med kjønn.

De mannlige forbrukerne i Belgia skiller seg fra de andre mennene ved at de like ofte som kvinnene i Belgia plasserer seg som 'fornuftige' (men de er altså langt sjeldnere enn de belgiske kvinnene 'skeptiske') og de er like ofte som kvinnene vegetarianere. Men mens det ikke er kjønnsforskjeller i preferanse for økologisk mat i England og Norge, vil kvinnene i Belgia oftere enn mennene helst spise økologisk mat.

4.7.2 Hovedskillet i forholdet til mat går mellom de 'naive' og 'skeptiske' forbrukerne.

Vi har allerede i den foregående analysen sett at både bostedland og forbrukerens forhold til matsikkerhet (tillitstype) påvirker preferanser og vurderinger av utsagnene foran. I det følgende skal det undersøkes hva som eventuelt kjennetegner de ulike tillitstypene uavhengig av bostedland. Først presenteres sammenhenger mellom det å ha en 'naiv' grunnholdning i forhold til mat, deretter 'fornuftig', så 'skeptisk' og til slutt 'likegyldig'. I en oppsummeringstabell presenteres til slutt 'totalen' for alle tillitstypene i en felles tabell. På samme måte som for kjønn utheves estimatene der de gis signifikant effekt i samme retning for alle landene.

4.7.2.1 *De naive*

Vi begynner med 'de naive' forbrukerne. Hvordan skiller disse seg fra de andre tillitstypene i henholdsvis Norge, England og Belgia?

Basert på den teoretiske kategoriseringen av tillitsypene, kjennetegnes 'den naive' forbruker av en ureflektert tillit til matsystemet. Praksis i forhold til mat gjerne er tillitsfull.

Tabell 7: Sammenhenger mellom det å ha en naiv holdning til matsikkerhet og de andre variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

KORRELASJON MELLOM 'NAIV' (naivt forhold til matsikkerhet =1) og:	Totalt 'Naiv'	Norge	Eng- land	Belgia
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	-.11**	-.16**	-.04	-.17**
Være vegetarianer	-.04*	-.06	-.04	.01
Matforgiftet/syk av mat siste året	.02	-.02	.04	.03
Mer opptatt av smak enn av helse	.25**	.31**	.25**	.09**
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	.14**	.14**	.06	.16**
Tillit til mat i (andre) EU-land	.13**	.18**	.07*	.14**
Tillit til mat hvor som helst i verden	.07**	.13**	.04	.08*
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	-.13**	-.17**	-.12**	-.03
Ønsker å unngå genmodifisert mat	-.07**	-.12**	-.10**	-.05
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	-.16**	-.21**	-.18**	-.07*
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	.13**	.10**	.10**	.16**
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	.07**	.06*	.09**	.12**
Info. om sunn kost er en viktig off .oppgave	-.04*	-.09**	-.07*	.03
Myndighetene bør regulere matmarkedet	-.10**	-.15**	-.04	.00

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

Hvis vi skal beskrive den typisk naive forbruker ut fra hvordan denne gruppen har tatt stilling til utsagnene i spørreskjemaet, kan vi si at han oftere enn andre foretrekker smak framfor helse, han har oftere enn andre tillit til maten i EU, han er ikke særlig opptatt av å unngå mat med tilsetningsstoffer, han har oftere enn andre tillit til både næringsmiddelkontrollen og til at markedsme-kansimene sørger for matkvaliteten. Han har med andre ord tillit til at andre tar seg av kvalitetssikringen av matsikkerheten.

Vi kan trolig også hevde at (estimatet samme retning på alle variable- ne, men er ikke signifikant i et av landene) vår 'naive' forbruker også oftere enn andre har tillit til maten i hjemlandet, og i land utover EU, videre er han uinteressert i økologisk mat, og ikke så skeptisk som andre til genmodifisert mat heller. Mye tyder også på at den typisk 'naive' forbruker, som vi vet er en mann, sjeldnere enn andre har ansvar for matvareinnkjøp.

4.7.2.2 De fornuftige

Basert på den teoretiske kategoriseringen av tillitsypene, har 'den fornuftige forbruker' et reflektert, fornuftbasert tillitsforhold til matsystemet. Praksis i forhold til mat er gjerne tillits-skapende og preget av fornuftige forholdsregler. Neste tabell viser hvordan 'den fornuftige' forbruker skiller seg fra de andre forbrukertypene. Er det større forskjeller mellom landene her, enn det vi fant for 'de naive'?

Tabell 8: Sammenhenger mellom det å ha en fornuftig holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. "vet ikke" svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

KORRELASJON MELLOM 'FORNUFTIG' (fornuftig forhold til matsikkerhet =1) og:	Totalt 'Fornuftig'	Norge	England	Belgia
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	.10**	.11**	.05	.11**
Være vegetarianer	.00	.01	.04	.04
Matforgiftet/syk av mat siste året	.00	-.02	-.03	-.05
Mer opptatt av smak enn av helse	-.12**	-.24**	-.15**	-.05
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	.15**	.05	.14**	.15**
Tillit til mat i (andre) EU-land	.06**	.03	.11**	.07*
Tillit til mat hvor som helst i verden	.00	-.06*	.07*	.05
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	.00	-.03	.00	.00
Ønsker å unngå genmodifisert mat	.06**	.04	.00	.04
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	.06**	.06*	.11**	.00
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	.11**	.02	.10**	.16**
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	.03	.01	.05	.09**
Info. om sunn kost er en viktig off. oppgave	.00	.05	.00	.01
Myndighetene bør regulere matmarkedet	-.03	.02	-.07*	.00

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

Resultatene tyder på at 'den fornuftige forbruker' stort sett er ganske gjennomsnittlig. Der det er likelydende resultater i alle landene, viser tabell 8 nettopp at dette kun omfatter estimater som viser at det ikke forekommer noen signifikant sammenheng. 'Den fornuftige forbruker' er like gjerne som andre vegetarianer, har like ofte som andre vært matforgiftet siste år, foretrekker like gjerne som andre økologisk mat, og mener like ofte som andre at informasjon om sunn kost er en viktig offentlig oppgave.

Mye tyder likevel på at vi kan hevde at (estimatet samme retning i alle land, men ikke klart signifikant for ett av landene): Det å ha ansvar for matvareinnkjøp øker sannsynligheten for å ha et fornuftig forhold til matvaresikkerhet, 'de fornuftige' er mer opptatt av helse enn smak (unntaket er Belgia, der dette er langt vanligere for alle, uansett tillitstype), *har oftere enn andre tillit til mat i hjemlandet og i EU* (unntaket er Norge, der flest i utgangspunktet stort sett er trygge på maten de spiser), og de *har oftere enn andre tillit til næringsmiddelkontrollen* (unntaket her er også Norge, der svært mange i forhold til i England og Belgia har tillit til næringsmiddelkontrollen).

4.7.2.3 De skeptiske

Basert på den teoretiske kategoriseringen av tillitsypene, kjennetegnes 'den skeptiske forbruker' av en grunnholdning preget av reflektert mistillit til mat-systemet. Praksis i forhold til mat er gjerne kritisk og forsiktig. Neste tabell viser hvordan 'de skeptiske forbrukerne' kan beskrives relativt til de andre tillitsypene.

Tabell 9: Sammenhenger mellom det å ha en skeptisk holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. "vet ikke" svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

KORRELASJON MELLOM 'SKEPTISK'	Totalt	Norge	Eng-land	Belgia
(skeptisk forhold til matsikkerhet =1) og:				
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	.13**	.09**	.09**	.23**
Være vegetarianer	.03	.10**	.01	.00
Matforgiftet/syk av mat siste året	.05*	.09**	.03	.04
Mer opptatt av smak enn av helse	-.18**	-.21**	-.16**	-.14**
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	-.23**	-.18**	-.20**	-.22**
Tillit til mat i (andre) EU-land	-.13**	-.14**	-.13**	-.14**
Tillit til mat hvorsomhelst i verden	-.07**	-.14**	-.13**	-.11**
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	.16**	.19**	.13**	.09**
Ønsker å unngå genmodifisert mat	.05**	.08**	.10**	.07*
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	.16**	.18**	.15**	.14**
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	-.18**	-.12**	-.19**	-.18**
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	-.10**	-.11**	-.15**	-.10**
Info. om sunn kost er en viktig off.oppgave	.05**	.03	.11**	.04
Myndighetene bør regulere matmarkedet	.08**	.07*	.06	.06*

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

Tabell 9 viser at i motsetning til de 'fornuftige forbrukerne', finner vi svært mange likhetstegn mellom 'skeptikerne' i alle landene:

De har på den ene siden oftere enn andre ansvar for matvareinnkjøp, de foretrekker oftere enn andre økologisk mat, de ønsker oftere enn andre å unngå genmodifisert mat og mat med tilsetningsstoffer og de er langt oftere enn andre mer opptatt av helse enn smak. På den andre siden er de sjeldnere enn andre trygg på maten de spiser i hjemlandet, i EU og ellers i verden. De har sjeldnere tillit til næringsmiddelkontrollen og de har sjeldnere tro på at markedsmekanismene sørger for at maten holder god nok kvalitet. Det er også grunn til å tro at de i tillegg oftere enn andre mener at myndighetene bør regulere matvaremarkedet (England ikke-sig.).

4.7.2.4 De likegyldige

Basert på den teoretiske kategoriseringen av tillitsypene, kjennetegnes 'den likegyldige forbruker' av at de fortrenger den mistilliten de egentlig har til matsystemet. Praksis i forhold til mat kan tilsynelatende tyde på at de tilhører 'de naive', med en trygg grunnholdning til mat. Sannheten er at de ikke orker, eller gidder, forholde seg til sin egen oppfatning om at maten er usikker, og velger å ignorere den antatte faren. Tabell 10 viser hvorvidt og hvordan 'de likegyldige forbrukerne' skiller seg fra de andre tillitstypene.

Tabell 10: Sammenhenger mellom det å ha en likegyldig holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

KORRELASJON MELLOM 'LIKEGYLDIG' (likegyldig forhold til matsikkerhet =1) og:	Totalt	Norge	Eng-land	Belgia
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	-.14**	-.09**	-.10**	-.20**
Være vegetarianer	-.03	-.06*	-.03	-.03
Matforgiftet/syk av mat siste året	-.04*	-.05	-.04	-.02
Mer opptatt av smak enn av helse	.14**	.24**	.14**	.12**
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	-.05**	-.02	.00	-.04
Tillit til mat i (andre) EU-land	-.07**	-.05	-.06	-.06*
Tillit til mat hvor som helst i verden	.00	.02	.02	.00
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	-.02	-.01	-.05	-.08*
Ønsker å unngå genmodifisert mat	-.06**	.00	-.04	-.07*
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	-.11**	-.07*	-.15**	-.11**
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	-.04*	.00	.01	-.06
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	.00	.03	.02	-.09**
Info. om sunn kost er en viktig off.oppgave	-.06**	-.02	-.08*	-.05
Myndighetene bør regulere matmarkedet	.01	.00	.06	-.07*

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

Tabell 10 viser at 'de likegyldige' sjeldnere enn andre har ansvar for matvareinnkjøp, de er mer opptatt av smak enn av helse når det gjelder mat, og de prøver sjeldnere enn andre å unngå mat med tilsetningsstoffer.

Det er mulig at den dobbeltheten som kjennetegner denne tillitstypen bidrar til et såvidt svakt mønster. I likhet med 'de fornuftige' skiller de seg lite fra gjennomsnittet på de fleste variablene. Men mens manglende samsvar over landegrensene for de 'fornuftige' trolig skyldes ulike rammebetingelser knyttet til nasjon, og gjennomsnittligheten ellers at de ligger midt mellom de naive og skeptiske, er det rimelig å anta at det er dobbeltheten eller forvirringen som ligger bak gjennomsnittligheten blant 'de likegyldige', som på sett og vis egentlig er 'skeptiske', men som helst vil være 'naive'. Dersom dette er riktig, skulle standardavvikene jevnt over være større for 'de likegyldige' enn for 'de fornuftige'. Og dette var faktisk tilfelle for 9 av 13 relevante variable.

4.7.2.5 Empiriske kjennetegn ved tillitstypene

Til slutt skal hovedresultatene for de ulike tillitstypene sammenlignes. For variablene der vi fant samme tendens i alle landene, er estimatet uthevet:

Tabell 11: Sammenhenger mellom det å ha en naiv, fornuftig, skeptisk eller likegyldig holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, totalt for forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert. Estimat der alle landene viste signifikant resultat i samme retning er uthevet. (N varierer fra 3069 - 2851)

Samlet korrelasjon mellom tillitstypene og:	Naiv	Fornuftig	Skeptisk	Likegyldig
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	-.11**	.10**	.13**	-.14**
Være vegetarianer	-.04*	.00	.03	-.03
Matforgiftet/syk av mat siste året	.00	.00	.05*	-.04*
Mer opptatt av smak enn av helse	.25**	-.12**	-.18**	.14**
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	.14**	.15**	-.23**	-.05**
Tillit til mat i (andre) EU-land	.13**	.06**	-.13**	-.07**
Tillit til mat hvorsomhelst i verden	.07**	.00	-.07**	.00
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	-.13**	.00	.16**	-.02
Ønsker å unngå genmodifisert mat	-.07**	.06**	.05**	-.06**
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	-.16**	.06**	.16**	-.11**
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	.13**	.11**	-.18**	-.04*
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	.07**	.03	-.10**	.00
Info. om sunn kost er en viktig off. oppgave	-.04*	.00	.05**	-.06**
Myndighetene bør regulere matmarkedet	-.10**	-.03	.08**	.01

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

Den opprinnelige kategoriseringen i tillitstyper er basert på to ulike dimensjoner, der den ene viser til det å ha, eller ikke ha, tillit til matsystemet, og den andre til det ha, eller ikke ha, en reflektert praksis i forhold til hva som er sunn mat. Vi kan derfor forvente at resultatene delvis skiller mellom de som har tillit ('naive' og 'fornuftige') og de som ikke har tillit ('skeptiske' og 'likegyldige'), og delvis mellom de som har et reflektert forhold til mat ('fornuftige' og 'skeptiske') og de som ikke har det ('naive' og 'likegyldige').

Dette gjenspeiles i tabell 11, der variablene tillit – mistillit dimensjonen skiller på det ha tillit til mat i hjemland og EU, samt det å ha tillit til næringsmiddelkontrollen, mens reflektert – ikke-reflektert dimensjonen skiller

mellom det å ha ansvar for matinnkjøp, det å være opptatt av henholdsvis helse eller smak, samt ønske om å unngå genmodifisert mat og mat med tilsetningsstoffer og om opplysning om sunn kost er en viktig samfunnsoppgave.

'De naive' og 'de skeptiske' er tillitstypiske motsetninger, og har ingen felles kjennetegn ifølge kategoriseringen av tillitstyper. 'De naive forbrukerne' kjennetegnes av ureflektert tillit, mens 'de skeptiske forbrukerne' kjennetegnes av reflektert mistillit. Som det framgår av tabell 11 er det da også slik at estimatene for de 'naive' og 'skeptiske' har motsatt fortegn på alle variablene.

'De likegyldige' og 'de fornuftige forbrukerne' har også helt ulike kjennetegn. Men som vi allerede har sett, er begge disse gruppene mer gjennomsnittlige, og selv om også de har ulikt fortegn på sine signifikante resultater, er forskjellene likevel gjennomgående mindre enn motsetningene vi finner mellom det å forholde seg på en 'naiv' og en 'skeptisk' måte til matsikkerhet.

Oppsummeringsvis kan de ulike tillitstypene beskrives gjennom deres praksis, preferanser og holdninger til matsikkerhet på følgende måte:

- *'De naive' forbrukerne er oftere enn andre opptatt av smak framfor helse når det gjelder mat. De stoler på at næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat, og at markedskreftene sørger for at maten holder god nok kvalitet. Og i tråd med dette er de også oftere enn andre stort sett trygge på maten de spiser. De påtreffes gjerne blant yngre norske og engelske menn.*
- *'De skeptiske' har motsatt kjennetegn: Når det gjelder mat er de oftere enn andre mer opptatt av helse enn smak. De stoler sjeldnere på næringsmiddelkontrollen og markedskreftene, og de har sjeldnere enn andre tillit til maten i hjemlandet. Denne holdningen til matsikkerhet er særlig utbredt blant ikke helt unge belgiske kvinner.*
- *'De fornuftige' har i likhet med 'de naive' oftere enn andre tillit til at næringsmiddelkontrollen sikrer trygg mat slik at de stort sett er trygge på maten i hjemlandet. Men i likhet med 'de skeptiske' foretrekkes helst helse framfor smak når det gjelder mat. Flest 'fornuftige' finner vi i blant litt eldre norske og engelske kvinner.*
- *'De likegyldige' har sjeldnere enn de andre ansvar for matvareinnkjøp og de er mer opptatt av smak enn helse. Flest likegyldige finner vi i blant yngre menn.*

4.7.3 Eldre forbrukere har oftere ansvar for matinnkjøp og foretrekker tradisjonelle produksjonsmetoder.

I den foregående gjennomgangen er det kun presentert aldersforskjeller i forhold til plassering i tillitskategori. I tabell 12 vises nå omsider korrelasjonsko-

effisientene mellom aldersvariabelen og alle variablene som har inngått i analysen foran, for hele utvalget og fordelt på land:

Et sikkert kriterium for å si at alder har effekt på de overstående forholdene, er at tilslutningen til et utsagn gir signifikante utslag i samme retning i alle de tre landene. Ut fra dette kriteriet viser tabell 12 at alder langt sjeldnere enn kjønn og tillitstype skiller på utsagnene som har inngått i den foregående analysen. Men ut fra tabell 12 kan vi hevde:

For det første: *Eldre forbrukere har oftere enn yngre forbrukere ansvar for matvareinnkjøp.* Dette er et rimelig funn. Utdanningsfasen strekker seg i dag langt inn i tyveårene, og de yngste respondentene har sjeldnere familieforpliktelser og dermed sjeldnere ansvar for matinnkjøp.

For det andre er det en klar og *gjennomgående tendens til at de yngste oftere enn de eldre utsettes for matforgiftninger.* En forklaring kan være at yngre konsumenter oftere enn eldre har et naivt (godtroende) eller likegyldig (dumdristig) forhold til mat og matsikkerhet. En annen sannsynlig forklaring er at yngre forbrukere er mer eksperimentelle i matveien enn eldre, de har mindre tradisjonsbundne rutiner og vil dermed oftere utsettes for matsmitte. Sagt med Fishlers ord, kan yngre oftere enn eldre være utsatt for 'The omnivore's paradox' (alteterens paradoks)²². Som et apropos påpeker imidlertid Kjærnes (1999) at risiko knyttet til inntak av mat i like stor grad gjelder den kjente maten, som både kan være mindre helsebringende enn antatt (melk), infisert eller tilsatt stoffer med uheldige langtidsvirkninger (tilsetningsstoffer). Det er med andre ord en viss usikkerhet knyttet til alt inntak av mat, og ikke bare til inntak av ny og ukjent mat.

Tabell 12: Sammenhenger mellom alder og Individuell praksis og erfaring, Direkte tillit til mat, Tillit til ulike produksjonsformer, Institusjonell tillit i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. 'vet ikke' svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

KORRELASJONER MELLOM ALDER (kont.)

²² Paradokset henspeler på at mennesket, som er altetende, er henvist til en stadig søken etter et variert kosthold, med stadig utprøving og eksperimentering av nye matvarer og tilberedningsmåter. På den ene siden kan dette være et viktig overlevelsesfortrinn, på den andre siden kan utprøvingen være risikofyllt og i verste fall føre til død (Fishler 1988).

OG:	Totalt	Norge	England	Belgia
Individuell praksis og erfaring:				
Ansvar for matvareinnkjøp	.19**	.11**	.24**	.23**
Være vegetarianer	.00	.07*	-.03	-.02
Matforgiftet/syk av mat siste året	-.12**	-.09**	-.14**	-.12**
Mer opptatt av smak enn av helse	-.04*	-.13**	.03	-.04
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	.08**	.05	.05	.15**
Tillit til mat i (andre) EU-land	-.00	-.02	-.05	.07*
Tillit til mat hvor som helst i verden	.04*	.00	.05	.07*
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	.09**	.05	.10**	.12**
Ønsker å unngå genmodifisert mat	.08**	.11**	.06	.08*
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	.19**	.20**	.19**	.17**
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	.00	-.04	.04	-.04
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	.08**	.11**	.05	.07*
Info. om sunn kost er en viktig off. oppgave	.00	.05	.01	-.01
Myndighetene bør regulere matmarkedet	.06**	.15**	-.06	.07**
Tillitstype:				
Naiv	-.07**	-.10**	-.04	-.06
Fornuftig	.05*	.07*	.09**	-.04
Skeptisk	.04*	.03	.02	.07*
Likegyldig	-.09**	-.11**	-.10**	-.03

*= sig. 5%-nivå, **=sig.1%-nivå.

For det tredje viser resultatene at *eldre forbrukere i alle land oftere enn yngre prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer*. For de andre produksjonsformene gir ikke norske forbrukeres preferanse for økologisk mat og engelske forbrukeres preferanser for genmodifisert mat signifikante utslag, men retningen på estimatet er den samme for alle landene. Vi kan derfor likevel anta at det er en tendens til at eldre forbrukere oftere enn yngre er skeptiske til nyere produksjonsmåter, som genmodifisert mat og mat med tilsetningsstoffer, mens de oftere enn yngre foretrekker økologisk mat. Dette er i overensstemmelse med Norsk monitor og Helleviks (1996) beskrivelse av eldre som mer tradisjonelle og mindre materialistiske i sine verdiorienteringer enn yngre.

Det er også interessant når resultatene gir entydig signal om at alder ikke har noen effekt på variabelen, altså at alle estimatene er ikke-signifikante. Resultatene viser da for det fjerde at alder ikke har betydning for om man har tillit til næringsmiddelkontrollen eller ikke, og det gjelder i alle landene. For det femte viser resultatene at alder heller ikke har betydning for om forbrukerne mener at informasjon om sunn kost er en viktig offentlig opp-

gave. Alderens effekt på tiltro til markedsmekanismene og hvorvidt en ønsker regulering av matmarkedet, er etter våre kriterier usikre.

På noen av utsagnene skiller forbrukere i Belgia seg fra forbrukere i England og Norge. Dette kan skyldes at forbrukerne i Belgia er påvirket av dioksinskandalen som fant sted relativt kort tid før innsamlingen av data. Det er ingen alderseffekt i England og Norge på tilliten til maten i hjemlandet, i EU og ellers i verden, men i Belgia er yngre forbrukere signifikant mer skeptiske til mat både borte og hjemme. Dette *kan* kanskje bety at matskandaler i større grad skaker opp yngre enn eldre forbrukere, og at de yngre forbrukerne i større grad vil få endret sin tillit til mat.

Til slutt skal vi se på sammenhengen mellom alder og tillitstype generelt. Sammenhengene gjentas ikke på samme måten i de tre landene. Dette skyldes sannsynligvis at hvilken tillitskategori man tilhører påvirkes både av nasjonale rammebetingelser og alder, i tillegg til at rammebetingelsene (ifølge det overstående) kanskje betyr noe mer for yngre enn eldre forbrukere.

Vi ser at alder har signifikant positiv effekt på sannsynligheten for å være blant 'de fornuftige' i England og Norge, mens alder har signifikant positiv effekt på sannsynligheten for å være blant 'de skeptiske' i Belgia. Samlet betyr dette at *jo eldre man er, jo større sannsynlighet er det for at man har et reflektert forhold til mat.*

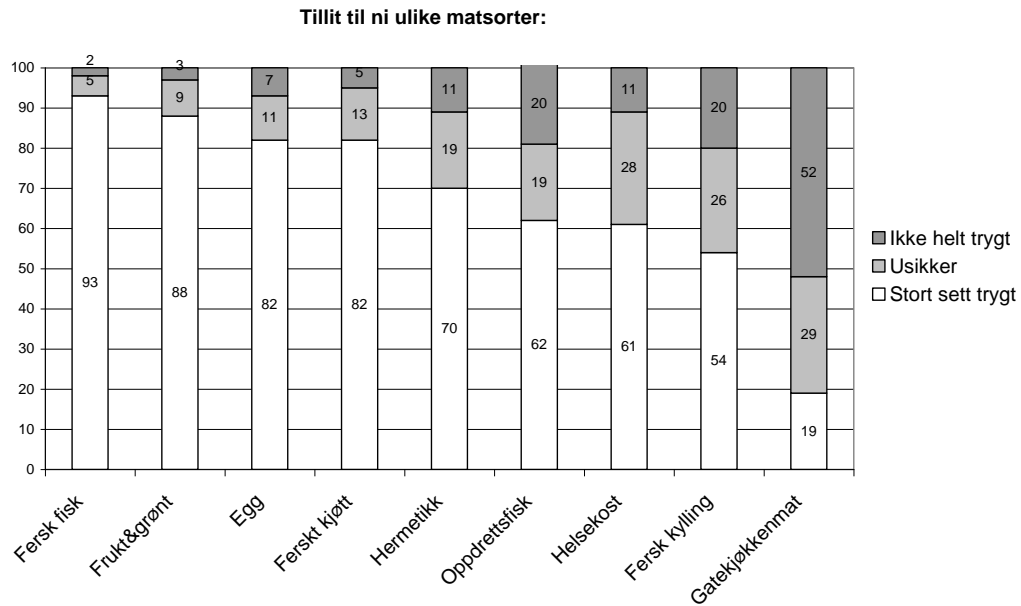
5 Tillit til mat i Norge

I det foregående har vi sett at forbrukere i Norge har relativ stor tiltro til maten de kjøper og spiser sammenlignet med forbrukere i England og Belgia, og også i sammenligning med 15 andre europeiske land. I denne siste delen av rapporten skal vi gå nærmere inn på den norske tilliten gjennom presentasjonen av resten av det norske materialet. Først skal vi se hvordan ulike grupper av forbrukere i Norge vurderer sikkerheten ved å spise ni utvalgte matsorter. Deretter skal vi se hvilke aktører i matsystemet de norske forbrukerne vil stole på dersom det oppsto en matskandale i Norge, og til slutt skal vi prøve å danne oss et bilde av hvorvidt forbrukerens handlinger er i overensstemmelse med forbrukernes holdninger knyttet til matsikkerhet.

I sammenligningen mellom Norge, England og Belgia har vi kun hatt mulighet til å kategorisere forbrukerne etter kjønn og tillitsstype. Det norske materialet er mer omfattende, og i det følgende vises først resultatet for de norske forbrukerne samlet, deretter sammenlignes vurderinger, holdninger og handlinger fordelt på kjønn, utdanning, alder, bosted og til slutt tillitsstype. Helt til slutt presenteres resultatene fra en multivariat analyse, der vi søker å besvare spørsmålet om hva det er som primært påvirker den direkte tilliten til mat blant norske forbrukere.

5.1 Foretrekker vi fisk eller kylling?

I figur 1 så vi at nesten alle forbrukerne i Norge mente at det stort sett var trygt å spise egg, fisk og kjøtt. Kun finnene skåret høyere enn nordmennene på indeksen basert på disse matvarene. I neste figur viser vi hvordan forbrukerne i Norge vurderer ni spesifikke matvarer:

Figur 24: Tror du det er stort sett trygt, eller ikke helt trygt å spise; fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat? Prosent. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Fersk fisk er det som oftest blir oppfattet som trygg kost i Norge. Men vi ser at mens nesten alle mener at fersk fisk stort sett er trygt å spise, er det mindre enn to tredjedeler som mener det samme om oppdrettsfisken. Dette stemmer godt overens med det Døving (1997) finner i sin studie av forbrukeres holdninger, vurderinger og forbruk av fisk: Fisk forbindes snarere med sunn mat enn med fest og gourmet mat, men oppdrettsfisken gis langt lavere status enn villfisk, både når det gjelder helse og smak. I følge Døvings studie er det en utbredt oppfatning om at oppdrettsfisk både er unaturlig og helseskadelig.

Rangeringen over viser også at fersk fisk vurderes som trygg mat oftere enn ferskt kjøtt. Likevel viser flere studier at forbruket av kjøtt er langt høyere enn forbruket av fisk (Fagerli 1998)²³. Forklaringer til det relativt sett lave forbruket av fisk har vært knyttet til både dårlig tilgjengelighet av fersk fisk (Olsen 1989) og til smak (Døving 1997). Guzmán & Kjærnes (1998) påpeker på sin side at bak det store forbruket av kjøtt skjuler det seg en god del skepsis som lett kan omgjøres til redusert forbruk. Og Bjørkum m.fl (1997:56) påpeker at 40 prosent av forbrukerne sier de har betenkeligheter med sitt kjøtt-

²³ 1994/95: 62,2 kg. kjøtt mot 28,1 kg fisk pr år for hver konsumpsjonsenhet. (Fagerli 1998, tabell 3).

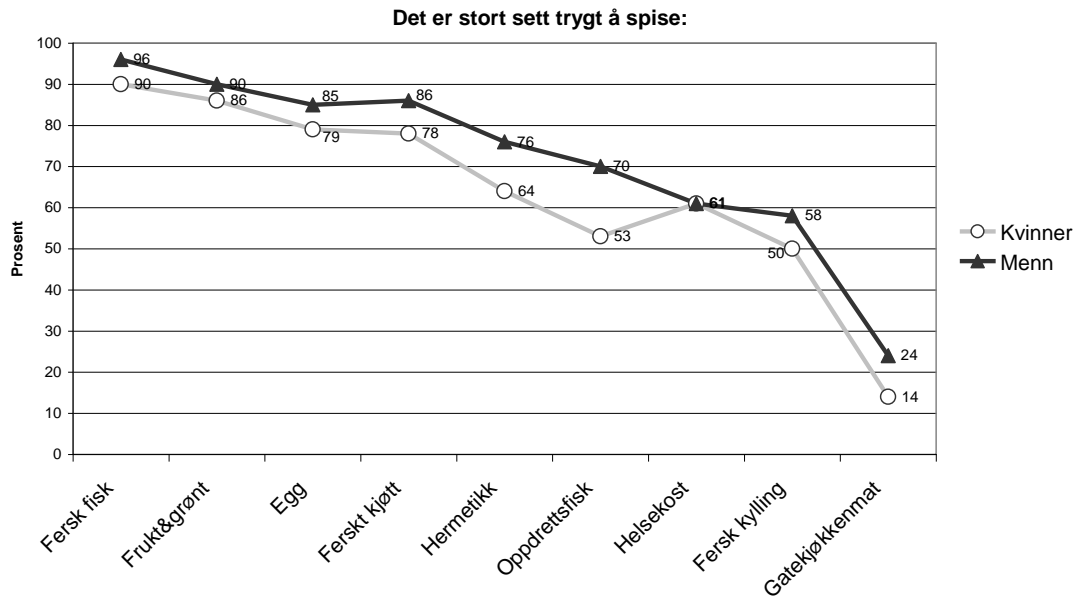
forbruk, og at vi spiser mindre kjøtt i Norge enn i mange andre europeiske land.

Figur 24 viser videre at relativt mange er skeptiske til helsekost, bare 61 prosent mener det stort sett er trygt å spise helsekost. Enda færre, bare litt over halvparten av forbrukerne i Norge, mener det stort sett er trygt å spise kylling. Muligens skyldes dette at forbrukere i Norge påvirkes av mediaoppslag om hendelser i utlandet, der salmonella i langt større grad er et problem enn i Norge. På et annet spørsmål ble respondentene spurt om å ta stilling til utsagnet: 'Offentlig kontroll garanterer at vi ikke får mat med salmonella'. Bare 30 prosent sa seg 'helt enige'. Dette spørsmålet ble også stilt i den skandinaviske undersøkelsen i 1997, og nøyaktig like mange forbrukere i Norge sa seg helt enige i utsagnet den gangen. I Danmark, som er det landet der de har hatt størst problemer med salmonella, var det færrest - 19 prosent - som sa seg enige i 1997 om at 'offentlig kontroll garanterer at vi ikke får mat med salmonella'.

Det er ikke særlig mange som mener det stort sett er trygt å spise gatekjøkkenmat. Faktisk er det bare én av fem forbrukere i Norge som svarer udelt positive på dette. Over halvparten mener at det ikke er helt trygt å spise gatekjøkkenmat, og i tillegg føler 29 prosent seg usikre på om gatekjøkkenmat er helt greit å spise.

5.1.1 Kjønn

Men hvordan er følelsen av trygghet blant henholdsvis kvinner og menn? I følge det foregående, der vi har sett at menn oftere enn kvinner har et 'naivt' forhold til mat og matsikkerhet, vil vi anta at menn jevnt over oftere føler seg trygge på at maten 'stort sett er trygg å spise'.

Figur 25: Andel kvinner og menn som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Som tidligere vist har menn oftere enn kvinner et naivt forhold til matsikkerhet (figur 8) og de er oftere trygge på maten de spiser både i hjemland og utland (figur 12). Resultatene i figur 25 er derfor som forventet; mennene tror oftere enn kvinner at det stort sett er trygt å spise åtte av de ni spesifiserte matvarene. Særlig stor er kjønnsforskjellen når vi ser på andelen som mener det stort sett er trygt å spise oppdrettsfisk: Mens bare litt over halvparten av kvinnene mener det er helt uproblematisk å spise oppdrettsfisk, er majoriteten av mennene (70%) trygge på at oppdrettsfisken er OK mat. Døving (1997) finner også at kvinner langt oftere enn menn sier seg helt eller ganske enige i at ’oppdrettsfisk kan være helsefarlig’.

Flere forskere har skilt mellom feminin og maskulin mat. Empiriske studier har vist at kjøtt oftest forbindes med maskulin mat²⁴, grønnsaker med feminin mat, mens fisken oppfattes som maskulin mat blant menn i særlig utkantstrøk, og som feminin mat av kvinner særlig i innlandet (Døving 1997). Vi gjenfinner imidlertid ikke disse forventningene i vurderingene av hva som

²⁴ ’kjøtt passer best for menn’ får langt større tilslutning enn at ’kjøtt passer best for kvinner’ (Døving 1997:193).

er trygg mat i rangeringen over. Menn er uansett oftest trygge på maten de spiser.

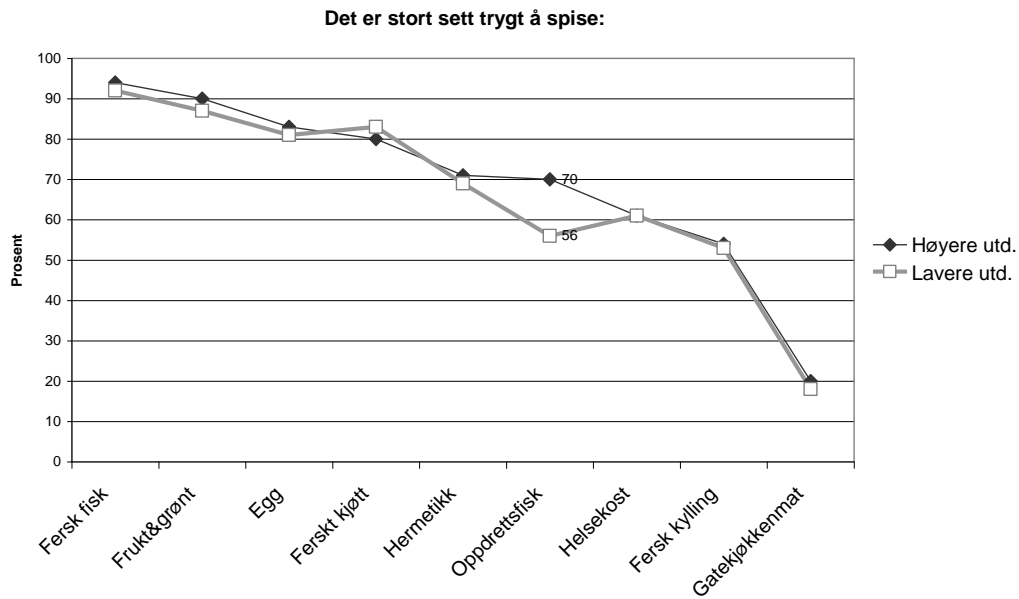
Kun på spørsmålet om helsekost, var andelen menn og kvinner like stor; 61 prosent mener helsekost er stort sett trygt å spise, med andre ord er det hele 39 prosent, både blant kvinner og menn, som mener at helsekost kan være betenkelig. Samlet sett bekrefter figur 25 det bildet vi har dannet oss av kjønnsforskjellene på bakgrunn av andre spørsmål som er behandlet tidligere i rapporten, nemlig at kvinner er mer skeptiske til matsikkerhet enn menn.

5.1.2 Utdanning

Vi har i den foregående komparative analysen ikke hatt sammenlignbare data om respondentenes utdanningsnivå. I det norske materialet har vi imidlertid mulighet til å skille mellom de med høyere og de med lavere utdanning. Det neste spørsmålet som skal belyses er: Varierer tilliten til mat med utdanningsnivået?

Man kan kanskje tenke seg at de som har høyere utdanning oftere enn andre har tidkrevende heltidsjobber som fjerner oppmerksomheten fra matområdet. Med andre ord at de med høyere utdanning (i befolkningen fortsatt flest menn) overlater bekymringer rettet mot matsikkerhet til andre. Alternativt, og en mer sannsynlig hypotese, er at de som har tatt høyere utdanning er selektert ut etter evne til refleksjon generelt, og at dette også gir seg utslag på matområdet, altså at de med høyere utdanning oftere enn andre har et reflektert forhold til matsikkerhet. Men hvorvidt denne eventuelle refleksjonen bidrar til tillit eller mistillit er ikke opplagt: Man kan på den ene siden tenke seg at det å ta høyere utdanning gir trening i kritisk tenkning generelt (Berg 1997), og at dette også gir seg utslag på matområdet på en slik måte at de med høyere utdanning oftere har en kritisk reflektert, eller skeptisk, holdning til matsikkerhet enn andre. På den andre siden kan man tenke seg at de med høyere utdanning har trening i å søke kunnskap generelt, også på matområdet, og at kunnskap om matområdet faktisk bidrar til en økt sikkerhet og trygghet (Holm). Med andre ord at holdningen til matsikkerhet blant de med høyere utdanning ofte preges av fornuftig refleksjon.

De ulike hypotetiske utfallene som er beskrevet over, er avledet fra den opprinnelige modellen over tillitstypene, og spørsmålet er i korthet; bidrar utdanning til at vi blir 'skeptikere' eller 'fornuftige' forbrukere på matområdet? Det viser seg at de med høyere utdanning, som antatt, noe oftere har et reflektert forhold til matområdet, og det som skiller er at de oftere enn andre har en 'fornuftig' holdning til matsikkerhet (se vedleggsfigur 1). Vi kan med andre ord dermed forvente at de med høyere utdanning viser større trygghet knyttet til spesifikke matvarer enn andre:

Figur 26: Andel med og uten høyere utdanning som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Slik var det ikke. Utdanningsnivå ser i forbausende liten grad ut til å skille på tendensen til å anse ulike matvarer som trygge å spise eller ikke. Kun når det gjelder oppdrettsfisk er det forskjeller, og da - som antatt - er det de med høyere utdanning som oftest mener at det stort sett er trygt å spise oppdrettsfisk.

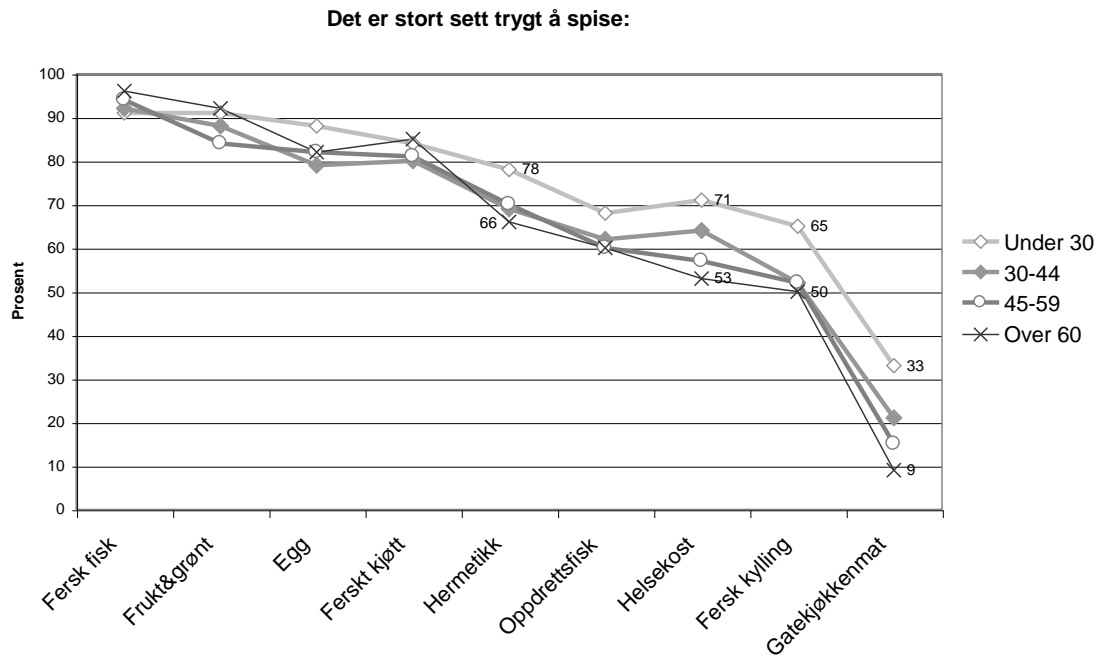
Fagerli (1999:108) finner i sin multivariate analyse at høyere utdanning bidrar til redusert inntak av kjøtt (målt gjennom brukshyppighet av koteletter), mens inntaket av fisk (torsk) ikke varierer. Vi gjenfinner ikke dette mønsteret i hva som anses som trygg mat etter utdanningsnivå. Både for fersk fisk og ferskt kjøtt er forskjellene etter utdanningsnivå ubetydelige.

Hovedinntrykket av figur 26 er at utdanning ikke ser ut til å spille noen rolle for forbrukerens tillit til spesifikke matvarer.

5.1.3 Alder

Nest spørsmål er om alder påvirker vår tillit til mat. Figur 9 viste at andelen ’naive forbrukere’ sank med alderen, mens bildet ellers var noe uklart. Tabell

12 viste dessuten at eldre forbrukere oftere har ansvar for matvareinnkjøp og at de oftere enn yngre er skeptiske til moderne produksjonsformer. På bakgrunn av dette kan vi anta at den yngste aldersgruppen noe oftere har tillit til våre matvarer enn de andre aldersgruppene, og at dette spesielt vil gjelde oppdrettsfisk og gatekjøkkenmat:

Figur 27: Andeler i ulike aldersgrupper som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 27 stemmer godt overens med våre antagelser. Med få - og små - unntak, er det den yngste aldersgruppen som oftest mener at det stort sett er trygt å spise matsortene som er med i vår sammenligning. Vi har kun påført verdiene der forskjellen mellom aldersgruppene er på minst ti prosentpoeng, og ser at dette gjelder for fire av de ni matsortene. Størst er forskjellen mellom aldersgruppene i andelene som mener at gatekjøkkenmat er grei spise. Bare 9 prosent i den eldste aldersgruppen, mot 33 prosent av den yngste aldersgruppen (18–30år), mener at det stort sett er trygt å spise gatekjøkkenmat. Det er også relativt stor forskjell i andelene som mener det trygt å spise helsekost.

Også her er det slik at jo eldre man er, jo større er skepsisen mot helsekost. For hermetikk og fersk kylling skiller også de yngste seg ut med størst tillit. For oppdrettsfisk er derimot forskjellene mindre enn på ti prosentpoeng, men også her er de yngste mest positive. Døving (1997) finner at de eldre spiser mer fisk enn de yngre. Selv om forskjellene er små, ser vi at det er de eldste som oftest har tillit til fersk fisk, mens det er de yngste som oftest har tillit til oppdrettsfisk.

Hovedinntrykket av figuren er at de yngste forbrukerne skiller seg ut ved at de gjennomgående stort sett oftere er trygge på maten de spiser enn de andre aldersgruppene. Vi ser også at profilen til de yngste er langt 'flatere' enn profilen til de eldste. De eldste har med andre ord et mer variert syn på hvilke matsorter som er trygge og hvilke som ikke er det.

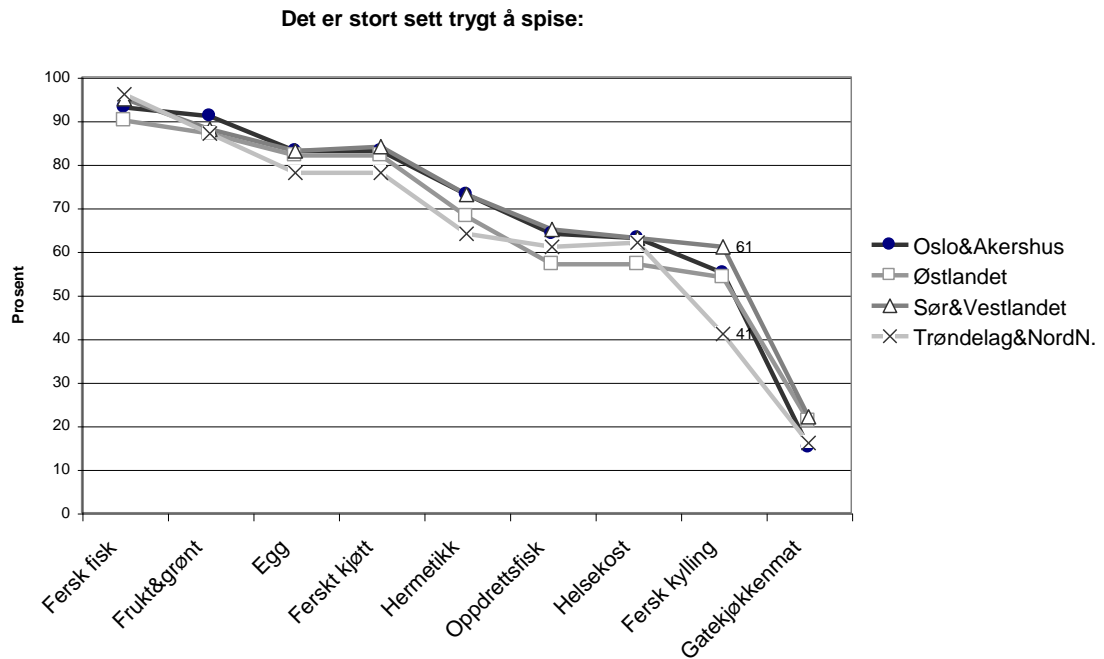
5.1.4 Region

Innen EU har det vært hevdet at tilknytning til region er vel så viktig som nasjon for den enkeltes identitet, og at også matsikkerhet derfor bør studeres på regionalt nivå. Askegaard & Madsen (1995) fokuserer på kulinariske kulturer i Europa, og viser empirisk at skillelinjene ikke alltid følger de nasjonale grensene. I land med store levekårsforskjeller er det rimelig å tenke seg at både rammebetingelser og praksis knyttet til mat kan variere slik at forbrukernes følelse av matsikkerhet varierer. Men er det slik i Norge?

Vi så i figur 6 at tillitstypenes utbredelse i Belgia, England og Norge viste klare variasjoner. Fordelt på fire regioner i Norge finner vi at forbrukere i Oslo & Akershus har et litt høyere tillitsnivå enn forbrukerne i de andre regionene (Vedleggsfigur 1). Utfra dette mønsteret kan vi anta at tilliten til mat er størst i Oslo & Akershus.

Figur 28 viser at det er små regionale forskjeller i hvordan forbrukerne vurderer matsikkerheten. Kun andeler som mener at det 'stort sett er trygt å spise kylling' viser variasjon på over ti prosent. Mens bare 41 prosent av forbrukerne i Trøndelag & Nord Norge mener at det stort sett er trygt å spise kylling, er det 61 prosent på Sør & Vestlandet som mener kylling er trygt. Ser vi bort fra kylling, gatekjøkkenmat og fersk fisk, og selv om forskjellene er små, finner vi en svak tendens til at forbrukere i Oslo & Akershus, sammen med forbrukere på Sør- og Vestlandet, oftere enn forbrukerne i de andre regionene føler seg trygge på maten. Sammenlignet med figur 1, som viste forskjeller i tillit til mat mellom ulike land, er imidlertid regionsforskjellene rimelig små, og i statistisk forstand knapt signifikante²⁵.

²⁵ Utvalgsstørrelsen på regionene krever prosentdiff. på ca. 5,5 til 7 prosent for å være signifikante.

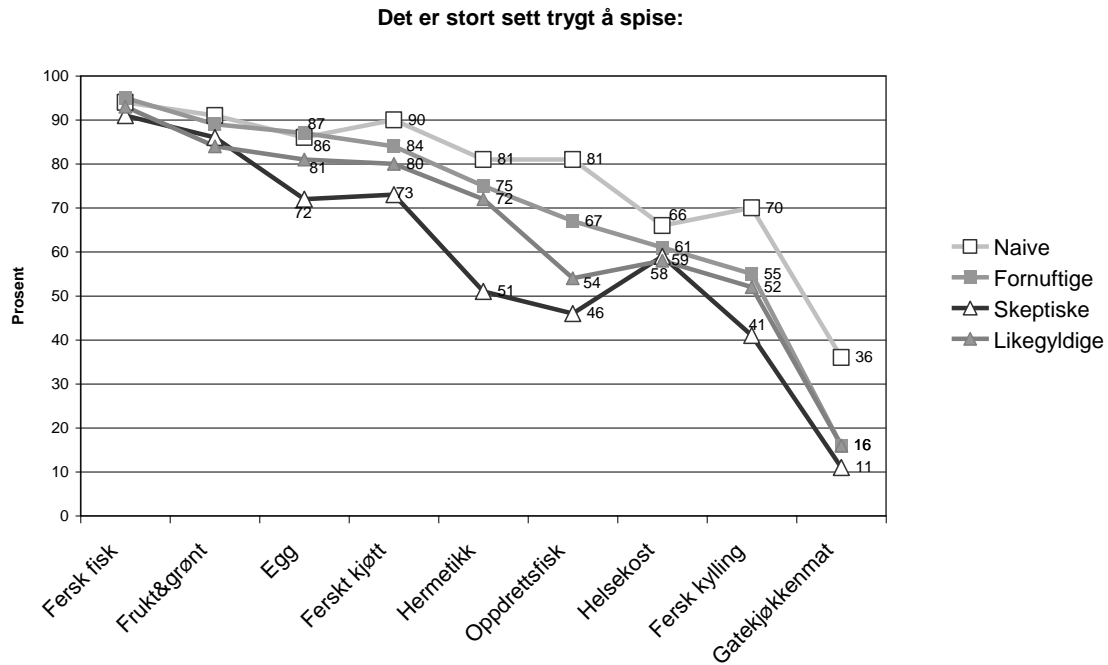
Figur 28: Andeler bosatt i Oslo & Akershus, Østlandet, Sør- & Vestlandet, samt Trøndelag & Nord-Norge som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=249,295,340,231)

5.1.5 Tillitstype

I det foregående er antagelser om direkte tillit til spesifikke matvarer etter kjønn, utdanningsnivå, alder og region blitt knyttet opp mot hvordan disse kategoriseringene skiller mellom de fire tillitstypene. Men det gjenstår å se om det reelt sett er slik, at tillitstypene og forbrukernes uttrykte direkte tillit til mat faktisk er to sider av samme sak. Dersom det overhodet ikke er noen sammenheng, kan dette kort og godt kunne tyde på at tillitstypene er en dårlig kategorisering eller at de er dårlig operasjonalisert. I og med at tilnærmet *hele* utvalget er med i denne kategoriseringen (de bare *litt* 'naive' og de *litt* 'skeptiske' reduserer styrken på kategoriene), kan vi ikke forvente dramatiske forskjeller i den direkte tilliten til mat.

Dersom tillitstypene er meningsfulle kategorier, vil de 'naive' være de som i størst grad viser direkte tillit til mat, mens de 'skeptiske' vil være de som i

minst grad oppgir å ha tillit til våre ni matslag. De 'likegyldige' og de 'fornuftige' bør ligge midt i mellom, der de 'fornuftige' oftere føler seg trygge på maten enn de 'likegyldige'. I følge tabell 8, som viste at de 'fornuftige' best kunne beskrives som gjennomsnittlige i sine holdninger og praksis knyttet til mat, vil vi i tillegg anta at kurven for denne gruppen ligger nær opp til gjennomsnittet slik det framgår av figur 24.

Figur 29: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukere som tror det er "stort sett trygt" å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

I figur 29 skårer de ulike tillitstypene slik de burde ut fra den teoretiske operasjoniseringen. Sammenlignet med de foregående figurene - der det er skilt på kjønn, utdanningsnivå, alder og bosted - er det tillitstypene som skiller best på forbrukernes tillit til spesifikke matvarer. De 'naive', som kjenetegnes ved en ureflektert tillit til matsystemet og en tillitsfull praksis, har klart oftest tillit til de spesifikke matvarene, deretter følger de 'fornuftige', som kjenetegnes ved en reflektert tillit til matsystemet basert på en tillits-skapende praksis, deretter de likegyldige med sin fortrenge mistillit, og klart lavest tillit til

de spesifikke matvarene har de 'skeptiske' som kjennetegnes av en reflektert mistillit som følges av en kritisk-forsiktig praksis.

Vi ser at differensieringen mellom tillitstypene varierer. De fleste, også skeptikere, er trygge på at fersk fisk, samt frukt og grønt, stort sett er trygt å spise. Det var mer uventet at variasjonen i andelen som har tro på helsekost er såvidt liten. Som vist i tabell 7 og 9 er det stor forskjell mellom 'naive' og 'skeptiske' forbrukeres holdning til økologisk mat som gjerne forhandles gjennom helsekostbutikker.

Best skiller oppdrettsfisk, hermetikk, fersk kjøtt, fersk kylling og kanskje gatekjøkkenmat. For eksempel viser figur 29 at 81 prosent av de 'naive' mener at oppdrettsfisk er trygt å spise, mens det kun er 46 prosent av de 'skeptiske' som mener dette. Men selv blant de 'naive' er skepsisen til oppdrettsfisk større enn skepsisen til fersk fisk. Og også blant de 'naive' er det utbredt skepsis til gatekjøkken, selv om det er langt flest i denne gruppen som mener det er trygt å spise gatekjøkkenmat.

Hovedtrekkene i figur 29 er at tilliten til mat varierer betydelig mellom matvarene, uansett tillitstype, samtidig som det er stor forskjell i tilliten til maten generelt mellom tillitstypene.

5.2 Hvem forteller sannheten?

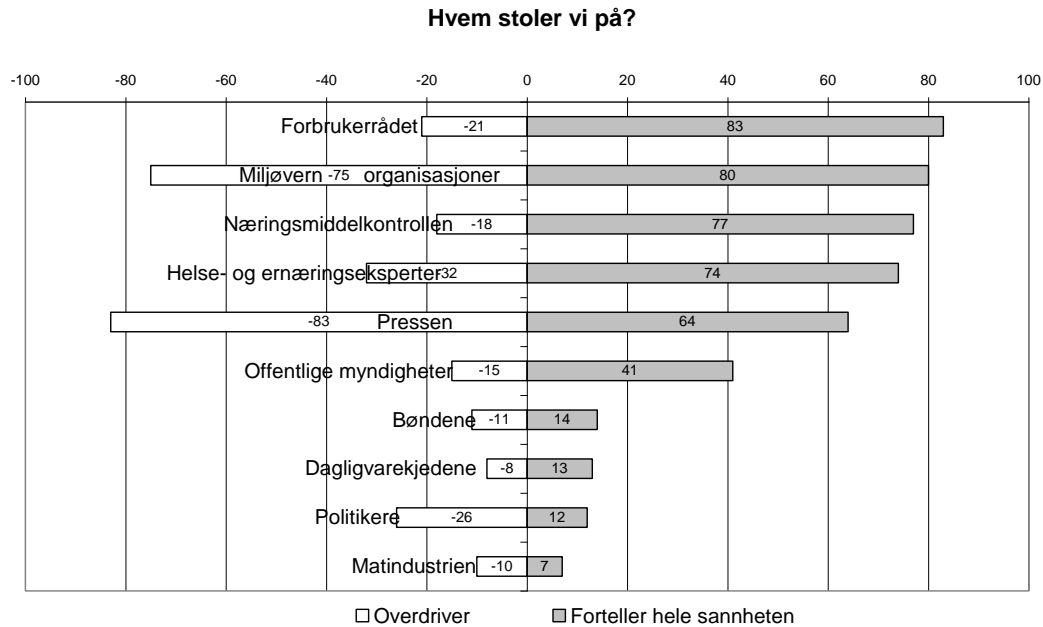
I kapitel 3.16 så vi at forbrukere i Norge har stor tillit til det offentlige og liten tillit til markedet. Sammenlignet med forbrukere i England og Belgia er det en klar tendens til at norske forbrukere langt oftere baserer sin tillit på offentlig kontroll framfor på markedsmekanismene. Sammenlignet med eurobarometerdataene (figur 2) ligger Norge på tredjeplass, etter Nederland og Finland, i andeler som oppgir å ha tillit til offentlige myndigheter i matspørsmål. Eurobarometer dataene viser også at norske forbrukere har høyest tillit til forbrukerorganisasjonene, som på tross av å skulle representere det sivile samfunn ihvertfall i Norge er statlig finansiert, og dermed kanskje først og fremst uttrykk for tillit til en offentlig finansiert kontroll-mekanisme. Målt gjennom tillit til supermarkedene ligger Norge derimot på en delt tredje-sist plass sammen med Danmark og kun forbigått av Tyskland og Portugal.

Den norske delen av SIFO-materialet har mer detaljerte spørsmål som kan belyse nærmere hvilke aktører og institusjoner forbrukerne stoler på i matspørsmål. Ved siden av representanter for markedsaktørene, offentlige institusjoner og forbrukerorganisasjoner omfatter det norske materialet også tillit til politikere og den såkalte fjerde statsmakt, pressen.

For å få et mål på tillit til de ulike aktørene og institusjonene knyttet til henholdsvis stat, marked, sivile samfunn og media, ble informantene først bedt om å ta stilling til følgende: 'Tenk deg at det oppstår en matskandale

knyttet til kyllingproduksjon i Norge. I hvilken grad tror du følgende personer eller organisasjoner vil fortelle deg hele sannheten, bare deler av sannheten, eller helst vil holde informasjon tilbake?’ (dette var før Prior-hendelsen).

Imidlertid, å holde ting tilbake er ikke det eneste som berører troverdigheten. Overdrivelser er også kilde til mistro. Med andre ord, både mistanke om tilbakeholdelse og overdrivelser reduserer troverdigheten av et budskap og tilliten til avsenderen:

Figur 30: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten, hvem overdriver faren? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 30 er rangert etter andelen av forbrukerne i Norge som stoler på ulike aktører og institusjoner (høyre side av figuren). Vi ser at majoriteten, mer enn tre fjerdedeler av forbrukerne, mener at Forbrukerrådet, miljøvernorganisasjoner, Næringsmiddelkontrollen, samt helse- og ernærings eksperter vil fortelle hele sannheten dersom det skulle oppstå en matskandale i Norge. Majoriteten, omtrent to tredjedeler, tror heller ikke pressen vil holde opplysninger om en slik skandale tilbake. Ser vi imidlertid på venstre side av figuren, faller troverdigheten til både miljøvernorganisasjoner og pressen fordi de antas å overdrive faren. Ved å ta hensyn til både det å holde ting tilbake og det å overdrive

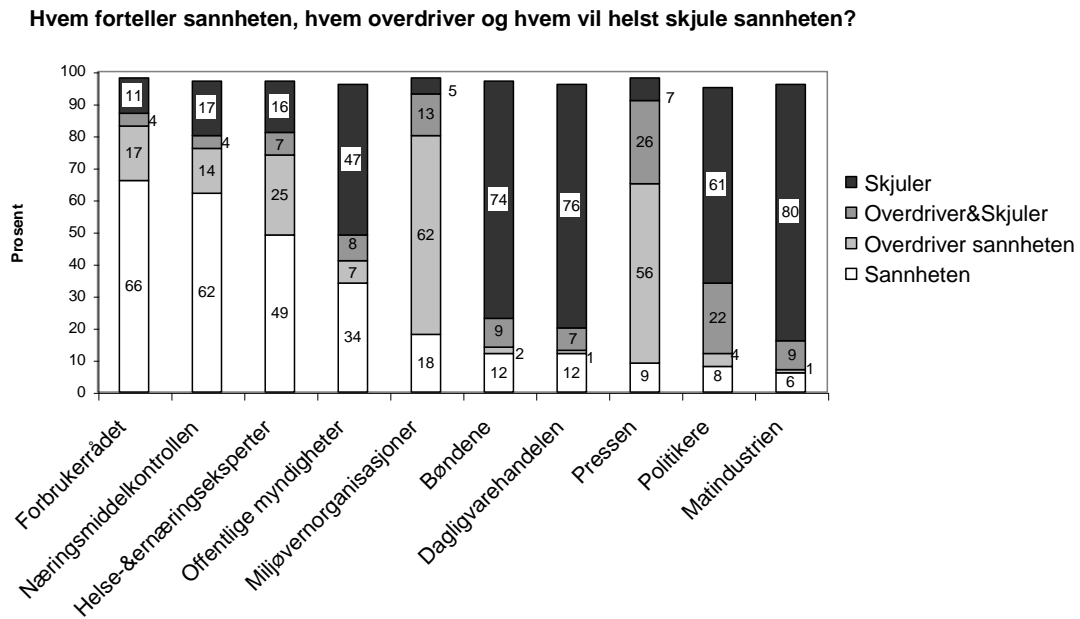
ve, gjenstår Forbrukerrådet og Næringsmiddelkontrollen som troverdige institusjoner i tilfelle en matskandale i Norge.

Når det spørres om troverdigheten til offentlige myndigheter generelt, viser figur 30 at andelen tillitsfulle synker til 41 prosent (I den komparative delen ble tillit til næringsmiddelkontrollen brukt som indikator på offentlig tillit). Politikere som indikator på statlig tillit faller heller ikke særlig bra ut, bare 12 prosent forventer å høre sannheten av politikerne, og enda flere, 30 prosent antar at politikerne like gjerne vil overdrive faren dersom det skulle oppstå en matskandale.

I den foregående analysen har vi spurt om tilliten til de noe abstrakte 'markedsmekanismene'. Når vi knytter tilliten opp til konkrete markedsaktører, gjenfinner vi imidlertid det samme mønsteret; svært få antar at bønder, dagligvarekjeder og matindustrien vil fortelle sannheten.

Som vist i venstre side av figur 30, gir ikke rangeringen basert på det å fortelle sannheten et riktig bilde av forbrukerens tillit til ulike aktører og institusjoner i matsystemet. I neste tabell krysser vi de to dimensjonene, og rangerer etter en troverdighet basert på både det å fortelle sannheten og det å overdrive²⁶:

²⁶ Verdiene i figur 31 er framkommet gjennom å krysse andelene som mener institusjonene/aktørene forteller hele sannheten (versus skjuler) og andelene som mener institusjonene/aktørene overdriver (versus ikke overdriver).

Figur 31: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten, hvem overdriver faren, hvem vil helst skjule hele eller deler av sannheten? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 31 rangerer hvem vi stoler på som avsender av informasjon knyttet til matsikkerhet, avhengig av om vi føler at vi må 'trekke fra' eller 'legge til' på informasjonen som mottas. Verst er det naturligvis når vi ikke helt vet om avsenders budskap er en overdrivelse eller en bagatellisering av et faktisk forhold (overdriver og skjuler). Mens de fleste mener at Forbrukerrådet og Næringsmiddelkontrollen vil fortelle sannheten, ser vi at en god del, en fjerdedel, har svart at helse- og ernæringseksperter kan tenkes å bagatellisere matskandaler. Mckee (1999) forklarer mistillit rettet mot forskere og eksperter (i EU) med for det første at enkelte ekspert-uttalelser tyder på for sterke bindinger til næringslivet, og for det andre at forskere ofte ikke er i stand til å heve seg ut over sitt eget lille paradigme. Et annet forhold er at kunnskapsutviklingen i seg selv bidrar til at det som var sant i går kan være usant i dag, og at ulike forskere kan ha ulike syn på samme fenomen. Eksempelvis, basert på helseargumenter, er det europeisk handelsboikott av amerikansk hormonbehandlet kjøtt, samtidig som WTO har avgjort at slikt kjøtt er ufarlig.

Videre ser vi at grunnen til at offentlige myndigheter, generelt sett, bare har udelt tillit fra en tredjedel av forbrukerne, skyldes dette hovedsakelig at de er troende til å holde ting tilbake. Egentlig er dette et rimelig funn, fordi offentlige myndigheter dekker svært ulike interesser. På den ene siden står Næringsmiddelkontrollen som skal sikre forbrukernes interesser, på den andre siden næringsdepartementene som skal sikre markedsaktørens interesser. Departementstilhørighet ser pr i dag ut til å påvirke vilje til henholdsvis 'åpenhet' og 'samordning' ('noen har snakket sammen'), der sistnevnte strategi på sikt kan bidra til redusert tillit (Kjærnes 2000).

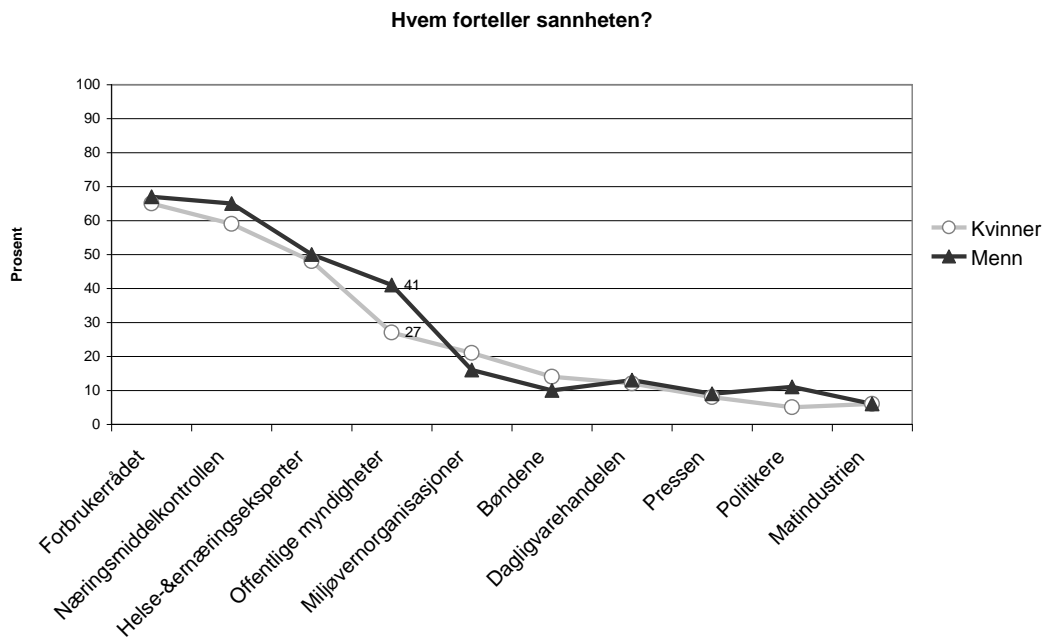
Det er ikke mange som 'sluker rått' det som miljøvernorganisasjonene (sett under ett) roper opp om. De fleste, nesten to tredjedeler, antar at slike budskap er noe overdrevet, og trekker dermed litt ifra. Dersom vi skilte, for eksempel mellom Bellona og Naturvernforbundet ville vi antageligvis fått et mer detaljert bilde av hvordan tilliten til slike organisasjoner kan variere.

Svært få har udelt tillit til presseoppslag om matskandaler, bare ni prosent. For litt over halvparten betyr dette at de regner med å måtte trekke litt ifra på det de leser i avisene, i vårt tenkte tilfelle om matskandaler knyttet til kyllingproduksjon. I tillegg, og det er mer forvirrende for den enkelte leser, er det en fjerdedel som mener pressen er troendes til både å overdrive og skjule fakta. Eves m.fl. (2000) finner i en engelsk studie at leserne særlig regner tabloidavisene som mindre presise og mer sensasjonspregede når de presenterer mat-relatert stoff. Med andre ord er det mulig, og sannsynlig, at den enkelte forbrukeren har tillit til enkelte aviser, trekker fra på oppslag i andre, mens hun overhode ikke har tillit til oppslag i en tredje kategori aviser.

Representantene for markedet; bøndene, dagligvarehandelen og mat-industrien vurderes rimelig likt av forbrukerne. Svært få regner med at representanter fra disse ville fortelle sannheten dersom det oppsto en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Og grunnen er, ikke helt uventet, at de fleste regner med at disse gruppene vil ha interesse av å skjule en slik skandale. Dette er et svært robust funn, i og med at lav tillit til markedet og dets aktører repeteres på fire forskjellige variable. I lys av at myndighetene ønsker å overføre mer av kontroll- og kvalitetssikringsrutinene på markedsaktørene selv, er dette funnet interessant.

5.2.1 Kjønn

I de følgende figurene, der vi skal undersøke om ulike grupperinger av forbrukere legger sin tillit på ulike aktører, tar vi utgangspunkt i andelene som viser udelt tillit, uavhengig av om mistilliten skyldes antagelsen om at opplysninger skjules eller overdrives (som 'sannheten' i figur 31). Og først skal vi undersøke om det er kjønnsforskjeller i plassering av tillit:

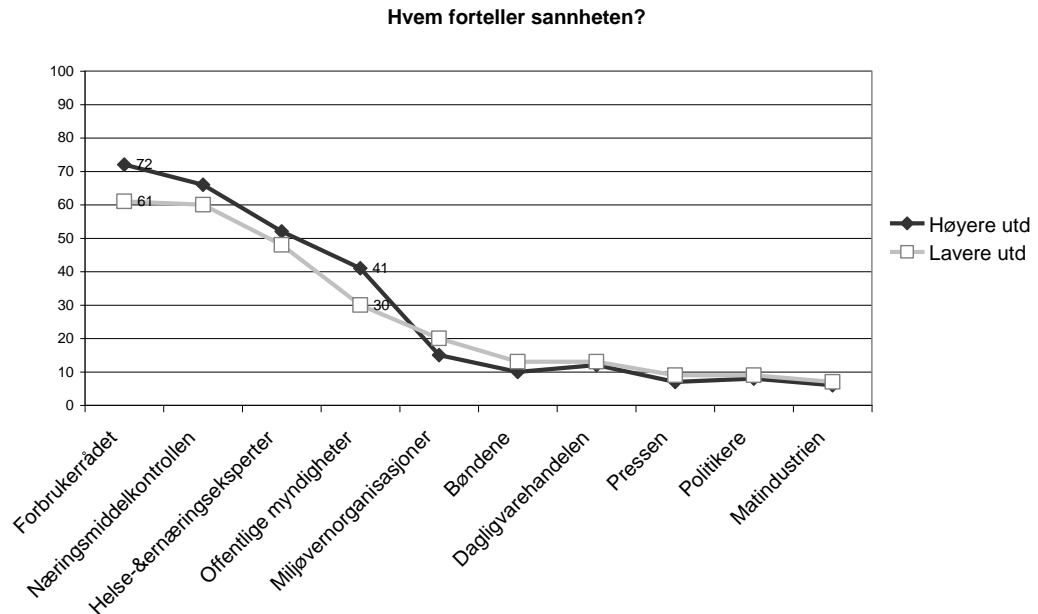
Figur 32: Kvinner og menns vurdering av: Tenk deg at det oppstår en mat-skandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Hovedinntrykket av figur 32 er at det er ubetydelige forskjeller i hvor kvinner og menn plasserer sin tillit til ulike aktører og institusjoner i matsystemet. Den eneste forskjellen av betydning er at 41 prosent av mennene mot 27 prosent av kvinnene har tillit til offentlige myndigheter generelt. Utsagnets generelle karakter gjør det vanskelig å si noe fornuftig om denne forskjellen. Og som tidligere vist i figur 23 er det ubetydelige forskjeller i kvinner og menns ønske om offentlig regulering av matmarkedet og offentlig informasjon. Figur 32 viser også at det er ubetydelige kjønnsforskjeller i vurderingen av den mer konkrete 'næringsmiddelkontrollen'.

5.2.2 Utdanning

Har utdanningsnivå betydning for hvor den enkelte plasserer sin tillit? Er det slik at kunnskap bidrar til mer institusjonell tillit? Eller mindre institusjonell tillit? Vi har sett at de med høyere utdanning noe oftere enn andre har et reflektert forhold til matområdet, og at det som skiller er at de oftere enn andre

har en 'fornuftig' holdning til matsikkerhet (vedleggsfigur 1). I følge figur 26 bidrar imidlertid ikke det å ha høyere utdanning til mer direkte tillit til mat, målt gjennom tillit til ni spesifikke matvarer. Vedleggstabell 1, som viser det norske materialet fra den komparative delen fordelt på utdanningsnivå, tyder på at de med høyere utdanning *sjeldnere* enn andre har institusjonell tillit. Vi forventer derfor heller ikke, i neste figur, å finne støtte for hypotesen om at utdanning bidrar til økt institusjonelle tillit.

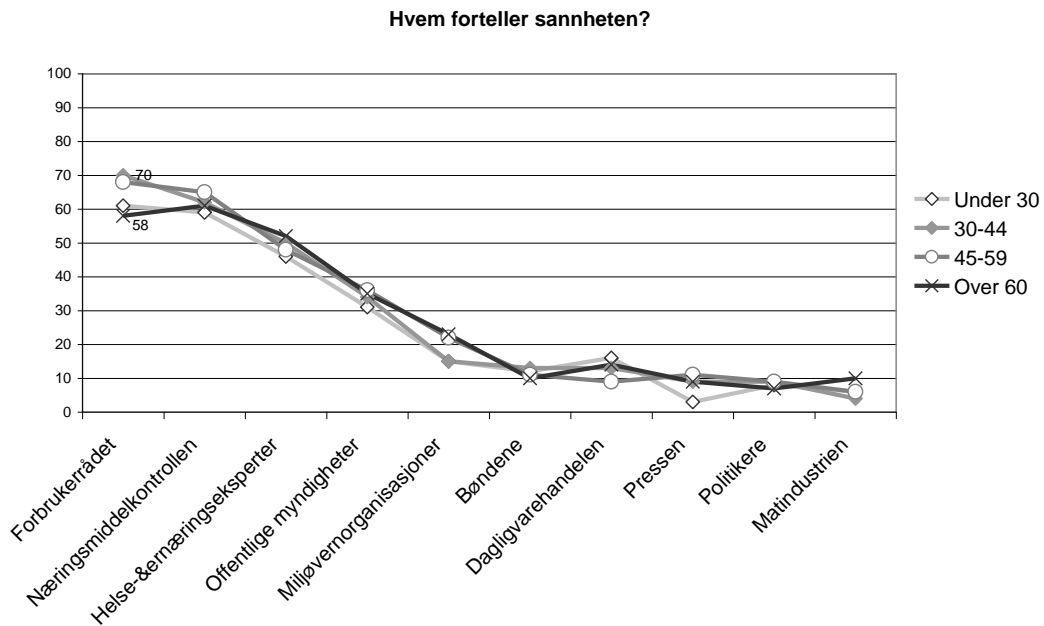
Figur 33: Høyere utdannede og lavere utdannedes vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Ved siden av at utdanningsnivå ikke ser ut til å ha betydning for den direkte tilliten til mat, ser utdanning heller ikke ut til å bety noe for tilliten til institusjonene i matsystemet. Figur 33 viser riktignok at flere med høyere utdanning har svart positivt på tillit til Forbrukerrådet og Offentlige myndigheter, men vi vet som sagt også at de som har høyere utdanning litt sjeldnere ønsker både offentlig regulering og offentlig informasjon. Ved nærmere ettersyn viser det seg også at noe av forskjellene skyldes at flere uten, enn med, høyere utdanning ikke har besvart spørsmålet. Dersom 'ubesvart' ekskluderes fra analysen,

blir forskjellen på begge variablene ubetydelige (dvs. lavere prosentdifferanse enn 10)²⁷.

5.2.3 Alder

Men har alder betydning for den institusjonelle tilliten? Vi vet fra den foregående analysen at de yngste forbrukerne oftere har et naivt forhold til mat-sikkerhet, og at de jevnt over har høyere direkte tillit til mat. Gjenfinner vi dette mønsteret i den institusjonelle tilliten?

Figur 34: Ulike aldersgruppers vurdering av: Tenk deg at det oppstår en mat-skandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

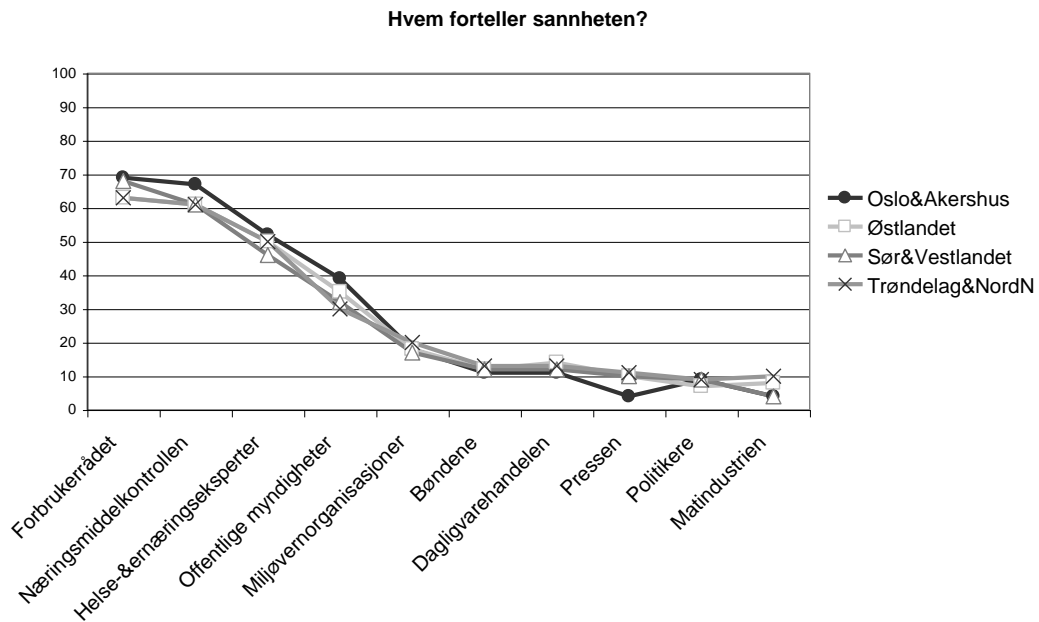
Figur 34 viser at ulike aldersgrupper har omtrent samme forhold til institusjonene i matsystemet. Med andre ord finner vi langt mindre forskjeller enn når

²⁷ Vi kunne i prinsippet fjernet de usikre fra analysen (satt 'vet ikke' til sysmis). Mønsteret blir imidlertid det samme. For variablene benyttet kapittel 4.1 og 4.3, som i motsetning til variablene i kapittel 4.2 er basert på én dimensjon, er 'vet ikke' satt til 'usikker', og er dermed med i analysen.

vi knytter tilliten til spesifikke matvarer (figur 27). Kun tilliten til Forbrukerrådet viser variasjon av noen betydning, men ved nærmere ettersyn viser det seg at noe av forskjellen skyldes at de over 60 år har en høyere andel ubesvart.

5.2.4 Region

Så til bosted; har regionstilknytning betydning for tilliten til institusjonene i matsystemet?

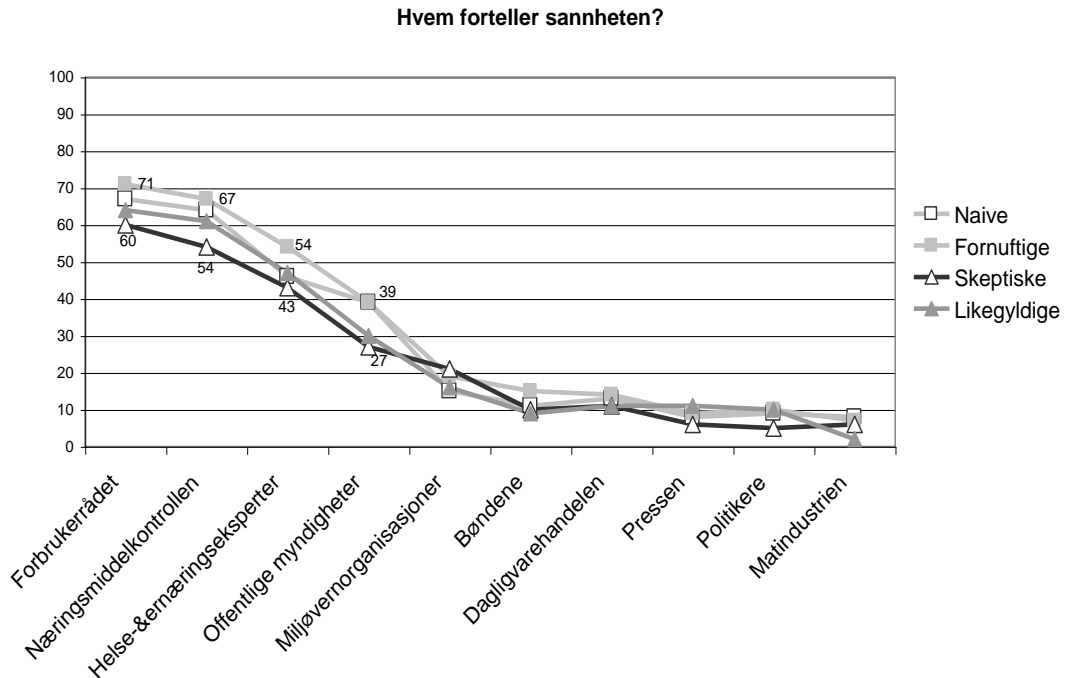

Figur 35: Forbrukere fra ulike regioners vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Nei, resultatene i figur 25 tyder ikke på at forbrukere i noen deler av landet har større tillit til institusjonene i matsystemet enn forbrukerne i andre deler av landet. Ingen av variablene viser prosentdiffereanser på over 10 prosentpoeng. Mønsteret er det samme i alle regionene; Majoriteten har tillit til Forbrukerråd og næringsmiddelkontrollen, og beklemmende få har udelt tillit til matindustrien, politikere, pressen, dagligvarehandlene, bøndene og miljøverninstusjonene.

5.2.5 Tillitstype

Til slutt skal vi undersøke om tillitstype reflekterer institusjonell tillit. Tillit til spesifikke matvarer (figur 29) er mer konkret og person-nært enn tillit til eksempelvis næringsmiddelkontroll, politikere og bønder. Og den overstående gjennomgangen, som viser små variasjoner uansett gruppering, kan tyde på at mange, uavhengig av kjønn, alder, utdanning og bosted har et litt uavklart forhold til nevnte institusjoner. En rimelig antagelse ville derfor være at vi nå vil finne de største variasjonene mellom de reflekterte kategoriene, med andre ord de 'skeptiske' på den ene siden, og de 'fornuftige' på den andre siden:

Figur 36: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

'Alle', uavhengig av tillitstype, har liten tillit til institusjonene til høyre i figuren. Men på de fire institusjonene som har høyest tiltro blant forbrukerne finner vi variasjoner. Og de er som forventet: De 'skeptiske' viser sjeldnest tillit til disse institusjonene, mens de 'fornuftige' oftest er tillitsfulle. Miljøvernorganisasjoner kan i likhet med 'skeptikerne' sies å ha rollen som vaktholdere

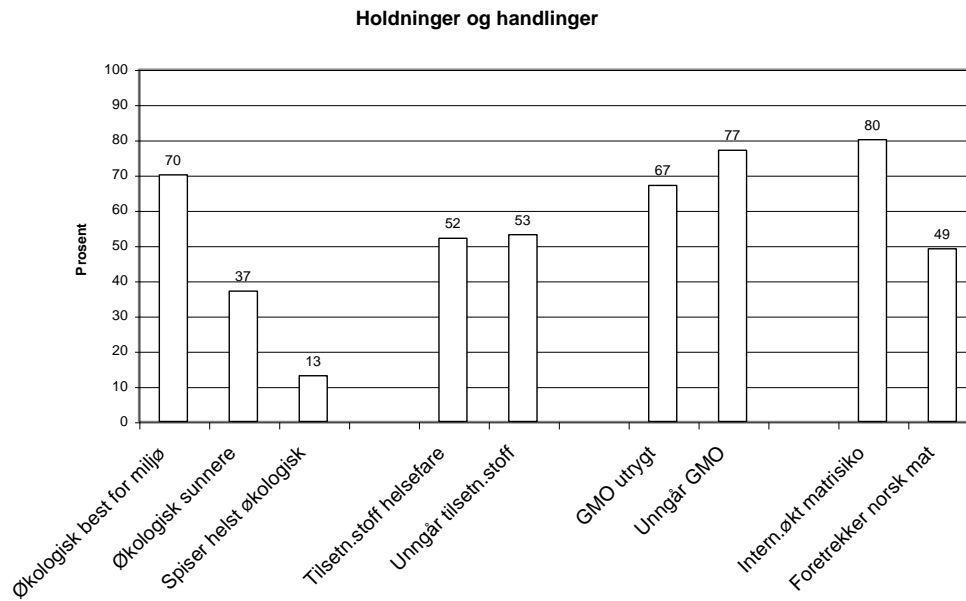
og detektiver. Det er derfor logisk at de 'skeptiske', på tross av sin kritiske refleksjon, litt oftere enn de andre har tillit til miljøvernorganisasjonene.

5.3 Stemmer forbrukernes handlinger med deres holdninger - til økologisk jordbruk, GMO, tilsetningsstoffer og internasjonalisering av matmarkedet?

Det er et gammelt metodisk poeng at observert praksis ofte avviker fra rapportert praksis, og at man lettere gir uttrykk for aksepterte enn 'politisk ukorrekte' holdninger og handlinger. Både 'social desirability' og hukommelsesproblemer kan hefte ved datamaterialer basert på selvrapporing. Dette er det vanskelig å kontrollere for.

I det følgende skal vi imidlertid se på forholdet mellom forbrukernes selvrapporterte teori (holdning) og praksis (handling). Er det overensstemmelse mellom forbrukernes holdning til matsikkerhet og deres rapporterte handlinger? Utsagnene det nedenforstående er basert på, ble presentert for informantene på ulike steder i telefonintervjuene. Vi tar opp fire temaer; økologisk mat, tilsetningsstoffer, genmodifisert mat og risiko knyttet til internasjonalisering av matmarkedet.

I den komparative analysen har vi allerede sett (figur 16) at forbrukere i Norge langt oftere enn forbrukere i England og Belgia gir uttrykk for at de vil unngå genmodifiserte matvarer, mens forbrukerne i England og Belgia oftere enn forbrukerne i Norge helst spiser økologisk dyrket mat. Gjenfinner vi dette i de norske forbrukernes holdninger? Er det mao. slik at mange mener at genmodifiserte matvarer er helseskadelige, mens det er få som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat?

Figur 37: Andeler som mener²⁸; 'øko. jordbruk er best for miljøet', 'øko. mat er sunnere enn annen mat'²⁹, mot; 'jeg spiser helst mat som er øko. dyrket'. Videre; 'bruk av tilsetningsstoffer i maten er betenkelig ut fra et helsemessig synspunkt' mot 'jeg prøver å spise mindre mat med tilsetningsstoffer', deretter; 'jeg tror ikke det er trygt å spise GMO mat'³⁰, mot; 'jeg vil helst unngå mat som kan være genmod.'. Til slutt; 'mer handel over landegrensene har skapt nye former for risiko' mot; 'jeg foretrekker mat som jeg vet er produsert i Norge'. Prosent. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 37 viser at det er langt flere som mener at genmodifiserte matvarer er helseskadelig enn at økologisk mat er sunnere enn annen mat. Men, mens det er *flere* som oppgir at de helst ikke spiser genmodifiserte matvarer (77%) enn som mener at genmodifiserte matvarer er helseskadelige (67), så er det langt *færre* som helst spiser økologisk (13%) enn de som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat (37%). For tilsetningsstoffer er det omtrent like mange som 'mener' som 'handler'. I den siste grupperingen ser vi at det er flere som mener at internasjonaliseringen øker matrisikoen (80%) enn som oppgir at de

²⁸ Har krysset av for 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnet. De som har svart 'delvis enig' eller 'stemmer delvis' er mao ikke med i andelen som 'mener' eller 'handler'.

²⁹ For å få samme retning på alle utsagnene er dette utsagnet snudd. Opprinnelig ordlyd var: Økologisk mat er ikke særlig sunnere enn annen mat (18% 'helt enig').

³⁰ Utsagnet snudd. Opprinnelig ordlyd var: Jeg tror det er trygt å spise genmodifisert mat (6% 'stemmer helt').

foretrekker norskprodusert mat (49%). Vi finner med andre ord ikke noe repeterende mønster mellom forbrukernes holdninger og handlinger.

Disse uregelmessighetene behøver ikke tyde på forvirrede respondenter. For det første varierer tilgjengeligheten: Mens genmodifisert mat er forbudt solgt i Norge, og dermed ikke særlig vanskelig å unngå, kan økologiske matvarer være vanskelig tilgjengelige. Og fordi svært mange matvarer har tilsetningsstoffer, kan det være svært krevende å holde de antatt skadelige tilsetningsstoffene utenfor sitt og sin families kosthold.

For det andre er det sjeldent at en handling bestemmes av én holdning eller preferanse alene. Det er for eksempel godt mulig å mene at økologisk er sunnest og best for miljøet, men likevel handle vanlig mat, kanskje fordi den er lettere tilgjengelig eller billigere. Det er også godt mulig å ha ønsker om å unngå genmodifisert mat selv om man i grunnen tror den er ufarlig for helsen, enten bare for sikkerhetsskyld, eller fordi man mener at genmodifisert mat er skadelig for miljøet. Det behøver altså ikke være tegn på inkonsistens dersom forbrukerens handlinger og holdninger tilsynelatende ikke bekrefter hverandre i følge våre indikatorer. Likevel er det rimelig å anta en viss sammenheng.

Figur 37 viser ikke om det er de samme personene som 'mener' og 'handler'. I tabell 13 presenteres derfor først sammenhengen (korrelasjonen) mellom holdning og handling, deretter skiller vi ut de som har svart sterkt bekræftende på holdningsspørsmålet ('helt enig'), og ser hvor store andeler av disse som handler ('stemmer helt') i tråd med sin holdning. Dersom sammenhengen er total, vil de mao. skåre 100 prosent (mens de ikke-enige vil skåre 0%):

Tabell 13: Handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Pearsons corr. & Prosent(N=1153 i første kolonne, men varierer etter seleksjon i andre kolonne)

	corr.	Handling følger holdning (Handling uten holdning)
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk best for miljøet'	.20**	16% (2 når ikke-enig ³¹ i påstand)
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk sunnere'	.30**	25% (7 når ikke-enig i påstand)
'Unngår tilsetn.stoff' når 'tilsetn.stoff helsefarlig'	.31**	67% (26 når ikke-enig i påstand)
'Unngår GMO' når 'GMO utrygt'	.51**	92% (35 når ikke-enig i påstand)
'Foretrekker norskprod. mat' når 'intern gir økt matrisiko'	.21**	54% (31 når ikke-enig i påstand)

**=sig. 1%-nivå.

³¹ De 'ikke-enige' omfatter her også de som bare er 'delvis enige' og 'vet ikke'.

Første kolonne i tabell 13 viser at det er en klar sammenheng mellom handlinger og holdninger, men at sammenhengen langt fra er total³². Sannsynligheten for å spise økologisk er lav, men tross alt høyere for den store gruppen som mener at økologisk er best for miljøet (16%) enn for de som ikke er 'helt enige' i at økologisk er best for miljøet (2%). Tar vi utgangspunkt i den sterkere selekterte gruppen som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat, er det flere (25%) som helst spiser økologisk. Vi har tidligere viste at bare 13 prosent av norske forbrukere samlet helst spiser økologisk mat, mot nesten en tredjedel av forbrukerne i England og Belgia (figur 16).

Høyest sammenheng mellom holdninger og handlinger finner vi i forhold til genmodifisert mat. Nesten alle, 92 prosent av den store gruppen som mener at det er utrygt å spise genmodifisert mat, ønsker også å unngå genmodifiserte matvarer. Men vi ser også at det er ganske mange av de resterende som også prøver å unngå genmodifiserte matvarer. Disse kan være usikre på om genmodifiserte matvarer er farlige ('delvis enig'), og unngår slike 'for sikkerhets skyld', eller de kan ønske å unngå genmodifiserte varer fordi de mener at genmodifisering av fødevarer innebærer en stor miljørisiko.

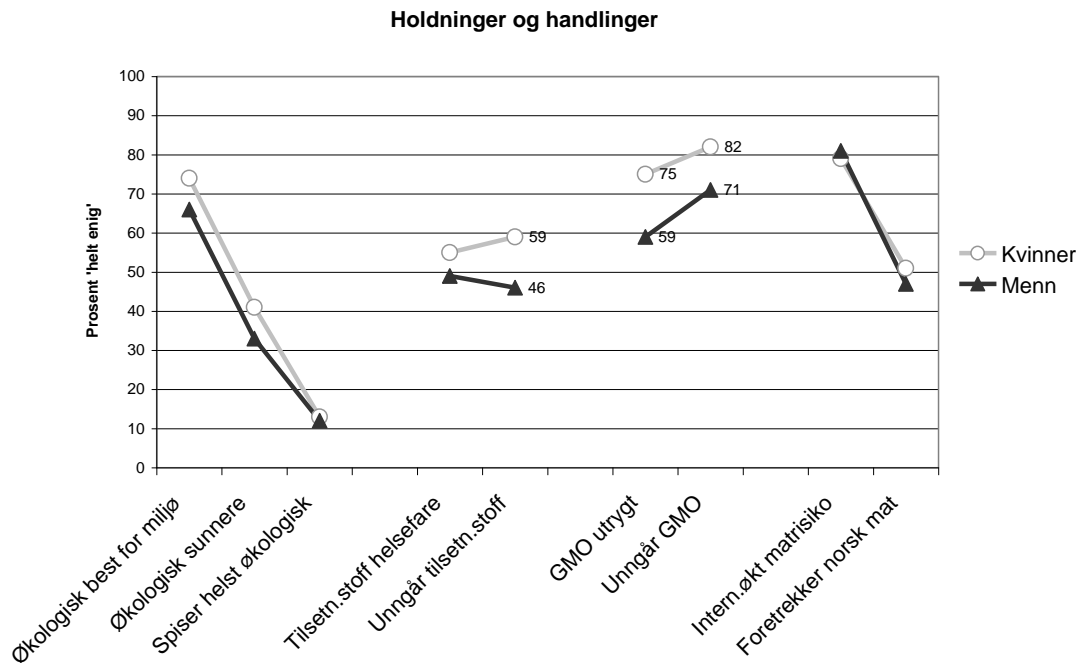
For alle områdene er sammenhengen tilstede, men styrken på sammenhengen varierer betydelig. Dette har som nevnt antageligvis med tilgjengelighet og valgmuligheter å gjøre: Mens det å spise økologisk krever en ekstra innsats på innkjøpssiden, og ikke minst at økologisk mat ofte er dyrere enn annen mat, skal det ikke finnes genmodifiserte matvarer å få kjøpt i Norge. Det er altså svært lett å velge bort genmodifiserte matvarer, mens det krever en del å velge et økologisk kosthold. Dataene tyder på at det neppe bare er mangel på matskandaler som ligger bak den lave andelen av norske forbrukere som helst spiser økologisk. Tilgjengeligheten og tilbudet av økologisk mat er mindre utviklet i Norge enn i Belgia og England: *Det er ikke nok at et valg er mulig, omkostningene ved valget, bestemt av pris og tilgjengelighet, spiller også inn.*

5.3.1 Kjønn

Både respondentenes holdninger og handlinger sier noe om norske forbrukeres innstilling til internasjonalisering og ulike produksjonsmetoder av mat. Vi vet fra før at kvinner langt oftere enn menn har et reflektert forhold til mat (figur 8), og vi vil derfor i utgangspunktet anta at kvinner oftere enn menn er skeptiske til både genmodifisering og tilsetningsstoffer, og at de oftere vil fo-

³² Som det framgår av teksten stiller vi imidlertid svært store krav til konsistens mellom handling og holdning.

retrekke økologisk mat. Men er det kjønnsforskjeller i vurderingen av risiko knyttet til internasjonaliseringen av matmarkedet?

Figur 38: Holdninger og handlinger etter kjønn. Prosent. Vektet etter kjønn. (N=576,576)

Kvinner er oftere enn menn imot tilsetningsstoffer og genmodifisert mat. Kvinner er også noe oftere enn menn positive til økologiske mat, men de svarer like sjeldent som menn at de helst spiser økologisk. Uavhengig av kjønn, er nesten alle (80%) 'helt enige' i at internasjonaliseringen har bidratt til økt matrisiko. Det er heller ingen forskjell av betydning i andelene som foretrekker norskprodusert mat. Størst kjønnsforskjeller finner vi i vurderingen av om genmodifiserte matvarer er trygt å spise eller ikke. Helt konkret har 75 prosent av kvinnene svart 'stemmer ikke' på utsagnet; 'Jeg tror det er trygt å spise genmodifiserte matvarer' mens dette gjelder 59 prosent av mennene³³.

³³ Bare 8 % av mennene og 4 % av kvinnene sa at det 'stemmer helt' at det er trygt å spise genmodifiserte matvarer. Av mennene var det i tillegg 19 % som svarte at dette 'stemmer delvis', mens 14 % var usikre eller hadde ikke gjort seg opp noen mening. Av kvinnene gjaldt dette henholdsvis 10% og 11%.

Vi har imidlertid ikke undersøkt om kvinners handlinger knyttet til mat oftere er i overensstemmelse med deres holdninger, enn tilfellet er for menn?

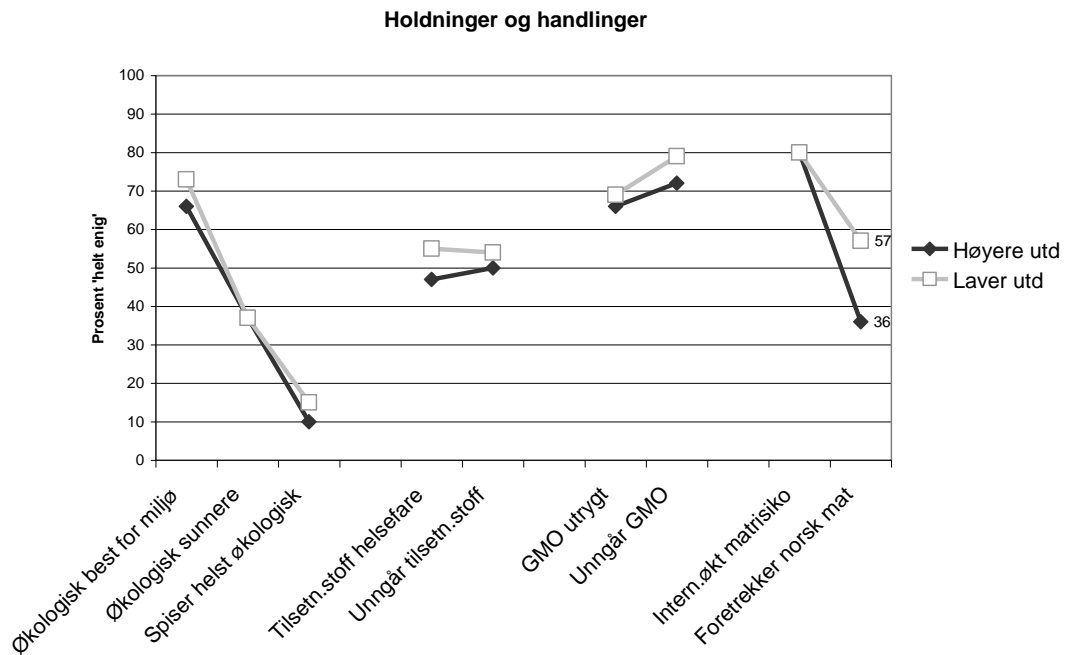
Tabell 14: Andeler menn og kvinner der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. (N varierer etter seleksjon)

	Handling følger holdning	
	Menn	Kvinner
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk best for miljøet'	17	16
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk sunnere'	24	25
'Unngår tilsetn.stoff' når 'tilsetn.stoff helsefarlig'	64	70
'Unngår GMO' når 'GMO utrygt'	93	91
'Foretrekker norskprod.' når 'intern.gir økt matrisiko'	52	55

Forskjellene er så små og så ubetydelige at vi på bakgrunn av tabell 14 kan anta at kvinner og menn like ofte handler i tråd med sine holdninger, men at kvinners handlinger og holdninger litt oftere preges av at de har en reflektert forhold til matsikkerhet (figur 38).

5.3.2 Utdanning

Er det forskjeller i holdningene og handlingene til de med og uten høyere utdanning? Datamaterialet viser at de med høyere utdanning oftere har et reflektert forhold til mat enn de uten høyere utdanning (Vedleggsfigur 1). Vil dette vise seg gjennom at det er større samsvar mellom holdning og handling blant de med høyere utdanning enn de uten?

Figur 39: Holdninger og handlinger etter utdanningsbakgrunn. Vektet etter kjønn. (N=449,658)

Figur 39 viser at det er små forskjeller etter utdanningsnivå i andeler som 'mener' og 'handler' på gitte måter. Kun andelen som foretrekker norskproduserte matvarer viser forskjeller av betydning. Mens det blant de med høyere utdanning er 36 prosent som har svart at det 'stemmer helt' at de foretrekker norskprodusert mat, er denne andelen langt høyere, 57 prosent, blant de uten høyere utdanning. Også på de andre variablene er tendensen at de med lavere utdanning skårer litt høyere.

Men er det likevel større samsvar i holdninger og handlinger blant de med høyere utdanning enn de uten?

Tabell 15: Andeler med lavere og høyere utdanning der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

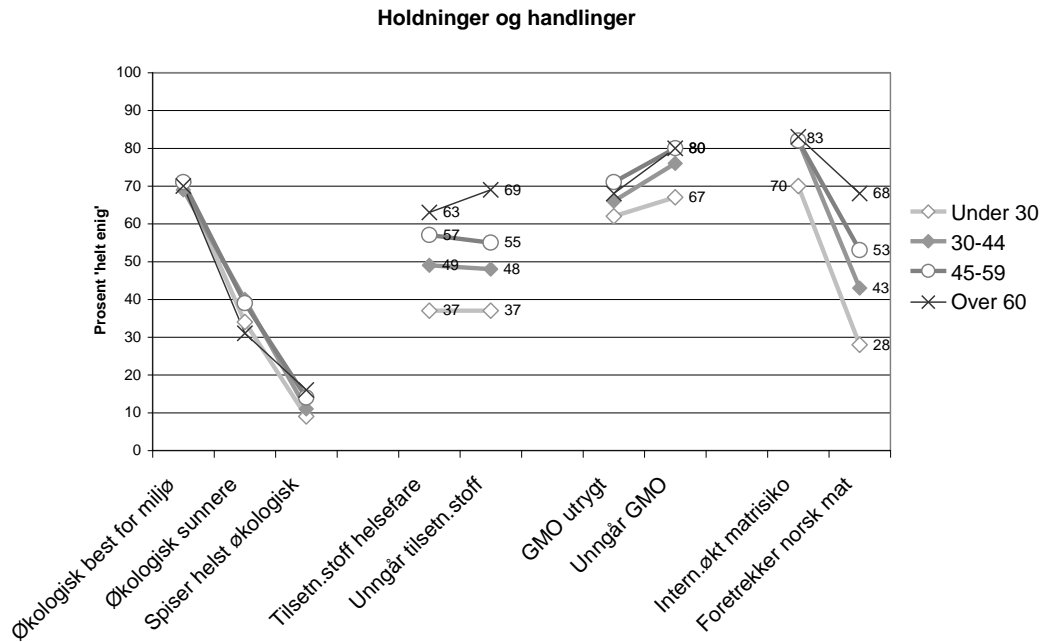
	Handling følger holdning	
	Lavere utd	Høyere utd
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk best for miljøet'	18	14
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk sunnere'	26	23
'Unngår tilsetn.stoff' når 'tilsetn.stoff helsefarlig'	66	69
'Unngår GMO' når 'GMO utrygt'	94	90
'Foretrekker norskprod. mat' når 'intern.gir økt matrisiko'	62	42

Nei, det er det ikke. På bakgrunn av tabell 15 kan vi avvise antagelsen om at de med høyere utdanning oftere enn de med lavere utdanning skulle handle i tråd med sine holdninger i matspørsmål. Tendensen går snarere i motsatt retning.

5.3.3 Alder

På bakgrunn av den foregående analysen vil vi anta at eldre forbrukere, oftere enn yngre, både er skeptiske til såkalte 'moderne produksjonsmetoder' og ønsker tradisjonell mat. Men er det slik at man blir mer konsistent i sine holdninger og handlinger med alderen?

Mønsteret i figur 40 er ganske tydelig: Jo eldre man blir, jo større er skepsisen til tilsetningsstoffer og genmodifiserte matvarer, og jo oftere ønsker man å unngå dette. Aldersforskjeller i holdninger og praksis knyttet til økologisk jordbruk er små, mens aldersforskjellene knyttet til det å ønske norskprodusert mat er svært store: Bare 26 prosent av de yngste foretrekker ('helt enige') norskprodusert mat, 43 prosent blant de unge voksne, 53 prosent blant de gamle voksne og 68 prosent i den eldste aldersgruppen.

Figur 40: Holdninger og handlinger etter alder. Vektet etter kjønn. (N=171,426,333,222).

Tabell 16: Andeler i ulike aldersgrupper der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

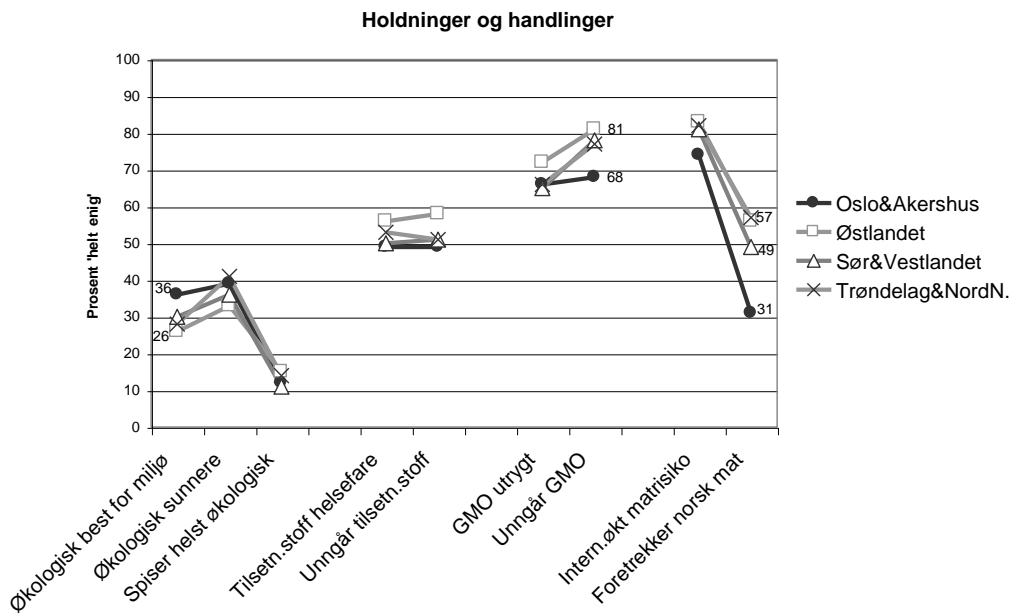
	Handling følger holdning			
	18-29år	30-44år	45-59år	60-80år
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk best for miljøet'	12	15	18	20
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk sunnere'	23	22	26	33
'Unngår tilsetn.stoff' når 'tilsetn.stoff helsefarlig'	52	64	67	80
'Unngår GMO' når 'GMO utrygt'	92	91	92	93
'Foretrekker norskprod. mat' når 'intern.gir økt matrisiko'	33	48	57	73

Hovedtendensen i tabell 16 er at jo eldre man blir, jo større andeler er det som lar handling følge holdning. Særlig stor er forskjellen blant de som mener at

internasjonalisering gir økt matrisiko og som foretrekker norskprodusert mat. Mens 33 prosent av de yngste som mener at internasjonalisering gir økt matrisiko (70%) foretrekker norskprodusert mat, er det 73 prosent av de eldste som mener at internasjonalisering gir økt matrisiko (83) som foretrekker norskprodusert mat.

5.3.4 Region

Vi vil i utgangspunktet forvente små forskjeller etter bosted i forbrukernes holdninger og handlinger knyttet til mat:

Figur 41: Holdninger og handlinger etter bosted. Vektet etter kjønn. (N=253,306,349,244).

Vi finner forskjeller i andelene som mener prøver å unngå genmodifiserte matvarer og andelene som foretrekker norskprodusert mat. Det er forbrukerne i Oslo som sjeldnest foretrekker norskprodusert mat (31%) og er opptatt av å unngå genmodifisert mat (68%). Oslo-borgerne mener imidlertid oftere enn andre at økologisk jordbruk er best for miljøet (36%).

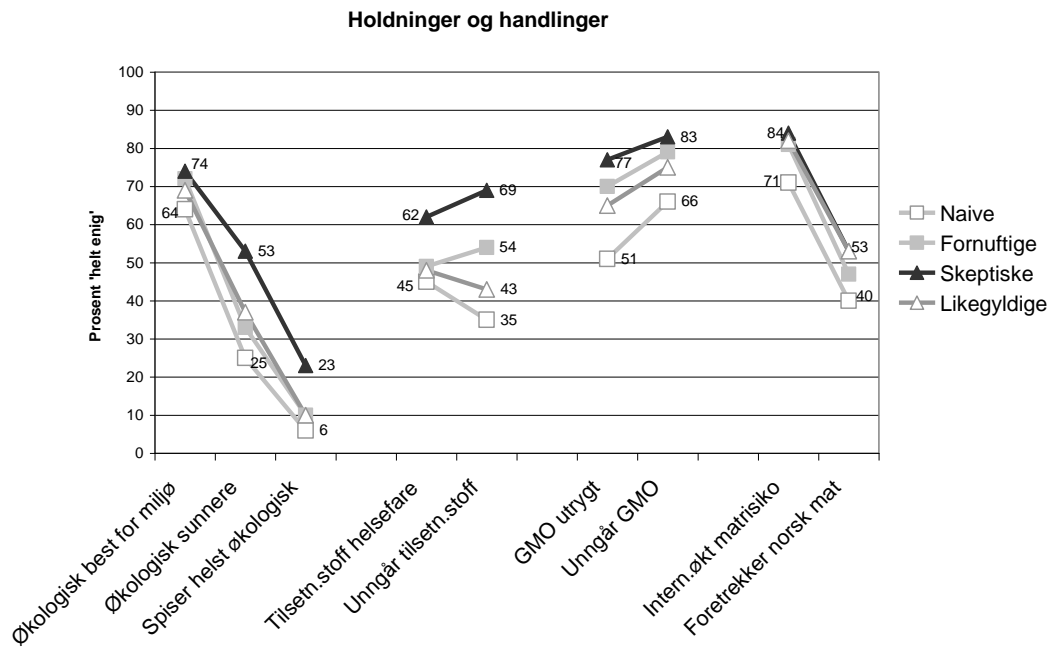
Tabell 17: Andeler i ulike deler av Norge der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

	Handling følger holdning			
	Oslo & Akershus	Østlandet	Sør og Vestland	Trøndelag og NordN
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk best for miljøet'	17	19	14	17
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk sunnere'	24	32	19	26
'Unngår tilsetn.stoff' når 'tilsetn.stoff helsefarlig'	70	72	62	66
'Unngår GMO' når 'GMO utrygt'	87	95	92	93
'Foretrekker norskprod. mat' når 'intern.gir økt matrisiko'	37	61	53	62

Selv om forbrukere på Østlandet skårer høyest på fire av de fem målene, er mønsteret uklart. En ad hoc forklaring til at det er litt større samsvar mellom handlinger og holdninger blant forbrukerne på Østlandet, kunne i følge vedleggsfigur 1 være at det er flest 'skeptikere' på Østlandet.

5.3.5 Tillitstype

Til slutt skal vi se på sammenhengen mellom holdninger og handlinger blant forbrukere med ulikt forhold til matsikkerhet. Fordi tillitstypene jo nettopp bestemmes av en blanding av holdninger og handlinger knyttet til matsikkerhet, kan vi nærmest forutsette at 'skeptikere' er mest skeptiske og kritiske både i holdninger og handlinger, og at de 'naive' sjeldnest er opptatt av både økologisk jordbruk, tilsetningsstoffer og genmodifisert mat. I følge tillitstypologien, der en av dimensjonene er knyttet til hvorvidt forbrukeren har et reflektert forhold til mat eller ikke, vil vi også tro at sammenhengen mellom holdning og handling er mindre blant de 'naive' og 'likegyldige' enn blant de 'skeptiske' og 'fornuftige' forbrukerne:

Figur 42: Holdninger og handlinger etter tillitstype. Vektet etter kjønn. (N=208,462,281,165).

Mønsteret er som antatt, de skeptiske er oftest, og de naive sjeldnest, opptatt av økologisk jordbruk, tilsetningsstoffer, genmodifisert mat og norskprodusert mat. Sammenlignet med de tidligere figurene er forskjellene mellom kategoriene langt større når vi skiller på tillitstyper enn på kjønn, utdanningsnivå, alder og bosted (bortsett fra på det å foretrekke norskprodusert mat, der både alder, utdanningsnivå og bosted gir større variasjoner).

Men mest utslagsgivende for om tillitskategorien gir en fornuftig kategorisering, får vi ved å se på sammenhengen mellom holdninger og handlinger blant de reflekterte 'fornuftige' og 'skeptiske' mot de ikke-reflekterte 'naive' og 'likegyldige'. Vi antar naturligvis at sammenhengen mellom holdninger og handlinger er størst i de førstnevnte gruppene:

Tabell 18: Andeler etter tillitstype der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

	Handling følger holdning			
	Naive	Fornuftige	Skeptiske	Likegyld.
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk best for miljøet'	7	14	27	13
'Spiser helst økologisk' når 'økologisk sunnere'	18	20	35	18
'Unngår tilsetn.stoff' når 'tilsetn.stoff helsefarlig'	55	71	78	44
'Unngår GMO' når 'GMO utrygt'	90	94	90	94
'Foretrekker norskprod. mat' når 'intern.gir økt matrisiko'	47	53	57	55

Resultatene i tabell 18 er som forventet. Hovedmønsteret er at handlingene til de 'fornuftige' og særlig de 'skeptiske' oftere er i samsvar med deres holdninger enn handlingene til de 'naive' og 'likegyldige'. Mens for eksempel 18 prosent av de 'naive' som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat også helst spiser økologisk, er tilsvarende andel 35 blant de 'skeptiske' forbrukerne. Og mens 44 prosent av de 'likegyldige' som mener at tilsetningsstoffer kan være helseskadelig også prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer, er tilsvarende andel 78 blant de 'skeptiske' forbrukerne. I utgangspunktet var det også, som vist i figur 42, flest av de 'skeptiske' forbrukerne som mener at økologisk mat er sunnere enn annen mat og at tilsetningsstoffer ikke er bra for helsen.

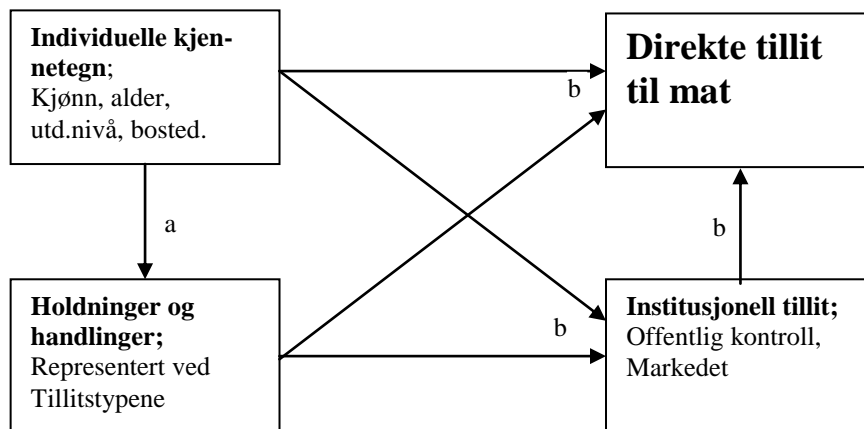
Grunnen til at forskjellene etter tillitstype er så små for holdning og handling knyttet til genmodifisert mat, er naturligvis at 'alle' er motstandere. Forskjellene knyttet til det å foretrekke norskprodusert mat når man mener at internasjonalisering av matsystemet gir økt matrisiko er også små (ikke signifikante). Dette skyldes sannsynligvis at det er flere mekanismer enn matrisiko som influerer på preferansen for norskprodusert mat. Vi kan nevne smak, tradisjonisme, og kanskje også et ønske om å støtte norske arbeidsplasser.

5.4 Samlende regresjons analyse

I dette kapittelet, basert på de norske dataene, har vi tatt opp tre temaer; i) hvilke matvarer norske forbrukere mener er 'trygg mat' (direkte tillit), ii) hvem de norske forbrukerne mener de kan stole på dersom det skulle oppstå

en matkatastrofe (institusjonell tillit) og iii) forbrukernes holdninger og handlinger i forhold til matsikkerhet. Disse temaene er sett i relasjon til kjønn, alder, utdanningsnivå, bosted og tillitstype, der sistnevnte kategorisering er basert på forbrukernes rapporterte teori (holdning) og praksis (handling) i forhold til matsikkerhet.

Den foregående analysen bygger på en implisitt antagelse om at forbrukernes individuelle kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå vil ha betydning for både holdninger og handlinger i forhold til matsikkerhet, tillit til institusjoner i matsystemet og endelig tillit til den konkrete maten vi spiser. Videre har det ligget implisitt i den foregående analysen at holdninger og handlinger antas å ha betydning for både den 'direkte' og 'institusjonelle tilliten', og endelig at det er en sammenheng mellom 'institusjonell tillit' og 'direkte tillit' til mat. I den følgende multivariate analysen skal vi se disse forholdene i sammenheng, og skissere et helhetsbilde med fokus på hvilke forhold som har betydning for det å være trygg på maten vi spiser. Den analytiske modellen ser slik ut:

Modell 1: Hva påvirker forbrukernes tillit til mat?

Modell 1 inneholder ett sett av uavhengige variable (Individuelle kjennetegn) to sett av mellomliggende variable (Holdninger og handlinger, samt Institusjonell tillit) og én avhengig variabel (Direkte tillit til mat). For enkelthet skyld deler vi modellen i to, og undersøker først om individuelle kjennetegn har effekt på den enkeltes holdninger og handlinger i forhold til matsikkerhet,

som i modellen operasjonaliseres gjennom de fire tillitstypene (modell 1a)³⁴. Deretter lar vi tillitstype inngå blant de uavhengige variablene og estimerer resten av modellen (modell 1b)³⁵.

For å operasjonalisere den avhengige variabelen *direkte tillit* benyttes en indeks basert på det å ha tillit til de fem matsortene som i følge våre informanter er minst trygge (for å oppnå størst mulig variasjon). *Institusjonell tillit* operasjonaliseres ved å skille mellom tillit til offentlig kontrollmekanismer³⁶ og markedsmekanismer³⁷. Grunnen til at vi ikke her tar utgangspunkt i variablene som ble presentert i dette kapittelet, er at disse er knyttet opp mot et helt spesielt tenkt tilfelle (matkatastrofe knyttet til kyllingproduksjon), mens det i modellen er ønskelig med et litt mer generelt mål.

Et gjennomgangstema i denne rapporten har vært *forbrukernes ulike holdninger og praksis knyttet til matsikkerhet*, kategorisert og operasjonalisert gjennom tillitstypologien. Som vist i figur 42 skiller tillitstypene godt på forbrukernes spesifikke holdninger og handlinger knyttet til økologisk mat, tilsetningsstoffer og genmodifisert mat, og tabell 11 viser at tillitstypene også fanger opp andre sider ved holdninger og handlinger i forhold til matsikkerhet.

I den komparative delen av studien har vi allerede vist at kjønn, alder og nasjon har betydning for hvilken tillitstype man tilhører. I det norske materialet kan vi inkludere utdanningsnivå i analysen, og i stedet for nasjon kan vi gå ned på regionsnivå. Primært er vi nå interessert i om utdanningsnivået har betydning for hvilken tillitstype man tilhører. Videre om region, i likhet med nasjon, har effekt på tillit-mistillit dimensjonen, men ikke på dimensjonen rasjonell- ikke-rasjonell, slik det framgikk av den komparative analysen.

³⁴ Modell 1a er basert på fire logistiske regresjoner og presenteres i tabell 19.

³⁵ Modell 1b er basert på tre lineære regresjoner og presenteres i figur 43.

³⁶ Tillit til offentlig kontroll baseres på en indeks framkommet gjennom å addere tilslutningen til de to utsagnene; 'Næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat' og 'Offentlig kontroll garanterer at vi ikke får mat med salmonella'. (Helt enig = 3, usikker/delvis enig=2 og uenig=1).

³⁷ Tillit til markedsmekanismene baseres på en indeks framkommet gjennom å addere tilslutningen til de to utsagnene; 'Markedsmekanismene sørger selv for at maten holder god nok kvalitet' og 'man kan stole på produktinformasjonen som gis på matvarer'. (Helt enig = 3, usikker/delvis enig=2 og uenig=1).

Tabell 19: Estimering av modell 1a: Effekter av individuelle kjennetegn på sannsynligheten for å tilhøre henholdsvis de naive, fornuftige, skeptiske eller likegyldige. Logistisk regresjon. Signifikante Partielle korrelasjonskoeffisienter³⁸. (N=990)

	Naiv	Fornuftig	Skeptisk	Likegyldig
Kjønn (kvinne=1)	-.20**	.09**	.15**	-.14**
Alder (kont.)	-.11**	.08**		-.13**
Utdanning (høy=1)	-.06*	.13**	.04*	-.16**
Bosted;				
Oslo&Akershus=0		***		
Østlandet=1		-.05*		
Sør- & Vestland=1		-.07**		.06*
Trond.&NordN.=1		-.03*		

=sig 1%-nivå, *=sig 5%-nivå. *= Dersom vi skiller kun på Oslo&Akerhus og de andre, ville effekten av å bo i Oslo være .07**.

De to første radene i tabell 19 bekrefter det bildet som kom fram i den komparative studien (kap.2). Kvinner har oftere et reflektert forhold til mat enn menn, og man får et mer 'fornuftig' forhold til mat med alderen. Det er større sannsynlighet for å tilhøre de 'skeptiske' hvis man er kvinne, mens det er større sannsynlighet for å tilhøre de 'naive' hvis man er mann.

Tredje rad kan tyde på at de med høyere utdanning oftere enn andre har et reflektert forhold til mat, alt annet likt. Særlig ser det ut som om høyere utdanning reduserer sannsynligheten for å være blant de likegyldige, som fortærer sin følelse av mistillit i sin daglige omgang med mat, mens høyere utdanning øker sannsynligheten for å være blant de som følger fornuftige forholdsregler i sin omgang med mat.

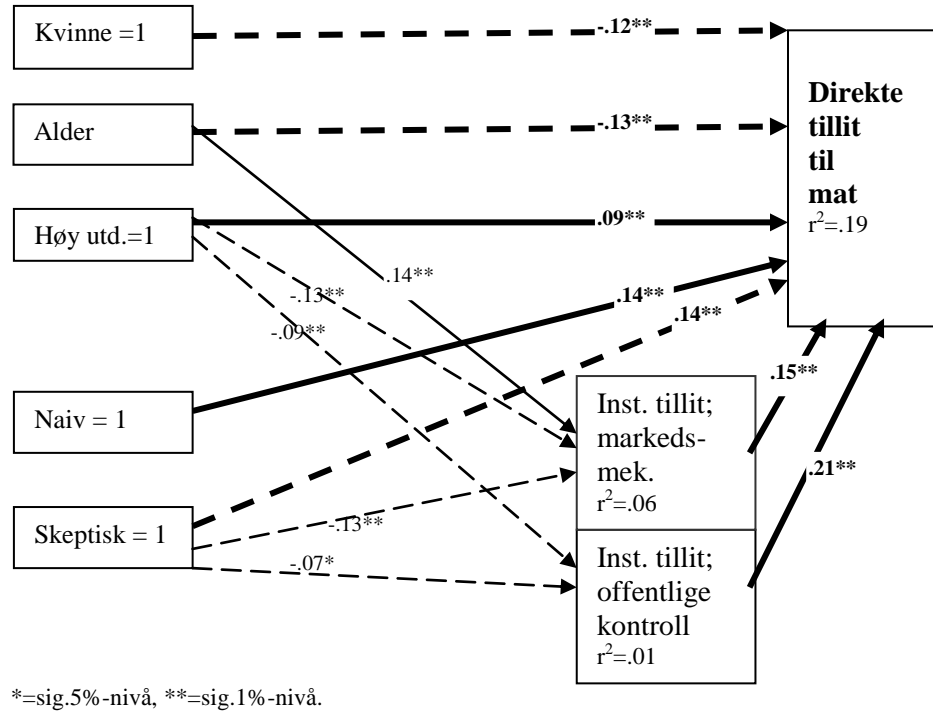
Mens vi i den komparative analysen fant betydelige forskjeller i tillit etter bostedsland, er det små forskjeller mellom de fire regionene som inngår i analysen. Det er en svak overvekt av 'fornuftige' i Oslo og en svak overvekt av 'likegyldige' på Sørlandet og Vestlandet. Hovedinntrykket er likevel at forskjellene etter bosted er svært liten. I den videre analysen har vi valgt å se bort fra bosted da dette hovedsakelig ga ikke-signifikante resultater (jvnf. fig. 28 og 35).

Når vi nå estimerer resten av figuren, lar vi tillitstype inngå blant de uavhengige variablene³⁹. Fordi, som vist under 4.7.2, hovedskillet går mellom de 'naive' på den ene siden og de 'skeptiske' på den andre siden, velger vi å se på disse med referansepunkt til de mer gjennomsnittlige 'fornuftige' og

³⁸ Tilsvare beta i vanlig lineær regresjon.

³⁹ Ved å skule til tabell 19 kan den som er interessert selv trekke de signifikante effektene mellom kjennetegn og tillitstype.

'likegyldige' (4.10.2). Vi gjenstår nå med en tottrinnsmodell, der vi skal estimere de direkte effektene av kjønn, alder, utdanningsnivå og tillitstype på det å ha 'direkte tillit til mat', kontrollert for de indirekte effektene gjennom henholdsvis det å ha tillit til markedsmekanismene og den offentlige kontrollen av markedet:

Figur 43: Estimering av Modell 1b. Direkte signifikante effekter av kjønn, alder, utdanningsnivå, tillit til marked samt det å ha et naivt eller skeptisk forhold til matsikkerhet på 'direkte tillit' til mat, og indirekte effekter gjennom tillit til markedsmekanismer og offentlige kontrollmekanismer. (N=990)

Det er mange forhold som har betydning for forbrukernes tillit til mat. I figur 43 er de direkte effektene har mindre kraft. Negative effekter har fått stiplede linjer. Resultatene bryter tegnet kraftigere enn de indirekte effektene som jo ikke med inntrykket etter den bivariate analysen. Dersom vi ser på de enkelte stiene som viser de direkte og indirekte effektene på tillit til mat finner vi:

Tabell 20: Retning og signifikans på direkte og indirekte effekter av kjønn, alder, utdanning og tillitstype (forbrukernes praksis og forhold til matsikkerhet) på direkte tillit til mat (fra fig.43).

	Kvinne	Alder	Utdanning	Skeptisk	Naiv
Direkte effekt (sterkest)	Negativ	Negativ	Positiv	Negativ	Positiv
Indir.om Markedsmek	0	Positiv	Negativ	Negativ	0
Indir.om Off. kontroll	0	0	Negativ	Negativ	0
Indir.om 'Skeptisk'	Negativ	0	Negativ		
Indir.om 'Naiv'	Negativ	Negativ	Negativ		

Kvinner er sjeldnere enn menn trygge på at maten de spiser er ufarlig. Og jo eldre forbrukeren er, jo mer tvilende er hun til matsikkerheten. Det å ha høyere utdanning ser på den ene siden ut til å stimulere til det å ha tillit til mat, mens utdanning på den andre siden trekker i motsatt retning gjennom tendensen til mistillit rettet mot både matmarkedet og den offentlige kontrollen av dette markedet.

En naiv holdning til matsikkerhet gir seg naturligvis uttrykk i større direkte tillit til mat, mens en skeptisk holdning til matsikkerhet gir motsatt effekt - mindre tillit til mat - alt annet likt. De skeptiske får indirekte forsterket sin mistillit gjennom at de også har lavere tillit enn andre til både markedsmekanismene og den offentlige kontrollen som skal kontrollere disse.

Ikke uventet er det også slik at 'direkte tillit' til mat har sammenheng med forbrukernes 'institusjonelle tillit'. Det er også interessant å merke seg at de 'naive' ikke utmerker seg med å ha mer tillit enn andre til marked og offentlig kontroll. Dette er sannsynligvis en avspeiling av at de 'naive' har et ikke-reflektert forhold til matsikkerhet, og dermed sjeldnere enn andre har tenkt konkret på markedsaktørers og offentlige kontrollørers betydning for matsikkerheten slik vi opplever den i våre daglige måltider.

Den multivariate analysen tyder på at vår tillit til mat varierer etter individuelle kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå. Men tilliten avhenger også av individuelle holdninger og praksis i forhold til matsikkerhet, som sannsynligvis kan påvirkes både individuelt og av eksterne forhold i matsystemet.

6 Avslutning

I denne rapporten har vi prøvd å belyse følgende problemstillinger:

- *Hva slags forhold har forbrukerne i Norge til matsikkerhet?*
- *Har forbrukere i Norge oftere et tillitsfullt forhold til mat en forbrukere i England og Belgia, som har opplevd alvorlige matkatastrofer i hjemlandet?*
- *Har norske forbrukere oftere eller sjeldnere enn andre tillit til hvordan markedet, samt den offentlige kontrollen av markedet, fungerer?*
- *Betyr kjønn, alder, utdanning og bosted noe for tilliten og hvordan man forholder seg til matsikkerhet på?*

Den foregående analysen har vist at forbrukere i Norge, i likhet med forbrukere i England og Belgia, forholder seg til matsikkerhet på svært ulike måter. Forbrukerens forhold til matsikkerhet kan være reflektert eller ikke-reflektert, og det kan være preget av tillit eller mistillit. Ved å kombinere disse dimensjonene kan vi skille mellom fire ulike tillitstyper; de fornuftige, de naive, de skeptiske og de likegyldige. Hvilken tillitstype den enkelte forbruker tilhører, viser seg empirisk gjennom både praksis, vurderinger og holdninger i forhold til mat og matsikkerhet. Det største skillet går mellom de naive på den ene siden, som har en ureflektert tillit til matsikkerhet, og de skeptiske på den andre siden, som preges av sin reflekterte mistillit rettet mot mat og institusjoner i matsystemet generelt. Flest 'naive' finner vi i gruppen yngre menn, og flest 'skeptikere' finner vi i gruppen ikke helt unge kvinner. I forlengelsen av dette prosjektet ønsker vi å videreutvikle operasjonaliseringen av tillitstypologien som er benyttet i denne rapporten, gjennom å problematisere forholdet mellom begreper som 'tillit til mat', 'trygg mat', 'helsesikker mat' og 'sunn mat'.

Både resultatene basert på Eurobarometerdata (15 EU-land) og SIFOs egen, mer omfattende, undersøkelse blant forbrukere i Norge, England og Belgia, viser ikke uventet at tillitsnivået knyttet til matsikkerhet er høy i

Norge, hvor vi har vært forskånet fra de helt store matskandalene, som kugalskapen i England og dioksinskandalen i Belgia.

Det kan se ut som om den norske tilliten primært er basert på en sterk tro på at det offentliges intervensjoner i matsystemet sikrer trygg mat. Mens forbrukere i Norge, langt oftere enn forbrukere i England og Belgia, har tillit til den offentlige matkontrollen, har forbrukere i Norge sjeldere enn andre tillit til at markedsmekanismene bidrar til å sikre maten. Hvor, hvordan og hvorfor vi plasserer tilliten der vi gjør, er temaer vi ønsker å følge opp i forlengelsen av dette prosjektet.

Både individuelle kjennetegn og bostedland påvirker forbrukernes forhold til matsikkerhet. I sammenligningen mellom Norge, England og Belgia, finner vi at tillitsnivået bestemmes av bostedland – eller snarere forekomst av nasjonale matkatastrofer -, mens refleksiviteten bestemmes av særlig kjønn, men også i noen grad av alder. Med andre ord har eldre kvinner oftere enn andre et reflektert forhold til mat. Når vi kun ser på det norske materialet, som omfatter flere variable, finner vi også at særlig kjønn, men også alder og utdanning har betydning for refleksiviteten.

Kategoriseringen etter tillitstype viste seg som en god predikator for den enkelte forbrukers vurderinger, holdninger og praksis i forhold til matsikkerhet. Vi finner også store forskjeller i kvinner og menns vurderinger, holdninger og praksis i forhold til mat, mens betydningen av alder er noe mindre, og betydningen av det å ha høyere utdanning er blandet.

Litteratur

Askegaard, S. & T.K. Madsen (1995): European Food Cultures: An exploratory analysis of food related preferences and behaviour in European regions. MAPP working paper no 26, Sept. 1995, Handelshøyskolen i Århus.

Beck, U. (1992) Risk Society. Towards a new modernity. Sage.

Beck, U., A.Giddens, S. Lash (ed) (1994): *Reflexive Modernization. Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Polity Press, Blackwell Publishers, Oxford.

Berg, L. & U. Kjærnes (1999) 'Risk Reducing' or 'Complexity Reducing' Consumers? A Nordic Survey of Consumer Trust and Distrust in Food. Paper in the ESA subgroup 'The Sociology of Consumption' Amsterdam, 18-21 August 1999

Berg, L. (2000) Naiv tillit? Forbrukerdagen 2000, Nettnotat til pressen.
<http://www.SIFO.no/sider/Sammendrag/annotat2-2000.htm>

Berg, L. (2000) Trust in Food in the Age of Dioxines and Mad Cow Disease. Paper to be presented in the *ESA subgroup 'The Sociology of Consumption'* Tel Aviv, 3-5 September 2000.

Bjørkum, E., M. Lien & U. Kjærnes (1997): *Kjøtt, forbrukeroppfatninger og offentlig debatt*. En litteraturstudie. Arbeidsrapport nr. 3- 1997. Oslo; SIFO

Dalen, E. (1998): *Kjennskap og holdninger til norsk landbruk*. Oslo: Markeds- og mediainstituttet.

Døving, Runar (1997) *Fisk*. En studie av holdninger, vurderinger og forbruk av fisk i Norge. Rapport nr. 12-1997, Oslo; SIFO.

Elster, J. (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Eves, A., M Lumbers & M. Kipps (2000): Food in the News! Paper presented at the 9th Food Choice Conference. 28th –31st July, 2000, University of Dublin
- Fagerlig, R.A. (1998) *Endringer i husholdningers matvareforbruk knyttet til alder og husholdsstruktur*. Resultater fra Forbruksundersøkelsene 1976 – 1995. Arbeidsrapport nr. 5-1998, Oslo; SIFO.
- Fagerli, R.A. (1999): *Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90-tallet*. Rapport nr.1-1999, Oslo; SIFO.
- Fischler, C. (1988). Food, Self and Identity. *Social Science Information*, 27: (2). 275-292.
- Gennytt 24 januar 2000. Nedgang i Genmatproduksjonen i USA. Amerikanske supermarkedekjeder forbyr genmat. *Gennytt*. [gennytt@miljohv.no]
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1994). Living in a Post-traditional Society. In U. Beck, A. Giddens, & S. Lash (Eds.), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. (pp. 56-109). Cambridge: Polity Press.
- Guzmán, M.A. & U. Kjærnes (1998): *Menneske og dyr*. En kvalitativ studie av holdninger til kjøtt. Arbeidsrapport nr. 6-1998, Oslo; SIFO.
- Halkier, B. (1999) *Risikohåndtering på "voksdagsordenen"*. Paper til 20. Nordiske Sociologkongress i Bergen 17-19 Juni. Workshop 12: Miljø og risiko.
- Halkier, B. (1999): *Handling the Risks of Consumption: Pleasure or Pest?* Paper for the 4th European Conference of Sociology, Amsterdam, 1999. Workshop: Sociology of Consumption.
- Hellevik, O. (1996) *Nordmenn og det gode liv*. Norsk monitor 1985 – 1995. Oslo; Universitetsforlaget.
- Holm, L. & H. Kildevang (1996): Consumers' Views on Food Quality. A Qualitative Interview Study. *Appetite*, 1996, 27 (pp1-14) Academic Press Ltd.
- Holm, L. (1997): Sundhed i dagliglivets madkultur: Forbrugeres tanker og handlinger. In U. Kjærnes (Ed.), *Udfordringer i ernæringspolitikken. Nord-Rapport 619*. (pp. 27-35). København: Nordisk Ministerråd.
- Holm, L. (1998): *"Det smager kunstigt"* – om risikobevisthed og kvalitetsopfattelser blant fødevareforbrugere. Arbeidsnotat. Royal Veterinary- and Agricultural University, Frederiksberg, Denmark

Kjærnes, U. & A. Dulrud (1998): Consumption and Mechanisms of Trust. Paper presented at the *ESA subgroup 'The Sociology of Consumption'* University of Milan, Italy, 16-17 Sept. 1998.

Kjærnes, U. (1997). Framveksten av ernæringspolitikk i Norden. In U. Kjærnes (Ed.), *Utfordringer i ernæringspolitikken. Nord-Rapport 619*. (pp. 73-88). København: Nordisk Ministerråd.

Kjærnes, U. (1999) Food Risks and Trust Relations. In *Sosiologisk tidsskrift. Journal of Sociology*. Årgang 7, nr.4. (pp 265-284) Scandinavian University Press, Oslo

Kjærnes, U. (2000): *Food, Trust and Politics*. Paper presented in Finland...

Kjærnes, U. (2000): *Nye temaer og gamle tillitsmønstre i matsystemet*. Sentrale aktørers strategier mot mistillit blant forbrukerne. Oslo; SIFO-rapport in press.

Lagerspetz, O. (1996): *The Tacit Demand*. A Study in Trust. Åbo. Filosofiske Institusjonen.

Lash, S. (1994) Reflexivity and its Doubles: Structure, Aesthetics, Community. In U. Bech, A. Giddens & S. Lash (ed): *Reflexive Modernization*. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Polity Press, Cambridge UK

Listhaug, O. (1983) *Norske verdier i et komparativt perspektiv: En sammenligning av Norge, Vest-Europa, USA og Japan*. ISS-rapport nr. 12, Institutt for sosiologi og samfunnskunnskap, Universitetet i Trondheim.

Listhaug, O. (1995): Komparativ offentlig opinion i Europa; En oversikt over nyere forskning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr.4 1995, pp583-615 Oslo; ISF

Luhmann, N. (1979). *Trust and Power: Two Works*. Chichester: John Wiley & Sons.

Mäkelä, J., Kjærnes, U., Ekström, M.P., Fürst, E.L., Gronow, J., & Holm, L. (1999). Nordic meals. Methodological Notes on a Comparative Survey. *Appetite*, 32:73-79.

McKee, M. (1999): 'Trust me, I'm an expert' Why expert advisory groups must change. *European Journal of Public Health* 1999;9 161-162.

Miller, A.H., & Listhaug, O. (1998). Policy Preferences and Political Distrust: A Comparison of Norway, Sweden and the United States. *Scandinavian Political Studies*, 21: (2). 161-187.

Nygård, B. (1999): Den moderne forbruker – refleksive vurderinger og tillitsforhold i endring. I *Sosiologisk tidsskrift. Journal of Sociology*. nr. 4 1999, (pp 305-322) Oslo, University Press

- Olsen, S.O. (1989): *Sjømat i norske husholdninger – Forskjeller i holdninger og forbruk*. Fiskeriforskning, Tromsø.
- Storstad, O. (1999): Betydningen av forbrukertillit i det norske matvaremarkedet. I *Sosiologisk tidsskrift*. Journal of Sociology. nr. 4 1999, Oslo, University Press
- Tufte, P.A. & A.Ali (1998): *Innflytelse, tillit og forbrukeratferd*. Arenaer for dannelse av holdninger til miljø i Nederland, Storbritannia, Tyskland og Norge. Arbeidsrapport nr. 3 – 1998, Oslo; SIFO
- Wandel M (1994) Consumer concern and behaviour regarding food and health in Norway. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 18, 203-215.
- Wandel, M. (1994). Understanding Consumer Concern about Food-related Health Risks. *British Food Journal* Vol.96 No7. pp35-40.
- Wandel M (1995) Consumer perceptions and strategies concerning food related health risks. *Ernährungs Umschau*, 42, 163-167.
- Wandel M and R. Fagerli (2000) Consumer Concern about Food related Health Risks and their Trust in Experts. *Ecology of Food and Nutrition*. In press.
- Wandel, M & A. Bugge (1994) *Til bords med forbrukerne*. Forbrukernes ønsker og prioriteringer på matområdet i 90-årene. Rapport nr. 2 – 1994. Oslo; SIFO.
- Wandel, M. (1997) *Mat og Helse. Forbrukeropfatninger og strategier*. Rapport nr. 5 –1997, Oslo; SIFO.

Vedlegg

Vedleggstabell 1: Andeler med lavere og høyere utdanning som har svart at de er 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnene i den foregående komparative analysen. Vektet på kjønn. (N=688,453)

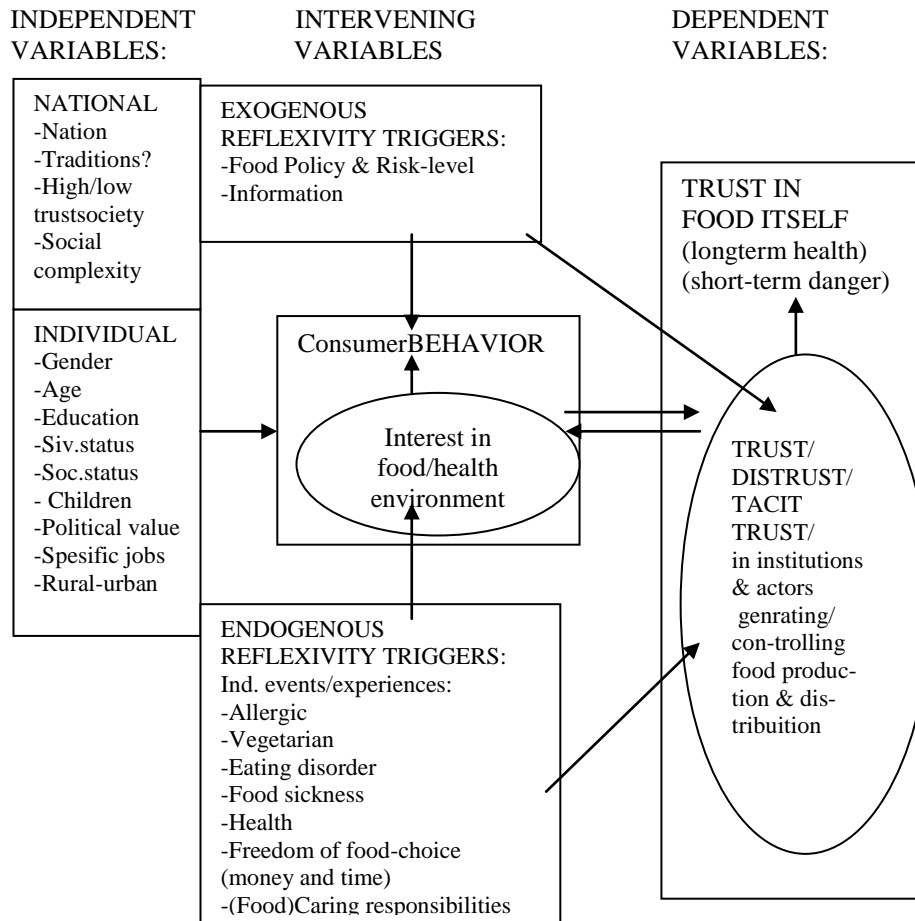
UTDANNINGSNIVÅ: ANDELER 'HELT ENIG'	Totalt Norge	Lav utd.	Høy utd.
Individuell praksis og erfaring:			
Ofte/alltid ansvar for matvareinnkjøp	65	63	68
Være vegetarianer	2	2	2
Matforgiftet/syk av mat siste året	11	9	13
Mer opptatt av smak enn av helse	28	33	20
Direkte tillit til mat:			
Tillit til mat i hjemlandet	83	83	83
Tillit til mat i (andre) EU-land	31	35	29
Tillit til mat hvorsomhelst i verden	7	7	6
Tillit til ulike produksjonsformer:			
Foretrekker økologisk mat	13	15	10
Ønsker å unngå genmodifisert mat	77	79	72
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	53	54	50
Institusjonell tillit:			
Tillit til næringsmiddelkontrollen	51	53	48
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	19	24	12
Info. om sunn kost er en viktig off.oppgave	90	90	89
Myndighetene bør regulere matmarkedet	64	69	55

Vedleggstabell 2: Andeler i ulike aldersgrupper som har svart at de er 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnene i den foregående komparative analysen. Vektet på kjønn. (N=171,426,333,222) (tabell 12 viser signifikansnivå)

ALDER: ANDELER 'HELT ENIG'	18-29år	30-44år	45-59år	60-80 år
Individuell praksis og erfaring:				
Ofte/alltid ansvar for matvareinnkjøp	61	64	66	72
Være vegetarianer	1	1	2	6
Matforgiftet/syk av mat siste året	17	12	10	6
Mer opptatt av smak enn av helse	35	31	22	24
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	77	83	82	87
Tillit til mat i (andre) EU-land	30	31	35	28
Tillit til mat hvorsomhelst i verden	6	5	8	9
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	9	11	14	16
Ønsker å unngå genmodifisert mat	67	76	80	80
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	37	48	55	69
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	57	53	44	51
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	14	19	19	24
Info. om sunn kost er en viktig off.oppgave	86	88	92	93
Myndighetene bør regulere matmarkedet	57	59	67	73

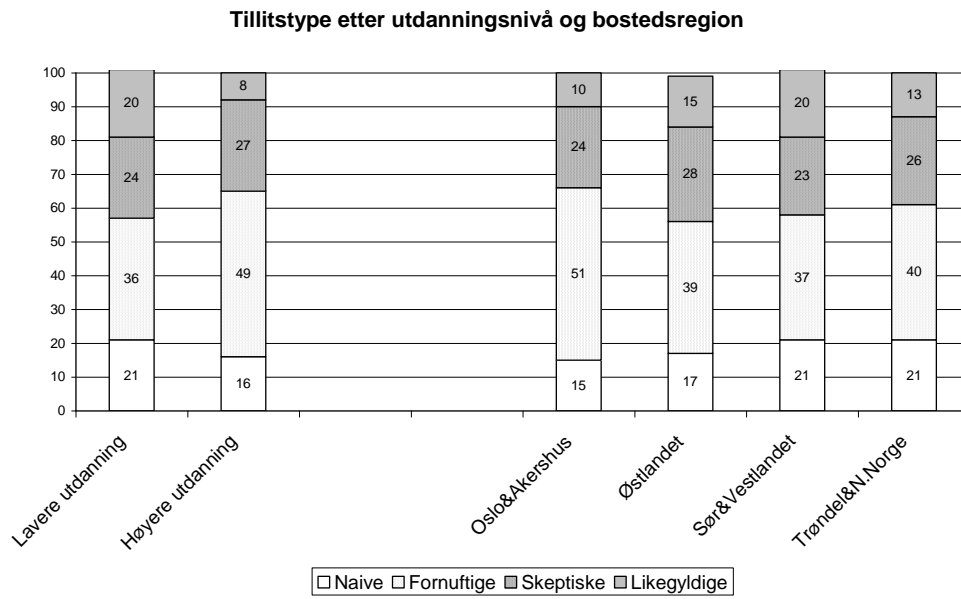
Vedleggstabell 3: Bosted og andeler som har svart at de er 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnene i den foregående komparative analysen. Vektet på kjønn. (N=253,307,349,244)

REGION: ANDELER 'HELT ENIGE'	Oslo & Akersh	Øst-landet	Sør- & Vestl	Trønd& Nord.N
Individuell praksis og erfaring:				
Ofte/alltid ansvar for matvareinnkjøp	74	66	62	60
Være vegetarianer	2	4	2	2
Matforgiftet/syk av mat siste året	13	12	9	10
Mer opptatt av smak enn av helse	27	24	30	32
Direkte tillit til mat:				
Tillit til mat i hjemlandet	81	82	87	78
Tillit til mat i (andre) EU-land	42	30	34	19
Tillit til mat hvorsomhelst i verden	9	6	7	5
Tillit til ulike produksjonsformer:				
Foretrekker økologisk mat	12	15	11	14
Ønsker å unngå genmodifisert mat	68	81	78	77
Prøver å unngå mat med tilsetningsstoffer	49	58	51	51
Institusjonell tillit:				
Tillit til næringsmiddelkontrollen	47	52	51	52
Markedsmek. sørger for matkvaliteten	19	17	19	24
Info. om sunn kost er en viktig off.oppgave	89	92	89	89
Myndighetene bør regulere matmarkedet	56	67	61	72

Vedleggsfigur 1: National & individual acknowledgements, events and experiences affecting behaviour and level of trust.

The aim of this model is i) to be a guidance for the elaboration of the questionnaire and ii) to get a simplified picture of the field, appropriate for later quantitative analyses. In this project 'trust' (feeling or attitude) is our main focus and therefore also placed in the model as the dependent variable. Anyhow, the double arrows between the dependent variable of trust, and the intervening variable of consumer behaviour, illustrate that it is not obvious which variable should be treated as the dependent one. It is not always easy to separate between trust and (trustful) praxis. We have no intention to estimate the hole model in one single sophisticated procedure, but rather try to illuminate different parts of the model in several well-defined analyses.

Vedleggsfigur 2: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige blant forbrukere i Norge etter utdanningsnivå og bostedsregion. (N=658,449,249,295,340,231)

Figuroversikt

Figur 1: Direkte tillit til mat i europeiske land. Akkumulerte andeler av innbyggere i ulike europeiske land som mener det er trygt å spise egg, fisk og kjøtt (N=17153). Kilde: Eurobarometer 1998/for Norge;SIFO1999.

Figur 2: Tillitsverdige institusjoner i matsystemet. Akkumulerte andeler som 'would tell the whole truth about the safety of food products'/'ville fortelle hele sannheten dersom det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge': N= 17150, Basert på: Eurobarometer 1998/For Norge; SIFO1999.

Figur 3: Korrelasjoner (Pearsons R) mellom institusjonell tillit og direkte tillit til mat. (N=17153) Basert på Eurobarometer 1998, inkl. Norge SIFO 1999.

Figur 4: Tilliten har tre dimensjoner: i) Positiv – Negativ, ii) Reflektert – Ikke-reflektert og iii) Reell risiko – Innbilt risiko. Tilliten avhenger av egen praksis, samt av rammebetingelser satt av offentlige myndigheter (kontroll) og institusjoner i matmarkedet (produksjon, foredling, distribusjon).

Figur 5: Fire tillitstyper: i) Naive, ii) Fornuftige, iii) Skeptiske og iv) Likegyldige.

Figur 6: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukere i Norge, England og Belgia siste kvartal1999. Prosent. Veiet resultat etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969)

Figur7: Praksis relatert til mat blant norske kvinner og menn. Prosent klart positive⁴⁰. (N=1000)

⁴⁰ Svaralternativene varierer. De seks første søylene viser andeler som har svart 'ja' (i motsetning til 'Delvis/Av og til /Kanskje' & 'Nei'), de fire neste andeler som har svart 'Ja, alltid' & 'Ja, ofte' (i motsetning til 'Ja, av og til' & 'Nei, jeg handler/lager sjelden mat').

Figur 8: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige kvinnelige og mannlige forbrukere i Norge, England og Belgia siste kvartal 1999. Prosent. Veiet resultat etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969)

Figur 9: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukere i ulike aldersgrupper i Norge, England og Belgia siste kvartal 1999. Prosent. Veiet resultat etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969)

Figur 10: Direkte tillit til mat i hjemland og utland for innbyggere i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektete resultater etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969).

Figur 11: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres direkte tillit til mat i hjemland og utland for innbyggere i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektete resultater etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969).

Figur 12: Naive, fornuftige, skeptiske og irrasjonelle forbrukeres direkte tillit til mat i hjemland og utland for innbyggere i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektete resultater etter kjønn, og selektert alder 18 – 80 år. (N=1153,947,969).

Figur 13 : Andeler som foretrekker henholdsvis god mat og sunn mat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Figur 14: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres prioritering av god mat og sunn mat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Figur 15: Kvinnelige og mannlige forbrukeres prioritering av god mat og sunn mat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Figur 16: Foretrukne produksjonsformer i Norge, England og Belgia. Prosent 'helt enig' og prosent vegetarianere (ja/delvis). Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Figur 17: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres ønske om Ikke-genmodifisert mat, mat uten tilsetningsstoffer, økologisk mat og vegetarmat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Figur 18: Kvinner og menns ønske om ikke-genmodifisert mat, mat uten tilsetningsstoffer, økologisk mat og vegetarmat i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. (N=1152, 946,969)

Figur 19: Evaluering av status quo: Forbrukere som er helt enige i at 'Næringsmiddelkontrollen sikrer oss trygg mat' og 'Markedsmekanismene sørger selv for at maten holder god nok kvalitet' i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Figur 20: Preferanser: Forbrukere som er helt enige i at 'det er en viktig oppgave for myndighetene å opplyse befolkningen om sunn kost' og 'Myndighetene bør regulere matvaremarkedet gjennom priser og lovgivning for å sikre gode og sunne matvarer' i Norge, England og Belgia. Prosent. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Figur 21: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres vurdering av næringsmiddelkontrollen og markedsmekanismene i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Figur 22: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres ønske om offentlig intervensjon i matsystemet i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Figur 23: Kvinnelige og mannlige forbrukeres vurdering av næringsmiddelkontrollen og markedsmekanismene, samt ønske om offentlig intervensjon i form av offentlig informasjon eller offentlig regulering av matmarkedet i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år, (N=1153,947,969)

Figur 24: Tror du det er stort sett trygt, eller ikke helt trygt å spise; fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat? Prosent. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 25: Andel kvinner og menn som tror det er "stort sett trygt" å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 26: Andel med og uten høyere utdanning som tror det er "stort sett trygt" å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 27: Andeler i ulike aldersgrupper som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 28: Andeler bosatt i Oslo & Akershus, Østlandet, Sør- & Vestlandet, samt Trøndelag & Nord-Norge som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=249,295,340,231)

Figur 29: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukere som tror det er ”stort sett trygt” å spise fersk fisk, frukt og grønnsaker, egg, ferskt kjøtt, hermetikk, helsekost, oppdrettsfisk, fersk kylling og gatekjøkkenmat. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 30: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten, hvem overdriver faren? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 31: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten, hvem overdriver faren, hvem vil helst skjule hele eller deler av sannheten? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 32: Kvinner og menns vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 33: Høyere utdannede og lavere utdannedes vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 34: Ulike aldersgruppers vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 35: Forbrukere fra ulike regioners vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 36: Naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige forbrukeres vurdering av: Tenk deg at det oppstår en matskandale knyttet til kyllingproduksjon i Norge. Hvem forteller hele sannheten uten å overdrive? Vektet etter kjønn. (N=1149)

Figur 37: Andeler som mener⁴¹; 'økologisk jordbruk er best for miljøet', 'økologisk mat er sunnere enn annen mat'⁴², mot; 'jeg spiser helst mat som er økologisk dyrket'. Videre; 'bruk av tilsetningsstoffer i maten er betenkelig ut fra et helsemessig synspunkt' mot 'jeg prøver å spise mindre mat med tilsetningsstoffer', deretter; 'jeg tror ikke det er trygt å spise genmodifisert mat'⁴³, mot; 'jeg vil helst unngå mat som kan være genmodifisert'. Til slutt; 'mer handel over landegrensene har skapt nye former for risiko' mot; 'jeg foretrekker mat som jeg vet er produsert i Norge'. Prosent. Vektet etter kjønn. (N=1153)

Figur 38: Holdninger og handlinger etter kjønn. Prosent. Vektet etter kjønn. (N=576,576)

Figur 39: Holdninger og handlinger etter utdanningsbakgrunn. Vektet etter kjønn. (N=449,658)

Figur 40: Holdninger og handlinger etter alder. Vektet etter kjønn. (N=171,426,333,222).

Figur 41: Holdninger og handlinger etter bosted. Vektet etter kjønn. (N=253,306,349,244).

Figur 42: Holdninger og handlinger etter tillitstype. Vektet etter kjønn. (N=208,462,281,165).

Figur 43: Estimering av Modell 1b. Direkte signifikante effekter av kjønn, alder, utdanningsnivå, tillit til marked samt det å ha et naivt eller skeptisk forhold til matsikkerhet på 'direkte tillit' til mat, og indirekte effekter gjennom tillit til markedsmekanismer og offentlige kontrollmekanismer. (N=990)

Vedleggsfigur 1: National & individual acknowledgements, events and experiences affecting behaviour and level of trust.

⁴¹ Har krysset av for 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnet. De som har svart 'delvis enig' eller 'stemmer delvis' er mao ikke med i andelen som 'mener' eller 'handler'.

⁴² For å få samme retning på alle utsagnene er dette utsagnet snudd. Opprinnelig ordlyd var: Økologisk mat er ikke særlig sunnere enn annen mat (18% 'helt enig').

⁴³ Utsagnet snudd. Opprinnelig ordlyd var: Jeg tror det er trygt å spise genmodifisert mat (6% 'stemmer helt').

Vedleggsfigur 2: Andeler naive, fornuftige, skeptiske og likegyldige blant forbrukere i Norge etter utdanningsnivå og bostedsregion. (N=658,449,249,295,340,231)

Tabelloversikt

Tabell 1: Prosent av forbrukere i ulike europeiske land som mener det er trygt å spise tre spesifiserte matvarer (egg, fisk og kjøtt) Basert på Eurobarometer 1998 for Norge SIFO-undersøkelsen om tillit til mat 1999. (N=17153)

Tabell 2: Effekt av bostedsland (Norge sammenligningsgrunnlag) versus de individuelle egenskapene kjønn og alder på sannsynlighet for å ha et refleksivt forhold til mat. Logistisk regresjon. (standardisert partiell regresjonskoeffisient R) (N=2845)

Tabell 3: Effekt av bostedsland (Norge sammenligningsgrunnlag) versus de individuelle egenskapene kjønn og alder på sannsynlighet for *ikke* å ha tillit til mat. Logistisk regresjon. (standardisert partiell regresjonskoeffisient R) (N=2845)

Tabell 4: Plassering av tillit på henholdsvis stat (næringsmiddelkontrollen) eller marked (markedsmekanismene). Vektet etter kjønn, selektert alder 18 – 80. (N=2921)

Tabell 5: Ønsker primært henholdsvis beskyttelse (regulering av matmarkedet) eller eget-ansvar (informasjon). Vektet etter kjønn, selektert alder 18 –80. (N=3022)

Tabell 6: Sammenhenger mellom kjønn og Individuell praksis og erfaring, Direkte tillit til mat, Tillit til ulike produksjonsformer og Institusjonell tillit i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert. Korrelasjonskoeffisienter. (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 7: Sammenhenger mellom det å ha en naiv holdning til matsikkerhet og de andre variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i

Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 8: Sammenhenger mellom det å ha en fornuftig holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 9: Sammenhenger mellom det å ha en skeptisk holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 10: Sammenhenger mellom det å ha en likegyldig holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, fordelt på forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 11: Sammenhenger mellom det å ha en naiv, fornuftig, skeptisk eller likegyldig holdning til matsikkerhet og variablene som har inngått i analysen foran, totalt for forbrukere i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert. Estimert der alle landene viste signifikant resultat i samme retning er uthevet. (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 12: Sammenhenger mellom alder og Individuell praksis og erfaring, Direkte tillit til mat, Tillit til ulike produksjonsformer, Institusjonell tillit i Norge, England og Belgia. Vektet etter kjønn og selektert alder 18 – 80 år. ”vet ikke” svar er ekskludert (N varierer fra 3069 - 2851)

Tabell 13: Handling (’stemmer helt’) følger holdning (’helt enig’) til matsikkerhet. Pearsons corr. & Prosent(N=1153 i første kolonne, men varierer etter seleksjon i andre kolonne)

Tabell 14: Andeler menn og kvinner der handling (’stemmer helt’) følger holdning (’helt enig’) til matsikkerhet. (N varierer etter seleksjon)

Tabell 15: Andeler med lavere og høyere utdanning der handling (’stemmer helt’) følger holdning (’helt enig’) til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

Tabell 16: Andeler i ulike aldersgrupper der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

Tabell 17: Andeler i ulike deler av Norge der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

Tabell 18: Andeler etter tillitstype der handling ('stemmer helt') følger holdning ('helt enig') til matsikkerhet. Prosent. (N varierer etter seleksjon)

Tabell 19: Estimering av modell 1a: Effekter av individuelle kjennetegn på sannsynligheten for å tilhøre henholdsvis de naive, fornuftige, skeptiske eller likegyldige. Logistisk regresjon. Signifikante Partielle korrelasjonskoeffisienter. (N=990)

Tabell 20: Retning og signifikans på direkte og indirekte effekter av kjønn, alder, utdanning og tillitstype (forbrukernes praksis og forhold til matsikkerhet) på direkte tillit til mat (fra fig.43).

Vedleggstabell 1: Andeler med lavere og høyere utdanning som har svart at de er 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnene i den foregående komparative analysen. Vektet på kjønn. (N=688,453)

Vedleggstabell 2: Andeler i ulike aldersgrupper som har svart at de er 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnene i den foregående komparative analysen. Vektet på kjønn. (N=171,426,333,222) (tabell 12 viser signifikansnivå)

Vedleggstabell 3: Bosted og andeler som har svart at de er 'helt enig' eller 'stemmer helt' på utsagnene i den foregående komparative analysen. Vektet på kjønn. (N=253,307,349,244)